

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2013

Martin Kafka

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Diplomová práce

Martin Kafka

**Vliv zahraniční politiky na vztah japonských politických stran a
ozbrojených složek v meziválečném období**

**Influence of Foreign Policy on Relationship of the Japanese
Political Parties and Military in the Interwar Period**

Praha 2013

vedoucí práce: Mgr. David Labus, Ph.D.

Chtěl bych poděkovat Mgr. Davidu Labusovi Ph.D. za jeho vedení při psaní této diplomové práce a za vyučování japonské historie, které ve mně vzbudilo zájem o studium problematiky vývoje politického dění v meziválečném období.

Dále bych chtěl poděkovat celému učitelskému sboru oboru Japonských studií z Ústavu Dálného východu, jejichž výuka mě vždy utvrzovala ve správnosti výběru tohoto studijního zaměření. Chtěl bych zde také poděkovat svým rodičům, bez jejichž podpory by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze 30. 11. 2012

Martin Kafka

Abstrakt: V této práci jsem se zabýval především vlivem zahraniční politiky na vývoj vztahů mezi japonskými politickými stranami a ozbrojenými složkami v meziválečném období. Zkoumal jsem jakým způsobem se politické strany a ozbrojené složky vzájemně ovlivňovaly, a které faktory měly vliv na vzájemné rozložení jejich moci na japonské politické scéně. Dále jsem se pokusil postihnout, jakým způsobem tyto vztahy přispěly k růstu významu i následnému pádu politických stran a jak se podepsaly na militarizaci japonského státu a následném směřování Japonska ke 2. světové válce. Zaměřil jsem se proto na zkoumání období let 1921 až 1936, ve kterém se odehrály klíčové události určující podobu Japonska přinejmenším do konce 2. světové války.

Abstract: In this thesis I primarily studied the influence of foreign policy on the development of relations between Japanese political parties and the military in the interwar period. I studied the way in which political parties and military affected each other and which factors influenced the distribution of power on Japanese political scene. Furthermore I tried to show how these relations contributed to the rise of power of political parties and to their subsequent downfall, and how they affected the militarization of Japanese state and its consequent course towards World War II. Therefore I focused the thesis on 1921 – 1936 period, in which the key events that formed the shape of Japanese state, at least until the end of World War II, took place.

Klíčová slova: Japonsko, politické strany, armáda, námořnictvo, militarizace, Washingtonská námořní smlouva, Londýnská námořní smlouva, Taišó, Šówa, mezinárodní vztahy, nacionalismus

Keywords: Japan, political parties, army, navy, militarization, Washington Naval Treaty, London Naval Treaty, Taishō , Shōwa, international relations, nationalism

1. Úvod.....	8
2. Nastavené podmínky pro meziválečný vývoj.....	12
2.1 Systém Ústavy Meidži.....	12
2.2 Situace před washingtonským systémem.....	16
3. Období pokusu o mezinárodní spolupráci.....	19
3.1 Cesta k Washingtonské konferenci.....	20
3.2 Washingtonská námořní konference a její výsledky.....	21
3.2.1 Pakt pěti mocností.....	21
3.2.2 Pakt čtyř mocností.....	22
3.2.3 Pakt devíti mocností.....	23
3.2.4 Důsledky Washingtonské konference pro situaci v oblasti Dálného východu.....	23
3.3 Důsledky Washingtonské konference na mocenskou rovnováhu v Japonsku.....	25
3.3.1 Obsah smluv jako základ pro spory v námořnictvu.....	26
3.3.2 Důsledky Washingtonské konference pro vládní stranu.....	28
3.3.3 Frakce smlouvy a Frakce válečného loďstva.....	29
3.4 Šideharova politika.....	31
3.4.1 Šideharova politika ve vztahu k Číně.....	33
3.4.2 Dopady politiky mezinárodní spolupráce na ozbrojené složky.....	34
3.4.3 Počátky militarizace v meziválečném období.....	36
3.4.4 Otázka správy kolonií.....	38
4. Období tápání.....	40
4.1 Tanakova politika vojenských intervencí.....	40
4.1.1 Důsledky atentátu na Čang Cuo-lina pro vládu Giičiho Tanaky.....	41
4.1.2 Výsledky Tanakovy vlády.....	42
4.2 Pokus o návrat k politice spolupráce.....	42
4.2.1 Londýnská námořní konference.....	44
4.2.2 Obsah dohod dosažených na Londýnské konferenci.....	45
4.2.3 Postoj japonských ozbrojených složek k Londýnské námořní konferenci.....	45
4.2.4 Reakce na podpis Londýnské námořní dohody.....	47
4.2.5 Reakce Seijúkai.....	48
4.2.6 Výsledek Londýnské námořní konference.....	52
4.2.7 Nacionalistické společnosti.....	53

4.3 Mandžuský incident a jeho význam.....	55
4.3.1 Růst role Kwantungské armády.....	56
4.3.2 Invaze do Mandžuska.....	57
4.3.3 Důsledky invaze do Mandžuska pro japonskou politickou scénu.....	60
5. Ztráta pozic politických stran po roce 1932.....	63
5.1 Růst moci byrokracie a úpadek politických stran.....	64
5.2 Spory v armádě.....	67
5.2.1 Frakce císařské cesty.....	68
5.2.2 Frakce kontroly.....	69
5.2.3 Boj o moc mezi armádními frakcemi.....	70
5.2.4 Pokus o převrat v únoru 1936.....	71
5.2.5 Důsledky incidentu z 26. února.....	72
6. Závěr.....	74
7. Literatura.....	80

1. Úvod

Japonsko prošlo v meziválečném období značným politickým vývojem. Politické strany, které před vydáním Ústavy Meidži byly pouze spolky bez jakékoli oficiální moci, se dokázaly před 1. světovou válkou pevně etablovat v mocenském systému daném Ústavou Meidži. Na konci 1. světové války již nebyly pouze prostředkem nadstranických vlád oligarchů pro získávání podpory v Dolní komoře Parlamentu, ale samy začaly určovat směřování státu prostřednictvím vlády sestavované ze svých vlastních členů. I nadále sice musely postupovat politikou spolupráce se státníky *genró*¹, kteří nadále jmenovali nové premiéry, ale přestože se premiér Hara dostal do svého postu pouze díky osobním vztahům s oligarchy², poválečný vývoj jasně naznačoval vzrůst moci politických stran až do fáze, kdy kabinetů pod vedením premiérů z řad politických stran následovaly za sebou takřka automaticky.

Pozice státníků *genró*, kteří určovali dosavadní vývoj Japonska, naopak postupně slábly, spolu s tím jak tyto význačné osobnosti postupně umíraly a politické strany tak začaly ve 20. letech upevňovat své postavení hlavní politické síly v Japonsku. Japonské politické strany tak dokázaly za poměrně krátkou dobu překonat odpor nevolených orgánů japonské politické scény a v pro ně nepříznivě nastaveném systému dosáhnout rozhodujícího mocenského postavení. Prostředkem na cestě k moci jim byla právě spolupráce s oligarchy. Výměnou za podporu vládních návrhů v Dolní komoře Parlamentu získávaly politické strany posty ve vládách, či ústupky ze strany vládnoucích oligarchů (například v otázce rozšiřování volebního práva). Politické strany se tak dokázaly postupem času etablovat jako síla, jejíž podpora byla nutná pro jakýkoli vládnoucí kabinet. Premiéři z řad předsedů politických stran pak byli jen dalším krokem dokládajícím vzestup politických stran.

Po svém vzestupu k moci dokázaly politické strany proniknout do řad byrokracie a oslabit pozici ozbrojených sil, nedokázaly však získat opravdovou podporu veřejnosti. Časté volby byly finančně velmi nákladné a značná část činnosti politických stran vedla k zajištění potřebných peněz. To vedlo k propojování politických stran a velkého průmyslu, jehož zájmy strany často hájily. Strana, která se dostala k moci, mohla disponovat penězi státního rozpočtu, a tak i rozhodovat o tom v jakých oblastech dojde k investicím do infrastruktury a podobně. V praxi to většinou znamenalo, že investice šly do oblastí, které stranu podpořily ve

¹ 元老

² V srpnu 1918 vypukly kvůli stoupajícím cenám rýže tzv. rýžové bouře. Tehdejší premiér Masatake Terauchi byl nucen v září 1918 rezignovat a Aritomo Jamagata měl problém nalézt kandidáta na nového předsedu další nadstranické vlády. Bylo tedy nutné hledat mezi představiteli politických stran. Předseda Kenseikai Kómei Kató byl pro Jamagatu zcela nepřijatelný, a to jak kvůli jeho požadavkům na větší moc pro politické strany, tak pro osobní antipatie, stejně jako Cujoši Inukai. Předseda Seijūkai Kei Hara, který nevolal po změnách politického systému, byl pro Jamagatu volbou menšího zla v situaci, kdy nebylo reálně možné prosadit další nadstranickou vládu.

volbách. Vítězná strana tak mohla odměnit své příznivce a navíc disponovala i policejními složkami, což při volbách vždy znamenalo značnou výhodu. Naopak opozice znamenala odtržení od státních peněz, obtížnější situaci při volbách a nemožnost prosazovat vlastní program. Dobrý volební výsledek se tak stával stále více hlavním cílem politických stran, nikoli pouze prostředkem pro uskutečňování nějaké dalekosáhlé politické vize. Navíc až do poloviny 20. let neexistovaly přílišné ideové rozdíly mezi hlavními politickými stranami. Vznikal tak, často oprávněný, dojem, že politické strany dávají přednost svým partikulárním zájmům před zájmy státu. Vzájemné útoky mezi jednotlivými stranami v rámci boje o moc ještě dále poškozovaly obraz politických stran v očích veřejnosti.

Nový protivník politickým stranám vzešel nikoli z řad oligarchů, či z prostředí císařského dvora, ale z řad ozbrojených složek: pozemní armády a válečného námořnictva. Pozice armády byla v Japonsku vždy poměrně silná. Po Restauraci Meidži si Japonsko dalo za cíl stát se „bohatým státem se silnou armádou“ (*Fukoku kjóhei*, 富国強兵). Nicméně pro silovou politiku období před 1. světovou válkou byla síla armády rozhodující. Proto se mohl Aritomo Jamagata³ bez ztráty tváře vyjádřit ve prospěch preference síly armády, že „první je silná armáda, bohatá země přijde potom“.⁴

Vojenské složky, a potažmo krajně pravicové „vlastenecké“ skupiny, se nikdy nesnažily porazit politické strany skrze volební výsledky, avšak využívaly systému, který nepodřizoval vojenské složky složce civilní, což vládám nikdy neumožnilo mít armádu skutečně pevně pod kontrolou.

Vzhledem k obtížnosti změny ústavního systému a neochotě stran podstoupit boj o jeho reformu, a tím změnit prostředí, které je vyneslo k moci, snažily se vlády politických stran kontrolovat vojenské složky prostřednictvím generálů a admirálů nakloněných politice politických stran, či alespoň ochotných s nimi uzavírat kompromisy. Takové důstojníky se vlády snažily prosadit do pozic ministrů armády, respektive námořnictva. Takovéto faktické pokračování politiky kompromisů, kterou politické strany prováděly ve vztahu k oligarchii, však nedávalo politickým stranám možnost kontrolovat ozbrojené síly v případě, že se velení rozhodlo politiku vlády nepodpořit, jako se stalo v případě invaze do Mandžuska.

³ 山縣有朋 (1838-1922) Pocházel ze samurajské rodiny z knížectví Čóšú a aktivně se podílel na Restauraci Meidži. Tvůrce moderní japonské armády, kterou vytvořil dle pruského vzoru. Několikanásobný náčelník Císařského generálního štábu armády, jehož založení prosadil. Dvakrát byl předsedou vlády (24.12.1889 – 9.4.1891 a 8.11.1898 – 26.9.1900) a prosadil opatření, že ministry vojenských ministerstev se mohli stát pouze důstojníci v aktivní službě. V letech 1893, 1905-1909 a 1909 – 1922 vedl Tajnou radu. Roku 1907 obdržel titul prince. Poté co zemřel Hirobumi Itó, zůstal Jamagata jako nejmocnější ze skupiny genrů. Až do své smrti zůstal nejdůležitější postavou japonské politiky. Díky svým názorům a vlivu byl velkou oporou vojenským a konzervativním kruhům.

⁴ op. cit. Shibahara, Takuji; Ikai, Takaaki; Ikeda, Masahiro: *Nihon kindai shisō taikai 12: Taigaikan* (Iwanami shoten, 2000) s. 501

Zatímco pozice politických stran na konci 20. a ve 30. letech vinou vnitřní rozštěpenosti, korupčních skandálů, špatné ekonomické situace a zabýváním se pouze vlastními mocenskými problémy, neustále slábla, armádě se dařilo stále více se osamostatňovat od politiky jednotlivých vlád. Ve 30. letech pak armáda zcela převzala iniciativu a donutila politické strany vyklidit pozice získané během 20. let.

Ve 30. letech, poté co politické strany v meziválečném období již definitivně přišly o možnost sestavovat vládu, se stalo klíčovým soupeření dvou frakcí uvnitř pozemní armády o podobu budoucího japonského státu. Přestože se jednalo o soupeření, které mělo rozhodnout o samotné existenci politických stran a Parlamentu, oslabené politické strany samotné již do tohoto soupeření přímo zasáhnout nedokázaly.

Tato práce si dává za cíl zmapování vývoje vztahů mezi politickými stranami a vojenskými složkami s těžištěm v období let 1921 – 1936. Snaží se postihnout faktory, které hrály roli při cestě politických stran k jejich vrcholnému postavení i při jejich následném pádu, a jaké měly tyto události vliv na chování armády a námořnictva. Současně se pokouší o prozkoumání propojení stran a vojenských složek, o uvedení oblastí, ve kterých se politické strany a vojenské složky střetávaly, a kde naopak nacházely společnou řeč.

Současný stav poznání umožňuje potřebné informace v anglicky a japonsky psané literatuře dohledat. Problémem ovšem je poměrně značná roztržitost těchto informací a jejich nedostatečné uvedení do kontextu, které by umožnilo lepší chápání motivace a stylu jednání jednotlivých skupin na japonské politické scéně. Pokrytí samotného soupeření mezi politickými stranami a ozbrojenými složkami pak dle mého názoru neodpovídá významu tématu pro politický vývoj Japonska. Mnoho autorů se místo rozkrývání pohnutek jednotlivých aktérů spokojuje s pouhým popisem dějinné události, což však nedává dostatečný informační podklad pro náležité pochopení pozadí následujících událostí. Snažil jsem se proto touto prací nejen ukázat, jak se vztahy mezi japonskými ozbrojenými složkami a politickými stranami měnily, ale také analyzovat, co jednotlivé strany mocenského boje motivovalo, a proč se dějinný vývoj odvíjel právě takovým směrem, jaký známe z učebnic historie.

Zvolil jsem diachronní metodu zkoumání změn ve vztazích mezi ozbrojenými složkami a politickými stranami, neboť se mi zdála nejvhodnější pro postihnutí vývoje, kterým tyto vztahy a postavení těchto elit prošly. Chronologický postup jako základ jsem zvolil proto, že se mi při zkoumání změn vztahu ozbrojených složek a politických stran v určitém časovém období zdál pro logickou výstavbu a přehlednost práce zcela nezbytným. Současně však, jelikož jde o analýzu vývoje politického života Japonska a faktorů, které jeho směřování

ovlivnily, jsem na nižších stupních členění práce použil spíše tématické členění, které se mi zdálo vhodnější pro analýzu chování tehdejších mocenských elit a jejich motivů, než čistě chronologický přístup, který by sváděl k pouhému popisu. Práci jsem časově rozdělil na úseky dle směřování tehdejších vlád (snaha o mezinárodní spolupráci, politika vojenských intervencí, atd.). V rámci těchto vyznačených úseků jsem zkoumal vývoj výše zmíněných vztahů, jaké vlivy na ně měly události v této době probíhající na mezinárodní či vnitropolitické scéně a jaké názorové proudy v těchto obdobích vznikaly či nabývaly na síle, přičemž některá témata pochopitelně prostupují více úseky (jako například otázka washingtonského systému).

Zásadní pro toto zkoumání je prostudování výsledků Washingtonské námořní konference, která stanovila systém, ve kterém Japonsko od roku 1921 až do 2. poloviny 30. let na mezinárodní scéně existovalo, a který určoval směřování japonské zahraniční politiky ve 20. letech a stanovil tak i řadu konfliktních bodů, ve kterých se politické strany a vojenské složky střetávaly.

Pokusil jsem se rovněž ukázat, jakým způsobem se armáda vymkla kontrole vlády a kde je možné vysledovat původ takovýchto odstředivých tendencí. Nedílnou součástí zkoumání vývoje militarizace v Japonsku je také studování mocenského zápasu dvou zneprátelených frakcí uvnitř armády, který měl velké dopady na přesuny v mocenských pozicích, na budoucí podobu státu a časem i na rozhodnutí o směru japonské expanze.

Tímto způsobem jsem se pokusil prozkoumat nejednoznačné postavení a působení politických stran meziválečného Japonska ve vztahu k ozbrojeným složkám, které nakonec převzaly, spolu se spřízněnými elitami, úlohu politických stran při tvorbě kabinetů a formulování státní politiky.

Domnívám se, že zkoumání vztahů politických stran a vojenských složek v Japonsku v meziválečném období je zcela zásadní pro pochopení vývoje japonské politiky v meziválečné době i pro pochopení důvodů militarizace Japonska ve 30. letech, které vedlo k válce s Čínou, a potažmo i k japonskému vstupu do 2. světové války.

2. Nastavené podmínky pro meziválečný vývoj

2.1 Systém Ústavy Meidži

Pro pochopení chování politických stran i ostatních institucí v meziválečném období je třeba nejprve pochopit systém vytvořený Ústavou Meidži, ve kterém se všechny instituce soupeřící o politickou moc pohybovaly.

Ústava vytvořila systém orgánů s různými pravomocemi, které byly na sobě silně nezávislé. Pohromadě držela tuto strukturu sjednocující postava císaře, v jehož rukou spočívala veškerá výkonná a zákonodárná moc, kterou však příliš neužíval a již pouze delegoval na příslušné ústavní orgány. Navíc byl vrchním velitelem ozbrojených sil. Mnoho ústavou vytvořených orgánů bylo zodpovědných přímo císaři, jako například kabinet, generální štáby armády a námořnictva, Tajná rada, atd. Císařova exekutivní moc byla delegována na vládu, legislativní na Parlament a císařovo postavení velitele armády a námořnictva bylo v praxi vykonáváno příslušnými náčelníky štábů. Vzájemná nezávislost jednotlivých orgánů měla v představách tvůrců ústavy zajistit stabilitu a neměnnost systému, nicméně to velmi ztěžovalo kontrolu jednotlivých orgánů v situaci, kdy císař vládl, ale neřídil, a spolu s odchodem státníků genró, jejichž osobní vliv a autorita zabraňovaly rozdrobení ústavou vytvořeného systému, odešly osobnosti, které císaře fakticky zastupovaly při tvorbě politiky. Parlament tak ve 20. letech trval na své svrchovanosti v politice na základě císařovy svrchované moci v oblasti legislativy, vojenské složky pak trvaly na svém právu na samostatný politický postup na základě císařovy pravomoci nejvyššího velitele.⁵

Jediným orgánem, do kterého byli zástupci voleni, byla Dolní komora Parlamentu (Šúgiin, 衆議院), ve které držely politické strany v meziválečné době velkou většinu křesel. Pravomoci Dolní komory však byly silně omezeny pravomocemi nevolených orgánů. Schvalovala sice návrhy zákonů, ale její rozhodnutí mohla být vetována Horní komorou (Kizokuin, 貴族院), do které byli členové jmenováni z řad šlechty, lidí z okruhu dvora atd.

Stejně tak mohl Parlament vyjádřit nedůvěru vládě, nicméně ta nebyla Parlamentu odpovědná a nemusela z takového kroku vyvodit žádné důsledky, přestože to znamenalo pro premiéra značnou ztrátu tváře.

Hlavním nástrojem síly politických stran se tak stalo schvalování rozpočtu. Přestože při neschválení rozpočtu měl automaticky platit rozpočet z předchozího roku,⁶ vzhledem

⁵ viz Titus, David, Anson: *Palace and politics in prewar Japan* (Columbia UP, 1974) s. 5

⁶ viz Quigley, Harold, S.: *Japanese Government and Politics: An Introductory Study* (Century, 1932, reprint 2007) s. 176

k rozvíjející se ekonomice se ukazovalo nezbytné rozpočet každým rokem navyšovat, což vedlo k nutnosti dohody s politickými stranami kontrolujícími většinu v Dolní komoře.

Kabinet (*Naikaku*, 内閣) byl stejně jako jednotliví ministři přímo odpovědný císaři. Parlament tudíž neměl žádnou možnost jak ho přímo odvolat, přestože třeba neschválení rozpočtu často k pádu vlády nakonec vedlo. Tato nezávislost kabinetu na Parlamentu měla zamezit vměšování politických stran do tvorby politiky. Politické strany premiéra nenavrhovaly (to dělali státníci genró), ani ho nemohly donutit k rezignaci. Maximálně mohly v Dolní komoře blokovat vládní návrhy, a tím ji přimět k dobrovolné rezignaci. Pozice kabinetu dobře demonstruje snahu tvůrců ústavy přidělit voleným zástupcům pouze malé pravomoci.

Tajná rada (*Súmicuin*, 枢密院), jejíž členy jmenoval přímo císař a jemuž jedinému byly následně odpovědní, nemohla sama navrhopvat zákony, ale všechny legislativní návrhy šly ještě před schvalováním do rukou Tajné rady, což umožňovalo členům zastavit pro ně nepřijatelnou legislativu. Tajná rada také schvalovala ratifikace mezinárodních smluv, což vedlo k velké politické bitvě při ratifikaci smlouvy z Londýnské námořní konference.

Pozemní armáda a námořnictvo měly své zastoupení ve vládě prostřednictvím ministrů obou resortů. Mohly ovlivňovat kabinet prostřednictvím hrozby odvolání příslušného ministra a následným odmítnutím nominování jeho nástupce, což by nutně vedlo k pádu vlády. Tato pozice byla ještě posílena v letech, kdy mohl být ministrem armády nebo námořnictva důstojník příslušného resortu v aktivní službě. Generální štáby pozemní armády a námořnictva byly navíc podřízeny přímo císaři, což je činilo fakticky nezávislými na vládě. Omezit moc náčelníků štábů se povedlo až po pokusu o převrat z února 1936, kdy však již politické strany nemohly z posunu moci mezi vojenskými ministerstvy a generálními štáby profitovat. Hlavním prostředkem Parlamentu a potažmo politických stran ke kontrole armády byla možnost neschválit navýšení vojenských výdajů.

Státníci genró stáli mimo orgány vytvořené ústavou. Ústava jim nezaručovala žádnou politickou moc, nicméně vliv příslušníků této skupiny zasloužilých státníků vycházel především z jejich přímého přístupu k císaři a z ohromného osobního vlivu a autority. Navíc mnozí z nich měli své chráněnce, kterým dopomohli k postavení a následně mohli využít jejich podpory. Státníci genró tak sice neměli žádné oficiální postavení, ale přesto se jednalo o osoby, na jejichž názor musel brát ohled každý premiér.⁷ Kromě svého osobního vlivu pak genró byli často členy Tajné rady, či členy nejvyššího velení vojenských složek a podobně.

⁷ viz Reischauer, Robert, K.: *Japan, Government – Politics* (New York, 1939) s. 84

Je obtížné vymezit neoficiální skupinu genró, ale většinou se do ní počítá devět osob: Aritomo Jamagata, Hirobumi Itó, Cugumiči Saigó, Kijotaka Kuroda, Kaoru Inoue, Masajoši Macukata, Iwao Ójama a dva pozdější genró: Taró Kacura⁸, což byl chránělec Jamagaty, a Kimmoči Saiondži⁹, který byl chráněncem Itóa.

Hirobumi Itó a Aritomo Jamagata, dva nejvlivnější státníci genró, měli odlišné představy o pozici politických stran v mocenském systému. Itó byl představitelem liberálnější části oligarchů, nevyhýbal se spolupráci s politickými stranami a jejich účasti ve vládě, stál u zrodu strany Seijúkai a stal se jejím prvním předsedou. Do Seijúkai vstoupil značný počet Itóovi nakloněných byrokratů a Seijúkai se tak stala stranou napojenou na vlivného oligarchu a s vlivem v byrokracii.¹⁰ Rivalita Itóa a Jamagaty tak pomohla vzniku a posílení postavení politických stran.¹¹ Aritomo Jamagata byl představitelem konzervativního křídla. S politickými stranami spolupracoval pouze z nutnosti a nepřiděloval jejich zástupcům posty ve svých vládách. Pro svou podporu ve sporech s Itóem dokázal Jamagata vytvořit mocné spojení konzervativních jedinců z řad představitelů vysoké byrokracie, vojenských složek, Horní komory Parlamentu a guvernérů prefektur. Tato byrokraticko-vojenská skupina zvaná Jamagatova frakce (*Jamagata-ha*, 山縣派) se stala hlavním soupeřem politických stran.¹²

Hlavní pravomocí státníků genró bylo navrhování nového premiéra, kterého následně schvaloval císař, což však již bývalo pouze formalitou. Navíc schvalovali významné kroky v rámci zahraniční politiky. Radili císaři i kabinetu a jejich názor měl velkou váhu.¹³

Spolu s tím, jak umírali významní představitelé genró, vliv této neoficiální skupiny postupně slábl, neboť jejich nástupci nebyli schopni dosáhnout stejného vlivu jako jejich

⁸ 桂太郎

⁹ 西園寺 公望 (1849-1940) Narozen jako příslušník dvorské šlechty v Kjótu. Podílel se na Restauraci Meidži a doprovázel Itóa na jeho studijní cestě při zkoumání různých světových ústav. Byl členem i předsedou Tajné rady, ministrem školství a dvakrát premiérem (7.1.1906 - 4.7.1908 a 30.8.1911 – 5.12.1912). Vstoupil do řad Seijúkai a stal se i jejím předsedou. Roku 1913 je přijat do skupiny genró. Roku 1920 dostává titul prince. Od roku 1924 je posledním žijícím genró, a tak doporučení nových premiérů závisí výhradně na něm (po poradě s lordem strážcem tajné pečeti Makinem apod.). Snažil se udržet systém stranických premiérů, ale po 15. květnu 1932 již byl kvůli situaci ve společnosti nucen jmenovat premiéry z řad námořnictva a byrokracie. Jeho smrtí v roce 1940 definitivně končí éra genró.

¹⁰ Politické strany nadále pokračovaly v tomto způsobu spolupráce s oligarchy, výměnou za ústupky vlády posilující postavení politických stran, například za vysoké byrokratické posty apod. Tento postup se ukázal jako výhodnější, než dřívější politika nespolečné spolupráce. Politické strany tak dokázaly proniknout do různých významných postů, a tím zvětšit svůj vliv nad rámec toho, co považovali tvůrci ústavy za možné.

¹¹ Například založením Seijúkai roku 1900, založení Rikken Dóšikai (立憲同志会) Taró Katsurou roku 1913 atd. Spojení s významnými představiteli genró pomohlo politickým stranám k vzestupu formou politiky kompromisů.

¹² viz Najita, Tetsuo: *The Intellectual Foundations of Modern Japanese Politics* (The University of Chicago Press, 1974) s. 105

¹³ viz Quigley s. 96

předchůdci. Od roku 1924 zůstal Kimmoči Saiondži jako poslední z genrů, a tato skupina definitivně zanikla s jeho smrtí roku 1940.

Při pohledu na systém daný Ústavou Meidži je jasné, že výchozí pozice politických stran nebyla příliš silná. Své postavení posilovaly uzavíráním kompromisů s oligarchy, kteří měli vliv v Horní komoře a armádě a často byli členy Tajné rady, avšak samy mohly bez kompromisů máločeho dosáhnout. Politické strany tak sice dokázaly dosáhnout pozice, kdy byli jejich předsedové pověřováni vedením vlády, ale toto pověřování bylo dáno libovůlí genrů a politickými zvyklostmi. Neexistoval žádný daný nárok stran na tvoření vlády.

Systém Meidži, který dával jednotlivým orgánům na sobě silnou nezávislost, přičemž všechny orgány nacházely zdůvodnění pro své jednání v císařských prerogativech, tak neumožňoval politickým stranám prosadit svou vůli vůči ostatním institucím jinak než pomocí dohody. To platilo i ve vztahu k vojenským složkám. Vláda a potažmo politické strany sice mohly ovlivnit financování armády a námořnictva, ale vrchní velení patřilo formálně císaři, a jelikož v Japonsku neexistovalo podřízení vojenských složek složce civilní, neměla civilní vláda přímý nástroj, jak armádu přinutit k jednání proti její vůli. Zejména ve 30. letech se koncept „národní obrany“, založený na císařově právu nejvyššího velení, stal zdůvodněním pro masivní intervenci armády do politiky.¹⁴

Systém vytvořený Ústavou Meidži, jehož poměrně vágní formulace nevymezovaly přesně, které orgány mají vykonávat moc odvozenou od širokých císařských pravomocí, se stal pro politické strany přínosem i překážkou. Nejasnosti v dělbě pravomocí jednotlivých orgánů dávaly politickým stranám prostor k manévrování a uzavírání kompromisů s představiteli ostatních orgánů politické scény. Manévrovací prostor stran se ještě zvětšoval spolu s tím, jak významní státníci genrů, kteří svým osobním vlivem a autoritou dokázali držet nesourodý systém pohromadě, postupně umírali. I přes slabou počáteční pozici, kterou voleným zástupcům úmyslně přiřkli tvůrci ústavy, se tak povedlo politickým stranám pomocí obratného manévrování, uzavírání kompromisů a využívání nejasností systému dosáhnout silnějšího postavení než tvůrci ústavy kdy předpokládali.

Systém Meidži se však stal pro politické strany silně svazujícím ve chvíli, kdy politika kompromisů nestačila k prosazení vůle vlády. Politické strany však nebyly ochotny a nejspíše ani schopny tento systém reformovat, a tím se připravily o možnost získat do svých rukou nějaký právní nástroj na kontrolu vojenských složek. Roztříštěnost politického systému vytvořeného Ústavou Meidži a nejasná formulace pravomocí jednotlivých orgánů, která politickým stranám dříve pomáhala na cestě na výsluní, jim nyní bránila v kontrole

¹⁴ op. cit. Titus s. 318

ozbrojených sil, které se odvolávaly na právo samostatného velení, plynoucí z císařských prerogativ.

2.2 Situace před washingtonským systémem

Konec 1. světové války zastihl Japonsko premiéra Hara a strany Seijūkai v období ekonomického růstu. 1. světová válka přinesla Japonsku bývalé německé kolonie (kromě Šantungu, kterého se později muselo vzdát) a značné finanční prostředky. Jedním z hlavních bodů programu vlády bylo i posílení národní obrany.¹⁵

Na domácí scéně Hara rozšiřoval vliv a pravomoci civilní vlády tím, že umožnil roku 1919 přístup civilistům do postů generálních guvernérů. Kromě toho také vyměnil část prefekturálních guvernérů, což zvýšilo jejich propojení s politickými stranami a naopak zvětšilo jejich nezávislost na byrokracii, uvolnil podmínky pro vstup do státní správy a změnil pravidla, která zjišťovala vyšší podíl křesel vysokým plátcům daní v místních zastupitelstvech. Navíc snížil výšku volebního cenzu, což rozšířilo okruh voličů na 3 miliony obyvatel. Tyto kroky vedly k zvýšení moci Seijūkai, a potažmo i politických stran jako celku. Struktura Ústavy Meidži, silně limitující podíl volených orgánů na politické moci, však zůstala nezměněna. Hara nebyl ochoten jít do konfliktu se zástupci oligarchie, dával přednost kompromisům, v jejichž uzavírání byl mistrem. I z těchto důvodů, když Kenseikai v únoru 1920 předložila návrh na všeobecné volební právo, reagoval Hara rozpuštěním parlamentu a vypsáním nových voleb.¹⁶

Státní rozpočet za vlády Seijūkai silně rostl. Zatímco za vlády Masatake Terauchiho v roce 1917 činil 735 milionů jenů, v roce 1921 již činil 1490 milionů jenů, a za vlády Harova nástupce Takahašiho jen mírně poklesl v roce 1922 na 1430 milionů.¹⁷ Velkou část z této částky spolky vydáje na stavbu infrastruktury - na výstavbu silnic, železnic, úpravy přístavů. Stejně tak ale rostly i výdaje na národní obranu.

Hara si uvědomoval změny, které přinesla 1. světová válka ve vojenské technice: letadlové lodě, ponorky, bojové plyny, bojové nasazení letadel, tanky atd., a jeho cílem bylo, aby Japonsko nezůstalo v budování obranné síly pozadu.¹⁸ Jelikož se ve válce ukázala důležitost moderní techniky, namísto pouze početní síly armád, šlo v případě nových nákladů na pozemní armádu zejména o modernizaci vybavení. Nákup kulometů, automobilů, letadel a spojovacích zařízení přeměnil japonskou pozemní armádu v bojovou sílu moderního typu.

¹⁵ viz Kawada, Minoru: *Hara Kei to Aritomo Yamagata* (Chuokoronsha, Tokio 1998) s. 158

¹⁶ viz Kawada s. 184

¹⁷ viz Duus, Peter: *Party Rivalry and Political Change in Taishō Japan* (Harvard University Press, 1968) s. 138

¹⁸ viz Kawada s. 171

Takováto modernizace pochopitelně armádu potěšila, stejně jako genró Jamagatu, který byl hlavní zastánce silných ozbrojených složek.¹⁹

Poprvé zde také vyvstala otázka civilní kontroly armády, když v říjnu 1920 navrhl ministr financí Takahaši premiéru Harovi, aby byly zrušeny kromě jiných institucí rovněž generální a námořní štáb. Tento návrh pochopitelně neprošel a je otázka, jakým způsobem by bylo možné vůbec takový krok provést. Nicméně od této doby začala armáda zkoumat možnosti, jak by se mohla bránit civilní kontrole.²⁰

Hlavní finanční zátěží ve vztahu k vojenským složkám byly požadavky válečného námořnictva. Japonské námořnictvo se snažilo vybudovat takzvanou flotilu 8-8, což znamenalo 8 bitevních lodí a 8 bitevních křižníků, dle strategie přijaté již v únoru 1907. Bitevní lodě měly dosahovat tonáže 20000 tun a bitevní křižníky 18000 tun.²¹

Japonsko sice procházelo v této době obdobím hospodářského růstu (japonský přebytek obchodu mezi lety 1915 a 1918 dosahoval téměř 1,5 miliardy jenů), nicméně i tak byly nároky námořnictva pro státní kasu velkou zátěží. Výdaje na námořnictvo vzrostly z téměř 13 procent celkových státních výdajů v roce 1914 na více než 21 procent v roce 1918. Mír pak nezmírnil tempo námořní výstavby. Naopak, do roku 1921 spotřebovaly výdaje pouze na námořnictvo neuvěřitelných 33 procent japonského státního rozpočtu.²² V roce 1920 dokázal ministr námořnictva, admirál Tomosaburó Kató, přesvědčit parlament, aby schválil výstavbu flotily 8-8. Tato výstavba si měla vyžádat 750 milionů jenů mezi lety 1920 a 1927. Válečný boom japonské ekonomiky však pomalu končil a vysoké náklady na výstavbu nových válečných lodí se začaly stávat pro státní rozpočet neúnosnými.

Navíc poválečné námořní zbrojení, které stálo takové prostředky, ukázalo, že Japonsko není schopné měřit se s výrobním potenciálem Spojených států a ještě zdůraznilo závislost Japonska na Západu v otázce klíčových surovin. Pragmatická skupina admirálů, v jejímž čele stál Tomosaburó Kató, tak pochopila, že nekontrolované námořní zbrojení nemůže Japonsku ani za ohromných výdajů přinést garanci národního bezpečí. Proto dali přednost námořním limitacím, které by Japonsku zajistily lokální rovnováhu námořních sil, či mírnou převahu. Tato skupina důstojníků byla později nazývána Frakcí smlouvy.

Takovýto postup měl podporu vládní strany Seijúkai, která pouze se stále většími obtížemi financovala plány námořnictva. Proto premiér Hara, a po jeho smrti jeho nástupce

¹⁹ viz Kawada s. 175

²⁰ viz Bix, Herbert, P.: *Hirohito a vznik moderního Japonska* (BB art, 2002) s. 126

²¹ viz Gow, Ian: *Military intervention in pre-war Japanese politics: Admiral Kato Kanji and the "Washington system"* (RoutledgeCurzon, 2004) s. 72

²² op. cit. Schencking, Charles, J.: *Making Waves: Politics, Propaganda, and the Emergence of the Imperial Japanese Navy, 1868-1922* (Stanford University Press, 2005) s. 202

Takahaši uvítali možnost stanovení námořních limitů na Washingtonské námořní konferenci, které by ukončily období ohromných námořních rozpočtů a současně zajistily bezpečnost Japonska systémem rovnováhy sil. Tento přístup pochopitelně vzbudil nelibost značné části námořních důstojníků, neboť v přímém důsledku otevíral prostor pro škrty v rozpočtu námořnictva a navíc šel proti dosavadní snaze o expanzi loďstva, na které dosud japonské vojenské námořnictvo stálo. Tento spor o pojetí zajištění bezpečnosti Japonska tak způsobil rozštěpení důstojnického sboru námořnictva trvajícím až do poloviny 30. let.

Hlavním předmětem sporu mezi politickými stranami a vojenskými složkami se tak ve 20. letech stala otázka dodržování smluv z Washingtonské konference, potažmo politika mezinárodní spolupráce, takzvaná Šideharova politika, která ze systému ekonomické, nikoli vojenské, expanze vycházela. Washingtonský systém se stal pro politické strany jak velkou zbraní pro kontrolu ozbrojených složek a výdajů na ně, tak zranitelným místem, skrze které je jejich odpůrci napadali, když se systém mezinárodní diplomatické spolupráce ukázal v očích ozbrojených složek i veřejnosti jako nedostatečný pro zajištění ochrany japonských zájmů.

3. Období pokusu o mezinárodní spolupráci

Od dob Restaurace Meidži šly japonské ozbrojené síly od vítězství k vítězství. V Čínsko-japonské válce dokázalo Japonsko překvapivě snadno a rychle porazit do té doby nezpochybnitelného hegemonu dálněvýchodní oblasti a v Rusko-japonské válce dokázala „žlutá“ země porazit „bílou“ velmoc. V obou případech dokázaly japonské síly porazit svého protivníka v bitvách pozemních i námořních.

Japonsko svými vítězstvími získalo nesmírnou prestiž. Ze země vnímané jako zaostalá a čelící nebezpečí, že se z ní stane kolonie západních velmocí, se během několika málo desítek let stal stát, který patřil do společnosti světových velmocí a na Čínu již nehleděl jako na staršího bratra a učitele, ale po vzoru koloniálních mocností jako na prostor pro vlastní expanzi obchodní i územní. Japonská armáda a námořnictvo si získaly v těchto bojích pověst dobře vycvičených, disciplinovaných a zejména v případě námořnictva moderně vyzbrojených ozbrojených složek.

Washingtonská konference z přelomu let 1921-22 se snažila vytvořit základ stabilního poválečného systému pro oblast Pacifiku. Zabývala se mimo jiné snahou stanovit poměr celkové tonáže hlavních kategorií válečných plavidel pro jednotlivé účastnické země a současně u mnohých z nich stanovit maximální tonáž pro jedno pravidlo, popřípadě omezení výzbroje jednotlivých typů. Hlavním cílem této konference pak bylo stanovením poměru sil předejít možnému závodu v námořním zbrojení v oblasti východní Asie.

Z vojenského hlediska nebyla smlouva o stanovení poměru námořních sil přijatá na odzbrojovací konferenci pro Japonsko nikterak katastrofální, těžko se dá předpokládat, že by země dokázala držet krok ve výrobě plavidel se Spojenými Státy, nicméně z hlediska mnoha vojenských velitelů i příslušníků politických elit poměr tonáže 5:5:3 (Británie, USA, Japonsko) stavěl Japonsko do příliš podřadné role. Někteří představitelé japonské politiky tak měli pocit, že politika v rámci washingtonského systému je slabá a pro Japonsko ponižující, přičemž možnost odpoutání se od této ponižující politiky spatřovali až s obsazením Mandžuska.²³

Jednání na námořních konferencích i následné schvalování dohodnutých smluv se tak v Japonsku stalo vždy zdrojem napětí a názorových střetů jak mezi politickými stranami a ozbrojenými složkami, tak i uvnitř těchto organizací.

²³ viz Hirota, Kóki: *Gaikóhen* (Chúókóronsha, 1934) s. 32

3.1 Cesta k Washingtonské konferenci

Japonsko sice získalo svými vítězstvími proti Číně a Rusku nová území, výhodné koncese v Mandžusku, finanční reparace, otevření prostoru pro případnou další územní expanzi a dokázalo se zbavit alespoň na čas hrozby vojenské síly svých sousedů, ale tato vítězství byla pro Japonsko ekonomicky velice vyčerpávající a zisky, i kvůli intervenci západních mocností, nikdy nedosáhly výtoužené výše.

První světová válka byla jiným případem. Japonsko neslo na svých bedrech pouze malou váhu bojů. Ve velké části se jednalo o obsazení německých dálněvýchodních kolonií, které nebyly příliš silně bráněny. Ke střetu s německou eskadrou nedošlo, a tak Japonsko sloužilo převážně jako dodavatel zbraní a munice Trojdohodě. Navíc, jelikož velmoci byly vázány v Evropě a kvůli devastaci evropského hospodářství, mohlo Japonsko zaplnit uvolněné trhy v Asii a Africe, a zničení evropského obchodního loďstva ve válce otevřelo prostor pro japonské obchodní loďstvo. První světová válka tak umožnila Japonsku při velmi malé angažovanosti v bojích získat ohromné finance z obchodu. Došlo i k velkému rozvoji těžkého průmyslu.

Na počátku 20. let se však Evropa již začala na předtím opuštěné trhy vracet a navíc Japonsko ztratilo pro sebe významný americký trh s hedvábím, které bylo pro japonský obchod jednou z nejdůležitějších vývozních položek. Obchodní bilance se tak ve 20. letech opět obracela v neprospěch Japonska.

Versailleská konference sice potvrdila status Japonska jako jedné ze světových velmocí, ale současně bylo Japonsko nuceno učinit ústupky a vzdát se bývalých německých území v Číně, obsazených během první světové války. Tento vstřícný přístup premiéra Hary a hlavního japonského vyjednavče na konferenci Kinmočiho Saiondžiho sice dokázal zlepšit vztahy s Británií a USA, ale společně s neúspěchem pokusu o prosazení deklarace o rasové rovnosti vyvolal velký odpor na domácí scéně, neboť tyto ústupky byly vnímány jako neúspěch japonské diplomacie a urážka národní cti. Tento neúspěch byl vnímán také jako důkaz, že světové mocnosti stále nevnímají Japonsko jako sobě rovného partnera.

Za této situace v polovině roku 1921 byli zástupci Japonska pozváni prezidentem USA Williamem Gamaliem Hardingem, aby se zúčastnili mezinárodní konference s cílem vyřešit otázku Číny, vyjednat budoucí systém vztahů v pacifickém prostoru a částečnou demilitarizaci, která by zajistila vojenskou rovnováhu v Tichomoří.

Japonský premiér Kei Hara (Takaši Hara) byl sice zavražděn 4. listopadu 1921 na Tokijském nádraží pravicovým fanatikem, ale jeho nástupce Korekijo Takahaši, jenž byl

taktéž ze strany Seijúkai, pokračoval v nastoupeném diplomatickém kurzu.²⁴ Spolu s podpisem dohod z Washingtonské konference tak začalo, na rozdíl od předchozích vlád strany Seijúkai, s vládou premiéra Takahašiho období úsporných opatření zaměřených na ozbrojené složky.²⁵

3.2 Washingtonská námořní konference a její výsledky

Washingtonská konference probíhající v letech 1921 až 1922 za účasti delegátů z USA, Británie, Japonska, Číny, Francie, Itálie, Belgie, Holandska a Portugalska, přinesla tři hlavní dohody, tvořící základ poválečného systému v Tichomoří. Kromě nastavení poměru tonáží pro válečná loďstva jednotlivých účastnických zemí zaváděla v prostoru Tichomoří systém kolektivní bezpečnosti, nahrazující dřívější systém dvoustranných bezpečnostních smluv. Dále se snažila vyřešit otázku Číny. Snahou této konference bylo nastavit podmínky pro stabilitu oblasti Dálného Východu a zabránit závodům ve zbrojení, či v zabírání nových kolonií.

3.2.1 Pakt pěti mocností (Washingtonská dohoda o limitaci válečného loďstva)²⁶

Pakt pěti mocností stanovoval poměr celkové tonáže bitevních (dle ráže děl, takže i bitevních křižníků) a letadlových lodí v poměru 5:5:3:1,75:1,75 (Británie, USA, Japonsko, Francie, Itálie) a současně stanovoval maximální tonáž těchto plavidel. Navíc stanovoval desetileté moratorium na stavbu dalších bitevních lodí a bitevních křižníků. K omezení dalších kategorií válečných lodí nakonec nedošlo. Byla pouze stanovena kategorie „pomocného plavidla“, jakožto válečné lodi s děly do ráže 8 palců a výtlaku do 10000 tun.²⁷ Navíc se Británie, Japonsko a USA zavázaly nestavět v oblasti Pacifiku další opevněné základny. Tato část paktu se stala klíčovou pro japonský souhlas s navrhovanými limity tonáže (i proti přání Generálního štábu námořnictva). Absence opevněných amerických základen na západ od Havaje a britských na sever od Singapuru, spolu s držením Karolín, Marshallových a Mariánských ostrovů, zajišťovala Japonsku bezpečí v domácích vodách.²⁸

Pakt pěti mocností byl pro Japonsko výhodnou smlouvou. Odpadalo riziko závodu v námořním zbrojení, který si země nemohla dovolit, navíc zmizela hrozba nových britských či amerických základen v Pacifiku, které by mohly ohrozit japonskou dominanci v západním

²⁴ viz Kawada s. 224

²⁵ viz Shinobu, Seizaburō: *Taishō seiji shi* (Kawade Shobō, 1955) s. 1051

²⁶ ワシントン海軍軍縮条約

²⁷ viz Gow s. 157

²⁸ viz Harries, Meirion; Harries, Susie: *Soldiers of the Sun: The Rise and Fall of the Imperial Japanese Army* (Random House, 1992) s. 133

Tichomoří. Japonsko sice nedosáhlo vytouženého poměru 10:10:7, nečkuli parity v hlavních typech válečných lodí, je však nutno vzít v potaz, že americké loďstvo operovalo ve dvou oceánech a britské ve třech, což dávalo Japonsku lokální převahu v námořní síle.

Limitace tonáže a odzbrojování ovšem nesly i pro Japonsko nevýhodné důsledky. Limitaci bitevních lodí využily Velká Británie a Spojené Státy k sešrotování svých zastaralých plavidel, Japonsko však přicházelo hlavně o moderní plavidla.

Přestože poměr 5:5:3 byl pro Japonsko poměrně výhodný jak z ekonomického hlediska, tak jako poměr, který mu zajišťoval převahu v jeho zájmové oblasti a japonská delegace, kterou vedl admirál Tomosaburó Kató, by mohla být spokojena, mnozí japonští důstojníci však vnímali stávající poměr jako nedostatečný pro případ války s USA a požadovali jako minimální stav poměr 10:10:7, s tím, že pokud by Británie a USA tento poměr odmítly, Japonsko by mělo jednání přerušit. Přístup ke smlouvě tak námořnictvo rozdělil na dvě skupiny: „frakci smlouvy“ (*Džójakuha*, 条約派), která odmítala možnost války s USA a souhlasila se závěry Washingtonské konference, a „frakci válečného loďstva“ (*Kantaiha*, 艦隊派), která zastávala nesmiřitelnější expanzionistický postoj a odmítala přistoupit na jakýkoli poměr tonáže, který by Japonsku neumožňoval vést případnou válku s USA (tj. cokoli menšího než poměr 10:7). Představitelem „frakce válečného loďstva“ se stal především admirál Kandži Kató²⁹. Kandži Kató věřil, že Japonsko jako suverénní stát má právo na paritu s ostatními mocnostmi a již poměr 10:7 považoval za velký ústupek.³⁰

Sešrotování části loďstva a moratorium na stavbu dalších lodí hlavních typů znamenalo značné snížení státních nákladů, navíc v situaci, kdy se válečný ekonomický boom již vyčerpал a japonská ekonomická situace se zhoršila, nicméně účast na námořní konferenci, podepsání Paktu pěti mocností a následné sešrotování části draze budovaných lodí veřejnost silně pobouřilo. Přistoupení ke smlouvě tak sice zlepšilo vztahy s USA a Velkou Británií, ale na domácí scéně Pakt pěti mocností rozdělil jak námořnictvo, tak i vládní stranu Seijúkai (*Rikken Seijúkai*, 立憲政友会), a premiéra Takahašiho stál část jeho politické podpory.

3.2.2 Pakt čtyř mocností (*Jonkakoku džójaku*, 四国条約)

Smlouva mezi USA, Velkou Británií, Japonskem a Francií pouze v podstatě nahrazovala dřívější dvoustranné bezpečnostní smlouvy. Signatáři se zavázali respektovat své mandáty v oblasti Pacifiku, dále pak vést jednání v případě vzájemných sporů ohledně jednotlivých

²⁹ 加藤 寛治 Kandži (Hiroharu) Kató (1871-1939) Působil jako dělostřelecký důstojník na vlajkové lodi adm. Tógóa. Na Washingtonské konferenci byl pobočníkem adm. Tomosaburó Katóa. Působil v mnoha vysokých funkcích, mimo jiné jako velitel Spojeného loďstva a jako náčelník Generálního štábu námořnictva. Byl hlavním odpůrcem smluv přijatých na Washingtonské a Londýnské námořní konferenci.

³⁰ viz Gow s. 138

pacifických oblastí. V podstatě tak smlouva vytvářela systém pro konzultace mezi jednotlivými signatářskými zeměmi. Pakt čtyř mocností fakticky v prosinci 1921 neutralizoval Anglo-japonskou alianci, přestože oficiálně k jejímu zrušení došlo až při ratifikaci Paktu čtyř mocností 17. 8. 1923. Tento volnějším kolektivní pakt se však ukázal jako nedostatečný pro zajištění japonských zájmů v Číně. Ukončení bezpečnostní smlouvy mezi Británií a Japonskem tak byl jedním z faktorů otevírajících dveře japonskému jednostrannému postupu na konci 20. let.³¹

3.2.3 Pakt devíti mocností (*Kjúkakoku džójaku*, 九国条約)

Pakt devíti mocností měl zajišťovat územní celistvost, svrchovanost a nezávislost Číny. V rámci ducha „politiky otevřených dveří“ tak měl zabránit dalšímu parcelování Číny koloniálními mocnostmi. Další rozhodnutí požadovala svolání konference, která měla projednat obnovení tarifní autonomie Číny, a zřízení komise, jež měla zvážit otázku exteritoriality, o kterou se opíral celý systém nerovnoprávných smluv uzavřených s Čínou.³² Zároveň ale ponechával v praxi zisky, které Japonsko dokázalo získat v Mandžusku.

Pro Čínu znamenal neúspěch v otázkách celních tarifů a exteritoriality podnět pro růst čínského nacionalismu, který přispěl k úpadku ústředních autorit. Stále více nepřátelský čínský nacionalismus žádal okamžitou revizi smluv a byl tak hrozbou pro trvání systému spolupráce daného Washingtonskou konferencí. Nejprve Velká Británie a pak USA podnikly jednostranné kroky k úpravě smluv. V Japonsku tato jednostrannost a absence rázné odpovědi na čínské hrozby vůči stávajícím dohodám chránícím japonské zájmy vyvolala otázku výhodnosti mezinárodní spolupráce v Číně. Na přelomu 20. a 30. let i Tokio změnilo přístup od spolupráce k vlastním jednostranným krokům a nakonec i k vpádu do Mandžuska.³³ Hlavní slabinou paktu byla absence prostředků pro vynucení jeho dodržování.

3.2.4 Důsledky Washingtonské konference pro situaci v oblasti Dálného východu

Washingtonská konference v podstatě splnila věci, které od ní účastnické státy očekávaly. Nicméně postupem času se projeví nedostatky jednotlivých uzavřených dohod. Pakt devíti mocností, který zajišťoval Číně suverenitu a nedělitelnost území, sice zabránil parcelaci čínského území jednotlivými koloniálními mocnostmi, případně pokusům ovlivnit

³¹ viz Green, Michael, J.; Cronin, Patrick, M.: *U.S.-Japan Alliance, past, present and future* (Council of Foreign Relations Press, 1999) s.27

³² op. cit. Bix s.120

³³ viz Green; Cronin s.26

sestavení vlády, ale neřešil pozice, kterých dokázalo Japonsko do té doby dosáhnout v Mandžusku. To umožnilo Japonsku zůstat pevně uchyceno v tomto prostoru a mít zde dobrý nástupní prostor pro pozdější agresi. Navíc chyběly donucovací prostředky pro vynucení si dodržování schválených podmínek. Toto se projevilo při japonské invazi do Mandžuska v roce 1931.

Pakt pěti mocností dokázal zabránit možnosti eskalace zbrojení v Pacifiku. Stanovil limity pro poměr celkové tonáže klíčových typů válečných lodí (bitevní lodě, bitevní křižníky, letadlové lodě) a současně stanovil i maximální tonáž jednotlivých lodí. Jelikož bitevní lodě byly v této době nepostradatelným základem uskupení válečných lodí, dávalo to solidní předpoklad pro udržení rovnováhy sil, a tím i míru, v Tichomoří. Další kategorie válečných lodí však kvůli nemožnosti shody mezi jednotlivými státy limitoval pouze ráží děl a celkovou tonáží (křižníky), nebo je opomíjel zcela, jako například ponorky. Zatímco limitace hlavních kategorií válečných lodí šlo považovat za úspěšné, absence limitu pro celkovou tonáž křižníků jednotlivých zemí znamenala, že došlo k závodům ve stavbě křižníků s ráží hlavních děl 8 palců a tonáží 10000 tun, takzvaných „dohodových křižníků“. Tyto nedostatky se staly předmětem debat na následujících námořních konferencích.

I přes zmíněné nedostatky byl washingtonský systém vnímán jako systém nastolující řád v regionu a zabraňující závodům ve zbrojení, popřípadě soupeření o kolonie již získané či snaze získávat nové. Byl vnímán jako prostředek pro řešení sporů diplomatickou cestou a předcházení vojenské agresi, dávající příležitost politice kolektivních bezpečnostních ujednání a expanzi ekonomické místo vojenské.

V souladu s dohodami z Washingtonské konference stanovil nový premiér Tomosaburó Kató roku 1923 novou obrannou koncepci. Armáda přistoupila v letech 1922-1924 k snižování početních stavů (zmenšily se počty vojáků v divizích, ne počet divizí), námořnictvo přestalo stavět bitevní lodě a bitevní křižníky a začalo vyřazovat starší plavidla. V roce 1923 začalo stahování japonských jednotek z provincie Šan-tung. V květnu 1925 ministr armády generál Kazušige Ugaki vyřadil z činné služby čtyři divize. Uvedené kroky vedly k tomu, že výdaje na armádu a námořnictvo jakožto podíl na celkových ročních výdajích vlády v průběhu dvacátých let neustále klesaly.³⁴

³⁴ viz Bix s.124

3.3 Důsledky Washingtonské konference na mocenskou rovnováhu v Japonsku

Smlouvy z Washingtonské námořní konference měly na japonskou politickou scénu silný dopad, a to nejen na oblast zahraniční politiky, ale i na vztah ozbrojených složek na straně jedné a politických stran, či celého parlamentního systému, na straně druhé.

Washingtonská konference vytvořila pro prostor Tichomoří nový systém pro fungování mezinárodních vztahů nahrazující závod v záboru nových kolonií a vynucování nerovnoprávných smluv. Výsledkem nové diplomacie byl posun od válečného zbrojení k mírovému systému částečného odzbrojení a od předválečného systému dvojstranných smluv k poválečnému uspořádání na základě multilaterálních smluv.³⁵ Tento nový systém měl fakticky za úkol potvrdit status quo z doby podpisu smluv a měl zabránit tomu, aby jednotlivé státy podnikaly samostatné kroky vedoucí k narušení míru a vojenské rovnováhy v oblasti. Zároveň byla tato ujednání podpořena podpisem smlouvy limitující sílu válečných námořnictev jednotlivých signatářů, za účelem vytvoření vojenské rovnováhy, která by dále zajistila, že dají přednost diplomacii před cestou vojenské agrese.

Celkově tak washingtonský systém zajistil pozice koloniálních mocností, nyní včetně Japonska, a vytvářel stabilní prostředí, ve kterém měla mít hlavní slovo diplomacie, zajišťující rozvoj obchodu a mírové soužití jednotlivých zemí.

V Japonsku tento systém posílil pozici mezinárodně orientované zahraniční politiky založené na přátelských vazbách s USA a Británií, zvané také Šideharova politika, dle dlouholetého ministra zahraničí Kidžúroa Šidehary, který byl jejím velkým zastáncem. Systém usilující o stabilitu a zachování pozic v regionu a dávající hlavní důraz na diplomatická řešení, ať už přímo mezi delegáty jednotlivých zemí, či na půdě Společnosti národů, posilovala pozici tvůrce zahraniční politiky, tj. vlády jako celku, ministra zahraničí a potažmo spolu s tím, jak postupně umírali členové skupiny genró, i politických stran (přestože paradoxně brzy po podpisu smluv z Washingtonské konference vláda padla a následovalo několik nadstranických kabinetů).

Naopak pozice ozbrojených sil, ať už námořnictva nebo pozemní armády, byla výsledky Washingtonské konference oslabena. Limity, které japonská delegace přijala, znamenaly, že skončila doba výstavby hlavních typů válečných lodí (bitevních lodí a bitevních křižníků) a rychle rostoucích námořních rozpočtů. Japonské loďstvo mohlo mít lokální převahu, avšak při dodržování limitů nikdy nemělo být hrozbou celkové síle loďstev Británie a USA. Navíc

³⁵ op. cit. Reischauer, Edwin, O.; Craig, Albert, M.: *Dějiny Japonska* (Nakladatelství Lidové Noviny, 2003) s. 229

spory ohledně limitů tonáže rozdělily námořnictvo do dvou zneprátelených frakcí, a tento spor se vlekl až do 30. let. Odpor radikálních admirálů vůči limitům stanovených smlouvami tak lze vnímat nejen jako spor o pár procent poměru tonáže, ale i jako boj proti samotnému washingtonskému systému, který podkopával jejich postavení.

V rámci washingtonského systému, který měl zabránit záboru nových kolonií a napadání cizích území, ztrácela svou pozici i armáda. Neúspěšná mise na Sibiři, rozpočtová omezení a posléze i početní redukce jak ve velikosti divizí, tak jejich počtu, společně se smrtí genrál Aritoma Jamagaty roku 1922, znamenaly, že armáda ztrácela svou prestiž i sílu svého postavení v politice.

Společně s tím, jak washingtonský systém narážel na problémy, které nezvládal řešit, či jak některé země podepsané dohody obcházely (například Británie v otázce úpravy tarifů v Číně), rostla postupně i radikalizace části ozbrojených složek. Sledování svých vlastních cílů, preference předsedů stran raději manipulovat existující ústavní strukturu než ji reformovat³⁶, a neustálé vzájemné útoky a neshody, postupně oslabovaly podporu (ne volební) zavedených politických stran, a tím i parlamentního systému. Tváří v tvář rostoucímu čínskému nacionalismu se postupně vyčerpávala pozice smírné zahraniční politiky založené na mezinárodní spolupráci, a to opět podkopávalo pozici politických stran, které ji reprezentovaly. Zejména armáda pak postupně stále více zdůrazňovala svou nezávislost na vládě a přímou podřízenost císaři.

Smlouvy samotné sloužily ke kontrole vojenských výdajů a vytvoření vojenské rovnováhy, která měla vést k udržení míru. Na japonské politické scéně však pokaždé vzbudily odpor proti vládě, která je prosazovala.

3.3.1 Obsah smluv jako základ pro spory v námořnictvu

Jako hlavní vyjednaváč byl na Washingtonskou námořní konferenci vyslán tehdejší ministr námořnictva, admirál Tomosaburó Kató. Tím, že funkci ministra námořnictva si dočasně přisvojil Hara, silně popudil ozbrojené síly, jelikož nejen spojil v jedné osobě funkce premiéra a ministra námořnictva, ale hlavně si jako civilista přisvojil post jednoho z ministrů ozbrojených složek, které byly vždy doménou příslušníků armády, respektive námořnictva. Na konferenci, trvající od 12. listopadu 1921 do února 1922, se nakonec podařilo dospět ke shodě na všech třech smlouvách – Paktu čtyř mocností, Paktu devíti mocností a Paktu pěti mocností.

³⁶ viz Duus s. 250

Výsledky Washingtonské konference se pro Japonsko daly považovat za výhodné, nicméně smlouvy nebyly na domácí scéně přijaty nijak radostně. Pakt devíti mocností, řešící otázku Číny, sice mlčky akceptoval japonské pozice v Mandžusku, ale rozhodnutím o suverenitě a územní nedělitelnosti Číny Japonsku uzavíral nejslibnější směr případné budoucí územní expanze. Japonci často opakovali slova „Obdivujeme se anglosaskému imperialismu a doufáme, že náš imperialismus se od toho jejich nebude v ničem odlišovat.“³⁷

Přes spojeneckou smlouvu však bylo jasné, že Británie, ani ostatní západní velmoci, nebudou chtít, aby ruské ambice na Dálném Východě nahradila japonská koloniální expanze, či aby japonská námořní síla ohrozila jejich vlastní flotily v Tichomoří.³⁸ Japonsko prošlo od dob Restaurace Meidži ohromným technologickým pokrokem, podařilo se mu porazit své bezprostřední soupeře o nadvládu v prostoru Dálného Východu, ale tento Pakt devíti mocností, který fakticky konzervoval *status quo* v oblasti Pacifiku, vnímala část japonských ozbrojených sil jako překážku, která zabraňuje Japonsku ve chvíli, kdy konečně dosáhlo stejné technologické a vojenské úrovně jako západní země, plně využít plodů své modernizace. Pakt devíti mocností tak nebyl částí vojáků vnímán jako prostředek pro zajištění získaných území, ale jako překážka pro další expanzi do Číny, která ještě za Japonskem silově zaostávala.

Největší spory v Japonsku přinesl Pakt pěti mocností, stanovující poměr tonáže pro jednotlivé druhy válečných lodí a následné částečné odzbrojení na základě stanovených limitů.

Samotné částečné odzbrojení a stanovení limitů na celkovou tonáž byly pro Japonsko v zásadě výhodné. Zabraňovalo se tak závodům v námořním zbrojení, ve kterém se Japonsko nemohlo výrobní silou rovnat zejména USA. Navíc stavba a údržba válečných lodí byla velkou ekonomickou zátěží, a tak omezení zbrojního programu značně ulevilo státnímu rozpočtu, který se potýkal s vysokými deficity. Podpis smluv z Washingtonské konference a následná vojenská rovnováha a částečné odzbrojení sice pomohlo Japonsku snížit náklady na vojenské námořnictvo a současně přispělo ke zlepšení vztahů s USA a Británií, ale na domácí scéně se stalo předmětem ostrých sporů uvnitř politických stran i ozbrojených složek.

Prvním problémem byla nutnost pro splnění limitů sešrotovat některé nové válečné lodě postavené za vlády premiéra Hary. Zatímco Británie a USA byly schopny se v rámci limitace námořnictva zbavit množství starších válečných lodí, Japonsko bylo nuceno zničit moderní lodě, které za velkých nákladů teprve nedávno spustilo na vodu. Paradoxně tak Seijúkai, která

³⁷ op. cit. Edgerton, Robert, B.: *Válečníci vycházejícího slunce* (BB art, 2002) s. 190

³⁸ viz. Edgerton s.191

se zasazovala o posilování vojenského námořnictva, pod tlakem mezinárodní dohody zcela změnila svůj postoj.

Dalším bodem sporu byl samotný poměr tonáže lodí. Už samotné stanovení limitů bylo přijímáno negativně, jelikož zamezovalo Japonsku (i ostatním signatářským zemím) samostatně rozhodovat o velikosti svého vojenského námořnictva. Navíc část japonského námořnictva odmítala navrhovaný poměr 5:5:3 jako nedostatečný pro případné vedení války proti USA. Už to, že Japonsku nebyla přiznána parita s hlavními světovými námořními velmocemi, vnímali důstojníci i značná část veřejnosti jako urážku národní cti. Argument, že na rozdíl od japonského námořnictva operují britské a americké ve více oceánech (americké ve dvou a britské ve třech), čímž nejen dochází k vojenské rovnováze v Tichomoří, což byl účel smlouvy, ale navíc dává Japonsku určitou lokální převahu, u nich nepadl na úrodnou půdu.

Za minimální poměr tonáže nutný pro vedení války s USA, a tím i za absolutní přijatelné minimum, považovala tato frakce námořních důstojníků poměr 10:10:7. Pokud by takovýto návrh nebyl ostatními účastníky konference přijat, přičemž bylo předem zcela jisté, že ostatní země takový návrh nepřijmou, navrhovali jednání přerušit a Washingtonskou konferenci opustit.

3.3.2 Důsledky Washingtonské konference pro vládní stranu

Výsledky Washingtonské konference a negativní ohlas na ně na domácí scéně, vyvolaly spory uvnitř vládnoucí strany Seijúkai i uvnitř námořnictva. V rámci Seijúkai se premiér Takahaši, jehož pozice nebyla nijak silná, potýkal s odporem militaristických členů strany, což ještě přispělo k postupnému vnitřnímu rozkladu Seijúkai. Nedá se tvrdit, že by průběh a výsledky Washingtonské konference byly hlavním důvodem rozštěpení Seijúkai na jednotlivé frakce, což později vedlo k rozdělení na Seijúkai a Seijúhontó, nicméně to byl jeden z významných faktorů, které podkopávaly pozici premiéra Takahašiho (nebyl taková osobnost jako Hara – jeho jmenování mělo fungovat zejména jako signál, že atentátem není možné narušit kontinuitu vlády). Dalšími byly obtížná ekonomická situace, frakcionářství strany, problémy ve spolupráci se subjekty v Horní komoře, špatně probíhající a protahující se intervence na Sibiři a samozřejmě také účast na Washingtonské konferenci, akceptování smluv a následné částečné odzbrojení. Všechny tyto faktory následně vedly až k pádu vlády Seijúkai.

Proti Takahašimu se postavili v otázce reorganizace vlády ministři Tokugoró Nakahaši a Hadžime Motoda a Takahaši nakonec v červnu 1922 rezignoval.³⁹

3.3.3 Frakce smlouvy a Frakce válečného loďstva

Spory uvnitř námořnictva se točily kolem podmínek stanovených v rámci Paktu pěti mocností, přičemž hlavním bodem sváru byly limity tonáže. Již před odjezdem na konferenci dávali někteří námořní důstojníci najevo nespokojenost s možností akceptace jakéhokoli jiného než paritního systému a v průběhu konference, kdy návrhy nabývaly konkrétních číselných podob, jejich rétorika ještě přitvrdila. Nemožnost prosadit paritní systém byla jasná předem, proto se hlavním stanoviskem zastánců co nejmenších ústupků stalo prosazení minimálního poměru tonáže v podobě 10:10:7, což by mělo zajistit teoretickou možnost úspěšného vedení války proti USA. Z tohoto minima pak dle jejich názoru nebylo možné jakkoli slevit.

V opozici k tomuto názoru stáli důstojníci, kteří si uvědomovali, že poměr 10:10:7 by nejen byl pro Japonsko příliš finančně nákladný, ale že navíc neexistuje žádná reálná možnost, že by ostatní země účastníci se námořní konference na takovouto podobu smlouvy přistoupily. Navíc bylo jasné, že Japonsko by si nemohlo dovolit závody ve zbrojení s USA, které by odmítnutí smlouvy přineslo. Zastávali názor, že v současných podmínkách je stanovený poměr přijatelný, a proto je výhodné, aby diplomaté udrželi dobré vztahy s Británií a USA a připravili tak cestu pro případné pozdější jednání, které by dalo Japonku větší podíl válečných lodí. Z těchto důvodů byli názoru, že je třeba přijmout navrhované podmínky.

V námořnictvu se kolem těchto názorů vytvořily dvě frakce. Frakce smlouvy (*Džójakuha*), jejíž stoupenci navrhovali ratifikovat smlouvy dohodnuté na Washingtonské konferenci a Frakce válečného loďstva (*Kantaiha*), jejíž stoupenci považovali poměr 10:10:7 za absolutní minimum a v případě, že by tohoto minima nebylo dosaženo (o jakkoli malý díl), navrhovali z Washingtonské konference odejít.

Mezi hlavní zástupce Frakce smlouvy patřil například hlavní japonský vyjednaváč admirál Tomosaburó Kató, dále admirálové Teikiči Hori, Takeši Takarabe⁴⁰, Kacunošin Jamanaši a další. Frakce smlouvy měla pochopitelně díky svému postoji podporu civilních vlád a její stoupenci byli často vybíráni na post ministra námořnictva. Díky této podpoře si po 20. léta dokázala udržet převahu nad rivaly z Frakce válečného loďstva, a to až do doby Londýnské námořní konference.

³⁹ viz Duus s.167

⁴⁰ 財部 彪

Frakce válečného loďstva, která nehodlala přistoupit na podmínky dané Washingtonskou námořní konferencí, měla také řadu vlivných členů a sympatizantů. Spojujícím cílem pro ně byla zejména touha budovat válečné loďstvo bez omezení diktovaných jakoukoli cizí zemí (například právě limity dané smlouvou) a postupně vytvořit námořní sílu, která by byla schopna zajistit Japonsku pozici námořního hegemona v oblasti Tichomoří.

Asi nejaktivnějším odpůrcem smlouvy byl admirál Kandži Kató. Stejně názory zastávali i admirálové Nobumasa Suecugu, Sankiči Takahaši, Eisuke Jamamoto a další. Silným podporovatelem Frakce válečného loďstva byl také princ Hirojasu Fušimi⁴¹. Asi nejvíce však získala Frakce válečného loďstva díky podpoře od admirála Heihačiróa Tógóa.

Heihačiró Tógó⁴² byl jakožto vítěz nad Rusy národním hrdinou. Kromě ohromné úcty, kterou požíval a mnoha vysokých vyznamenání (dostalo se mu i cti státního pohřbu), byl navíc ještě jmenován spolu s generálem Nogim vychovatelem korunního prince Hirohita, budoucího císaře Šówa. Po smrti císaře Meidžiho spáchal generál Nogi s manželkou sebevraždu, admirál Tógó ale dohlížel na princovu výchovu dále.⁴³ Je jasné, že slovo takového muže mělo ohromnou váhu. Tógó sám sice nevystupoval ve prospěch militarizace Japonska, ale byl silným zastáncem územního rozmachu a toho, aby si Japonsko mohlo samo určovat výstavbu válečného námořnictva. Ačkoli se nevyjadřoval přímo k politickým, ale pouze k vojenským záležitostem, názory v jeho projevech byly blízké názorům Frakce válečného loďstva, zejména pak jeho silná kritika vůči smlouvě z Londýnské námořní konference.

Co se týče příslušnosti k jedné, či druhé frakci, dá se pouze těžko zobecňovat. Strany se vybíraly dle politického přesvědčení a síly vlasteneckého citění jednotlivých důstojníků. Dá se říci, že ve 20. letech 20. století měla Frakce smlouvy převahu na Ministerstvu pro námořnictvo. Frakce válečného loďstva pak měla vliv hlavně v Generálním štábu námořnictva (*Kaigun gunreibu*/*Gunreibu*, 海軍軍令部/軍令部).⁴⁴ Tam, kde Frakce smlouvy měla sympatie i podporu civilních vlád, Frakce válečného loďstva měla blízko k nacionalistickým kruhům v armádě.

Hádky mezi frakcemi námořnictva ohledně přijatých smluv se koncentrovaly zejména kolem otázky limitů pro poměr tonáže bitevních lodí. V této záležitosti šlo ve sporech klidně o dohadování se o desetiny i setiny procenta navrhovaných poměrů tonáže. Ostatní otázky,

⁴¹ 伏見宮博恭王

⁴² 東郷平八郎

⁴³ viz. Hoyt, Edwin, P.: *Tři vojevůdci: Tógó, Jamamoto, Jamašita* (Naše vojsko, 1996) s. 52

⁴⁴ Ke změně názvu došlo roku 1933.

jako například zákaz výstavby opevněných základů a podobně, šly většinou stranou zájmu jak veřejnosti, tak důstojníků. Dokonce i záležitost územní celistvosti Číny, která uzavírala Japonsku nejvýhodnější směr expanze, zůstávala ve stínu hádek o kapacitu námořní síly.

Reakce veřejnosti byla ve velké většině vůči smlouvám negativní. Přestože Japonsko se již zbavilo nerovnoprávných smluv, po vítězných válkách s Čínou a Ruskem se stejně muselo nakonec podrobit tlaku západních mocností a činit ústupky. Stejně tak muselo činit ústupky i po 1. světové válce. Na Versailleské konferenci byla sice japonská delegace mezi vítězi zastoupena, ale nebyla vnímána jako rovnocenný partner USA a evropských mocností. Nyní bylo akceptování podmínek smluv z Washingtonské námořní konference vnímáno jako další případ, kdy se zahraniční velmoci snaží Japonsku diktovat podobu obrany státu. Tento pocit byl umocněn i agitací některých zástupců Frakce válečného loďstva a symbolem se stalo sešrotování nových válečných lodí, které Japonsko teprve nedávno za nemalých nákladů dostavělo. Nešlo pouze o demontáž drahých lodí (úspora na následné údržbě nebyla malá a japonská ekonomika se po válce nacházela v problémech), ale bylo to nazíráno také jako rána národní hrdosti, kdy kvůli cizímu diktátu byly sešrotovávány moderní bitevní lodě, v té době symbol námořní síly.

3.4 Šideharova politika

Politika v rámci washingtonského systému z 20. a počátku 30. let 20. století, fungující na základě mezinárodní diplomatické spolupráce, která měla nastolit stabilní podmínky v oblasti, a tak umožnit rozvoj obchodu, byla někdy nazývána „Šideharovou diplomacií“, dle několikanásobného ministra zahraničí Kidžúróa Šidehary⁴⁵, který byl jejím nejvýznamnějším zastáncem.

Šidehara věřil, že japonský pokrok a stabilita závisely na růstu průmyslu a ten zase na zahraničním obchodu, a tudíž že bylo úkolem diplomatů nepřipustit jakoukoli akci, především územní expanzi, která by zbavila Japonsko mezinárodního souhlasu s usilováním o jeho ekonomické cíle. Toto nazýval „ekonomickou diplomacií“.⁴⁶

⁴⁵ 幣原 喜重郎 (1872 – 1951) Vystudoval právnickou fakultu Tokijské císařské univerzity. Byl viceministrem zahraničí v letech 1915 – 1919. Pracoval na ambasádách v Evropě i USA a roku 1920 obdržel titul barona. V pozici ambasadora v USA se účastnil vyjednávání na Washingtonské konferenci. Zastával pozici ministra zahraničí ve vládách, které vedli Takaaki Kató, Reidžiró Wakacuki a Osači Hamaguči. Po postřelení Hamagučiho působil Šidehara jako zastupující premiér. Byl velkým zastáncem politiky spolupráce v rámci smluv z Washingtonské konference a udržování dobrých vztahů s Británií a USA, což vedlo i k jeho politice neintervence v Číně, a tento přístup formoval japonskou zahraniční politiku v době jeho působení na ministerstvu zahraničí. Tento postoj z něj učinil terč kritiky z řad armády i expanzi nakloněné části námořnictva. Po invazi do Mandžuska a pádu Wakacukiho vlády účinkoval Šidehara až do konce 2. světové vlády v řadách Horní komory Parlamentu. Od 9. 10. 1945 do 22. 5. 1946 působil jako japonský premiér.

⁴⁶ op. cit. Beasley, W., G.: *Japanese Imperialism 1894 – 1945* (Clarendon Press, 1987) s. 168-9

Fungování smluv dohodnutých na Washingtonské konferenci bylo pro provozování takovéto politiky spolupráce naprosto klíčové. Dalším předpokladem bylo fungování systému otevřených přístavů v Číně, což společně s právem exterritoriality a absencí čínské celní autonomie, dávalo dobrou příležitost pro expanzi japonského zboží na tento velmi důležitý trh. Obchodní expanze do Číny tak nahradila v období Šideharovy diplomacie expanzi vojenskou. Takovýto přístup umožňoval nejen kultivovat dobré vztahy s Británií a USA, což se poměrně dařilo, ačkoli Imigrační zákon z roku 1924 tyto vztahy notně poškodil, ale rovněž umožnil v rámci úsporné politiky strany Kenseikai⁴⁷ (pozdější Minseitó) seškrtání rozpočtu vojenských složek (přičemž armáda stále ještě zápasila s poklesem prestiže, mimo jiné v důsledku katastrofálního účinkování v rámci Sibiřské intervence), a tím dále upevnit pozici civilní vlády.

Faktory plynoucí z geografické blízkosti tvořily z Číny pro Japonsko nadmíru důležitou oblast. Velké kapitálové investice a značný počet japonských občanů žijících v Číně znamenaly, že japonská ekonomika a národní obrana přímo i materiálně závisely na blahobytu a mírovém vývoji v Číně, tudíž bylo jasné, že Japonsko mělo v Číně hlubší zájmy, než jiné země.⁴⁸

V atmosféře poloviny 20. let měla Šideharova politika slušnou podporu, ještě podpořenou největším demokratizačním úspěchem politických stran – rozšířením volebního práva na všechny muže od 25 let, ke kterému došlo roku 1925. Poměrně brzy se však začaly ukazovat slabiny systému, zejména v konfrontaci se stoupajícím čínským nacionalismem. To následně poškodilo pozici celého systému mezinárodní spolupráce v očích japonské veřejnosti, a potažmo i japonské politické strany. Dalším problémem pro politické strany bylo propojení s průmyslem, který z politiky rozvoje zahraničního obchodu profitoval. Sám Kidžúró Šidehara se jako Takaaki Kató přičlenil do rodu Iwasaki, který kontroloval koncern Micubiši. Za toto propojení byly strany i Šidehara osobně kritizovány a obviňovány (možná právem), že navázání stran na průmysl rozhodlo o směřování japonské zahraniční politiky.

Šideharova umírněná politika spolupráce však byla oslabována odporem vojenských složek, které již neměly dřívější moc, ale jejich názor měl stále ještě značnou váhu, ekonomickou recesí a rostoucím čínským nacionalismem. Navíc v době, kdy Šidehara hlásal výhody spolupráce s USA, vstupoval v Americe v platnost zákon proti přistěhovalectví.

⁴⁷ 憲政会 Jedna ze dvou hlavních politických stran Japonska v období před 2. světovou válkou.

⁴⁸ viz Kamikawa, Hikomatsu: *Japan-American Diplomatic Relations in the Meiji-Taisho Era* (Pan-Pacific Press, 1958) s. 447

Všechny tyto faktory přispívaly k poklesu podpory politiky spolupráce a k postupnému posunu k militarizaci Japonska.⁴⁹

3.4.1 Šideharova politika ve vztahu k Číně

Jak již bylo uvedeno, pro Šideharovu politiku dávající důraz na ekonomickou expanzi byla Čína klíčovou oblastí. Díky své geografické blízkosti dávala Japonsku výhodu nízkých dopravních nákladů ve srovnání s ostatními mocnostmi a současně představovala obrovský trh, který mohl Japonsku přinést velké finanční příjmy.

Čínsko-japonské vztahy však byly již od počátku poznamenány dědictvím 21 požadavků (*Taika nidžúikkadžókjú*, 對華二十一条要求), které předložil Číně roku 1915 tehdejší ministr zahraničí Takaaki Kató, který byl v době 1924 – 1926 japonským premiérem. Další záležitostí, která posilovala růst čínského nacionalismu, bylo odmítnutí čínského požadavku na revizi nerovnoprávných smluv, které zajišťovaly mocnostem právo exteritoriality a neumožňovaly Číně svobodně nastavovat výši tarifů, kterou čínští zástupci předložili v rámci jednání na Washingtonské konferenci. Odpor proti nerovnoprávným smlouvám se pak projevoval ve formě stávek a bojkotů zahraničního zboží v smlouvami otevřených přístavech, dále pak demonstracemi a někdy i napadáním cizích státních příslušníků.

Otázka celních tarifů byla v období vlády politických stran stále přítomným problémem. Na přelomu let 1925 a 1926 byla svolána do Pekingu konference na prodiskutování změn ve smlouvách. Británie a USA se projeví jako přístupné čínským požadavkům na revizi nerovnoprávných smluv a překvapivě i Šidehara se postavil k otázce čínské celní autonomie kladně, s vědomím významu dobrých čínsko-japonských vztahů pro obchod. Odmítl však návrhy dalších celních opatření, žádal rozfázování vzrůstu dovozních poplatků, aby nebyl dopad na japonský export tak náhlý, dosazení Japonce jako generálního inspektora čínského Námořního celního úřadu atd.⁵⁰ Kvůli rozdílným názorům tak konference dosáhla velmi malých výsledků.

Šideharův postoj byl dán snahou kultivovat dobré vztahy s Británií, USA a pokud možno i s Čínou, neboť chápal, že integrace Japonska do světové ekonomiky činí spolupráci se Západem nezbytnou a vztahy s Čínou se projeví v dopadu na japonský export do této země. Na druhou stranu však bylo jasné, že elity v Japonsku nebudou vítat přílišnou nezávislost

⁴⁹ viz Samuels, Richard, S.: *Securing Japan: Tokyo's grand strategy and the future of East Asia* (Cornell University Press, 2007) s. 24

⁵⁰ viz Beasley s. 171

Číny, která by mohla mít dopad na japonské výnosy z obchodu v rámci systému otevřených přístavů.

V roce 1926 se situace ještě zkomplikovala vzhledem k růstu moci Kuomintangu a Čankajškově „Severní expedici“⁵¹. Čankajškův postup za sjednocení celého území Číny byl vnímán jako ohrožení japonských zájmů na kontinentě. Japonsko mělo své zvláštní zájmy v oblasti Mandžuska, kterému společně se severní Čínou vládl Japoncům nakloněný, i když ne zcela spolehlivý, vojenský vládce Čang Cuo-lin. Čankajškův postup tak ohrožoval pozice tohoto japonského spojence. Navíc bylo jasné, že vláda Kuomintangu bude požadovat revizi nerovnoprávných smluv, případně že dojde k jejich jednostranné úpravě, což by vedlo k negativním dopadům na japonské zisky. Rostoucí čínský nacionalismus také vedl k růstu bojkotů cizího zboží včetně japonského. Napětí eskalovalo tzv. Nankingským incidentem v březnu 1927.⁵² Šidehara nicméně důrazně trval na pokračování politiky neintervence a v případě ohrožení japonského obyvatelstva v Číně docházelo k evakuaci.

Šidehara a jeho zahraniční politika se v Japonsku stali cílem velké kritiky, přičemž pád vlády považoval za dobrý i generál Kazušige Ugaki, který pomáhal provést škrty v armádě. Po incidentu v Nankingu byl rozzloben Šideharovým slabým postojem a 7. dubna žádal Wakacukiho o aktivnější přístup v Číně.⁵³ Pro pád vlády Reidžiróa Wakacukiho tak byly Seijúkai, Tajná rada i armáda. Vláda padla v dubnu 1927, když Tajná rada zamítla výnos vlády na pomoc Bank of Taiwan, kterou se snažila řešit průběh bankovní krize. Významný důvod pro pád vlády však také představovala nespokojenost s mírnou Šideharovou politikou v Číně.⁵⁴

3.4.2 Dopady politiky mezinárodní spolupráce na ozbrojené složky

Politika mezinárodní spolupráce znamenala pro vojenské složky škrty v jejich rozpočtech i pokles prestiže. Pro námořnictvo znamenala zlom Washingtonská námořní konference, která zastavila výstavbu dalších válečných lodí, pro armádu se stala hlavní překážkou politika neintervence, pro kterou dala Washingtonská konference předpoklady, a kterou naplňovaly nadstranické i stranické vlády až do příchodu premiéra Tanaky. Jediný vojenský konflikt, kterého se japonská armáda od 1. světové války do nástupu Tanaky

⁵¹ také „Pochod na sever“. Vojenská kampaň Kuomintangu v období 1926 – 1928, která vedla k porážce jednotlivých vojenských vládců a k následnému sjednocení Číny v roce 1928.

⁵² 24. 3. 1927 vyplenili vojáci Kuomintangu po obsazení Nankingu tamní japonský konzulát a napadli i konzula. Napadeny byly rovněž konzuláty USA a Británie, na což reagovaly válečné lodě těchto zemí ostřelováním města.

⁵³ viz Nish, Ian: *Japanese foreign policy in the interwar period* (Praeger, 2002) s. 57

⁵⁴ viz Takeuchi, Tatsuji: *War and Diplomacy in the Japanese Empire* (New York, 1935) s. 247

účastnila, byla intervence na Sibiři, která dopadla neslavně, když Japonsko překročilo navrhované počty vojáků a dobu intervence a zcela zjevně sledovalo vlastní cíle. Těchto cílů (jako například vytvoření nárazníkového státu mezi komunistickým Ruskem a Japonci kontrolovanou Koreou) se stejně nepodařilo dosáhnout, což zasadilo další velkou ránu prestiži armády.⁵⁵

Pro nového premiéra, který nastoupil po pádu Takahašihovo vlády, admirála Tomosaburó Kató, který vyjednával podmínky na Washingtonské konferenci, se stahování armády ze Sibiře a Šan-tungu, který byl navrácen Číně, stalo dobrou příležitostí k redukci armádních počtů, při zachování stávajícího počtu divizí. Stejně tak pokračoval v postupu dohodnutém ve Washingtonu a snižoval výdaje na námořnictvo.⁵⁶ Po nástupu vlády Takaakiho Kató v roce 1924 byla přijata politika krácení státních výdajů a tyto škrty dopadly i na resorty vojenských složek. První návrhy předpokládaly škrty ve výši 50 milionů jenů v rámci výdajů na námořnictvo a 30 milionů jenů v rámci výdajů na armádu. Proti této výši protestoval jak ministr armády Ugaki, tak ministr námořnictva Takarabe. Vláda byla nakonec nucena ze svých plánů o něco slevit, ale i tak byly úspory v obou resortech značné. Armáda byla zmenšena o čtyři divize, 2000 důstojníků bylo propuštěno a byla zkrácena doba povinné vojenské služby. Námořnictvo vyřadilo některé zastaralé, cvičné a záložní lodě.⁵⁷ Z ušetřených nákladů byla financována modernizace japonské armády i námořnictva nákupem tanků, námořního letectva a podobně.⁵⁸

Jelikož politika mezinárodní spolupráce nepředpokládala závody ve zbrojení nebo územní expanzi, mohl podíl vojenských výdajů v rámci rozpočtu neustále klesat. Podíl vojenských výdajů, které v roce 1922 dosahovaly 42 procent státního rozpočtu, klesl v roce 1925 na 29 procent a o dva roky později na 28 procent.⁵⁹

Zatímco rozpočtový podíl armády klesal, podařilo se ministru Ugakimu získat v roce 1925 souhlas s vysíláním důstojníků do středních a vysokých škol, což umožnilo armádě šířit své názory mezi budoucí absolventy. Spolu s tím, jak sílila pozice politických stran, začaly i snahy armády o zdůrazňování svého práva na autonomní velení nezávislého na civilní vládě a zdůrazňování přímé podřízenosti císaři. Tyto snahy ještě nevedly k samostatným akcím armády, nicméně tvořily základ, na který myšlenkově navázali důstojníci ve 30. letech.

⁵⁵ Dalším faktorem byl například mocenský vzestup měst, přicházející s rozšiřováním volebního práva, která byla obecně liberálnější než venkov.

⁵⁶ viz Inoue, Yasushi; Suzuki Masashi: *Nihon kindaiishi vol. 2* (Gōdō shuppansha, 1956) s. 119

⁵⁷ viz Duus s. 196

⁵⁸ viz Inoue s. 131

⁵⁹ op. cit. Reischauer s. 235

Z počátku nebudila Šideharova zahraniční politika u ozbrojených složek takový odpor. V klíčových postech námořnictva převažovali důstojníci z Frakce smlouvy, kteří chápali nutnost spolupráce s USA a Británií, a armáda byla v letech 1924 – 1927 pod kontrolou ministra armády, generála Kazušigeho Ugakiho⁶⁰, který sice nebyl příznivcem podřízení armády civilní vládě, ale byl schopen udržet armádu pod kontrolou. Navíc část důstojníků vnímala tuto politiku jako prostředek pro zajištění japonských zájmů. Generál Iwane Macui to prezentoval v roce 1923 jako „nahrazení vojenské invaze ekonomickou expanzí, vojenskou kontrolu finančním vlivem a dosažení našich cílů pod slogany společné prosperity a koexistence.“⁶¹

Poměrně rychle však, spolu s tím, jak politika spolupráce nebyla schopna vzdorovat růstu čínského nacionalismu, začala být Šideharova politika viděna armádními veliteli jako slabá. Kroky vedoucí k udržování dobrých vztahů se Západem byly vnímány jako podlézání USA a Británii a velký odpor ze strany armády vyvolala i politika neintervence tváří v tvář incidentům v otevřených přístavech v Číně, zejména v Nankingu roku 1927. Spolu s rostoucí mocí Kuomintangu, kterou vnímali velitelé jako ohrožení japonských zájmů v Číně a Mandžusku, vedla tato absence silné reakce na podobné incidenty k přesvědčení vojenských složek, že politika mezinárodní diplomatické spolupráce selhala a Šidehara, který byl jejím největším zastáncem, začal být viděn jako jeden z úhlavních nepřátel ozbrojených sil.

3.4.3 Počátky militarizace v meziválečném období

Armáda se zcela vymkla kontrole civilních vlád na počátku 30. let při invazi do Mandžuska, ale počátky militarismu v meziválečném období lze vysledovat již mnohem dříve. Období do Mandžuského incidentu v roce 1931 může být nazýváno přípravným obdobím japonského ultranacionalismu.⁶² Za otce japonského militarismu se dá považovat genró Aritomo Jamagata. Tento zastánce japonské expanze a velký odpůrce vlády politických stran, které principiálně nepovažoval za vhodné či schopné vést národ, byl, kromě své

⁶⁰ 宇垣 一成 (1868 – 1956) Narodil se do samurajské rodiny. Vystudoval vojenskou akademii i armádní vysokou školu. Působil jako ministr armády v kabinetech Keiga Kijoury, Takaakiho Katóa a Reidžiróa Wakacukiho a v souladu s Katóovou politikou úspor provedl zmenšení armády o čtyři divize. Roku 1927 se stal generálním guvernérem v Koreji. Za Hamagučiho vlády byl opět ministrem armády, nicméně po nepovedeném pokusu o převrat v březnu 1931, který ho měl dosadit do čela nové vlády, odešel z armády a stal se opět generálním guvernérem Koreje. V únoru 1937 byl jmenován premiérem, ale nepodařilo se mu sestavit vládu. V Konoeho vládě držel posty ministra zahraničí a ministra pro kolonie, ale po krátkém čase rezignoval. V 50. letech se stal členem Horní komory.

⁶¹ op. cit. Beasley s. 169

⁶² op. cit. Scalapino, Robert, A: *Democracy and the party movement in prewar Japan* (California UP, 1975) s. 358

význačné kariéry, významný svou myšlenkou, že všichni Japonci jsou v zásadě vojáky. Celá společnost dle něj měla být v jádru prostoupena vojenskými ctnostmi a oddaností císaři.

Na tuto myšlenku šíření vojenských ctností a ideálů v rámci společnosti navázali Jamagatovi pokračovatelé, například Giiči Tanaka. V polovině 20. let klesal relativní rozpočet armády i její společenská prestiž. Současně se projevoval i úpadek morálky a rostla i obava z šíření socialistických myšlenek v armádě. Armáda v této době prožívala krizi vlastní identity a poslání.⁶³ Základem reakce, kromě případné represe, bylo pro armádní představitele posílení císařského systému a armády jako organizace císaři přímo podřízené. Zároveň pak i ideologické pronikání mimo strukturu samotné armády.

Toho dokázala armáda dosáhnout dvěma způsoby. Prvním z nich bylo napojení na veteránské spolky působící po celém Japonsku, zvláště na venkově, kde organizace těchto navrátilců z vojenské služby dobře souzněla s tradiční organizací vesnické občiny. Takto se podařilo armádě postupně ideově proniknout do prostoru japonského venkova. Navíc zde postupem času silně klesala prestiž politických stran, neboť dopad ekonomických krizí byl nejvíce pociťován právě na venkově, přičemž odpovědnost byla přisuzována právě vládám vedeným představiteli politických stran. Dopad krizí na venkov byl silně pociťován také právě v armádě, jejíž velká část mužstva a mladých důstojníků z venkova pocházela. To v nich probouzelo pohrdání vůči politickým stranám, neschopným či neochotným krizi řešit, a potažmo i vůči celému demokratickému systému.

Druhým způsobem šíření armádní ideologie bylo vysílání aktivních důstojníků do středních a vysokých škol, ke kterému získal v roce 1925 ministr pozemní armády Ugaki svolení od prince regenta Hirohita. Na těchto školách měli zajišťovat vojenskou přípravu a současně jim to dávalo možnost ovlivnit názory tamních studentů.

Jak již bylo řečeno, nelze spatřovat důvody poklesu podpory politických stran pouze v problémech způsobených ekonomickými krizemi. Podpora veřejného mínění stále klesala, jelikož politické strany sledovaly své partikulární zájmy a nevzbuzovaly v lidech příliš touhu ocenit jejich úspěchy – například rozšíření volebního práva atd. Důvěryhodnost stran dále narušovalo propojení s koncerny *zaibacu*⁶⁴, které financovaly volební kampaně, dávaly místa politikům ve svých dozorčích radách, a na oplátku měly skrze spřízněné strany vliv v politice. Frakcionalizace, neprůhlednost, intrikaření a hádky mezi stranami, to vše více a více podkopávalo podporu stávajícího politického systému. K tomu se pak přidaly i potíže washingtonského systému, ohrožující japonské zájmy v Číně.

⁶³ viz Bix s. 126

⁶⁴ 財閥

Ozbrojené složky se snažily od tohoto systému stále více distancovat, zejména proklamováním „práva na autonomní velení“ a snažily se tak zbavit civilní kabinetů možnosti zasahovat do záležitostí armády, námořnictva a záležitostí národní obrany jako celku.

3.4.4 Otázka správy kolonií

Japonsko získalo do vypuknutí války s Čínou roku 1937 celkem pět kolonií: Tchaj-wan, Koreu, bývalé německé ostrovní kolonie na sever od rovníku (oblast *Nanjó*, 南洋), jižní polovinu Sachalinu (oblast *Karafuto*, 樺太) a oblasti dlouhodobě pronajaté v Mandžusku plus oblast kolem Jihomandžuské dráhy (oblasti *Kantóšú/Kwantung*, 關東州). Přestože správa kolonií nebyla zdaleka takovým polem střetů mezi vojenskými složkami a vládami, jako otázky námořních smluv, či intervencí v Číně, byla přesto oblastí, kde se střetávaly působnosti vojenské a civilní správy.

Jelikož tyto oblasti byly získány jako výsledek válek a často bylo potřeba překonat odpor místních obyvatel, byl post generálního guvernéra zprvu přístupný pouze pro příslušníky ozbrojených sil příslušné hodnosti. Čím větší a důležitější kolonie byla, tím větší pravomoci měl guvernér k dispozici, a tím větší nezávislost na vládě v Tokiu následně požíval.⁶⁵ Nejdůležitějším byl generální guvernér Koreje, kterým mohl být před rokem 1919 pouze generál nebo admirál v aktivní službě. Ten byl současně nejvyšším velitelem vojenských oddílů dislokovaných v kolonii i nejvyšším představitelem civilní části správy. Měl podléhat přímo císaři, avšak tato vláda císaře měla být prováděna prostřednictvím úřadu premiéra.

Na Tchaj-wanu a v oblasti Kantóšú mohl být generálním guvernérem i generálporučík nebo viceadmirál. Guvernér Tchaj-wanu podléhal premiérovi a ve vojenských záležitostech ministerstvům armády a námořnictva a příslušným náčelníkům štábů. Situace guvernéra Kwantungské oblasti byla stejná, s tím rozdílem, že podléhal ministru zahraničí.⁶⁶

Guvernér oblasti Karafuto nemusel být nutně vojenským důstojníkem, nicméně jeho pravomoci byly nesrovnatelně menší. Podléhal ministru vnitra a v příslušných oblastech působnosti také ministrům komunikací a financí. V oblasti Nanjó převzala civilní správa kontrolu od námořnictva až roku 1922, přičemž guvernér nemusel být vojenským důstojníkem. Podléhal přímo premiérovi, nicméně stejně jako v případě guvernéra oblasti Karafuto, i on musel následovat příkazů jednotlivých ministrů v příslušných odvětvích správy.

⁶⁵ viz ed. Myers, Ramon, H.; Peattie, Mark, R.: *The Japanese Colonial Empire, 1895 – 1945* (Princeton University Press, 1984) s. 262

⁶⁶ viz. Myers s. 263

Generální guvernéri byli vybíráni po konzultacích mezi premiérem, státníky genró a vysokými představiteli vojenských složek. Takováto pozice s sebou nesla velkou prestiž a jelikož se generálními guvernéry stávali držitelé nejvyšších vojenských hodností, kteří byli často následně jmenováni do funkcí vojenských ministrů nebo náčelníků štábů, zastávaly tyto posty velmi vlivné osoby, což dále umocňovalo značnou nezávislost guvernérů. Navíc rezervace postů pro důstojníky v aktivní službě dávala vojenským složkám vliv na výběr kandidátů, což se projevovalo v častých sympatiích guvernérů k politice armády.

Změnu přinesl v organizaci kolonií svým rozhodnutím premiér Kei Hara v roce 1919, když byl přístup do funkce generálního guvernéra umožněn i civilním funkcionářům. Důvodem se staly nepokoje v Koreji, které byly armádou brutálně potlačeny. Hara následně vyjádřil nad akcemi armády nespokojenost. Přes nesouhlas Jamagaty a generálního štábu armády dokázal Hara změnu prosadit.⁶⁷ Tímto krokem dokázaly politické strany proniknout do oblasti, která byla dříve vyhrazena představitelům vojenských složek. Současně byla vyškrtnuta klauzule, že generální guvernér Koreje je pod přímým dohledem císaře. Cesta do postů guvernérů byla pro civilní představitele Harovým rozhodnutím otevřena, nicméně nejdůležitější z kolonií, Korea, byla i nadále pod správou generálních guvernérů z řad vojenských složek. Navíc zůstala guvernérovi Koreje i značná samostatnost, díky značnému vlivu jejich příznivců v Tajné radě.⁶⁸

Roku 1910 byl zřízen Úřad pro koloniální správu (*Takušokukjoku*, 拓殖局), zodpovědný premiérovi, který se zabýval záležitostmi Tchaj-wanu, Karafuta a nediplomatickými záležitostmi Kwantungu. Byl zrušen roku 1913, obnoven 1917, převeden pod kancelář premiéra roku 1922 a absorbován do Ministerstva pro koloniální správu (*Takumušó*, 拓務省) roku 1929. Korea mu však nikdy nebyla v praxi podřízena.⁶⁹ Přestože po zřízení Ministerstva pro koloniální správu roku 1929 mělo ministerstvo dohlížet na činnost všech koloniálních správ, v praxi zůstala Korea pod vládou generálních guvernérů z řad vojenských složek, na ministerstvu dle svých předpisů nezávislá.

Pozice armády ještě posílila s oslabením pravomocí generálního guvernéra oblasti Kantóšú roku 1934, v důsledku založení Mandžukua, kde měla velký vliv, prakticky výhradní kontrolu, Kwantungská armáda, jejíž velitel současně zastával i funkci japonského ambasadora v Mandžukuu. Spolu s tím, jak slábla pozice politických stran ve 30. letech, navracely se postupně i posty guvernérů v ostatních koloniích do rukou představitelů vojenských složek.

⁶⁷ viz Shinobu s. 1042-3

⁶⁸ viz Myers s. 264

⁶⁹ op. cit. Beasley s. 144

4. Období tápání

4.1 Tanakova politika vojenských intervencí

Po pádu Wakacukiho vlády v roce 1927 nastoupil kabinet premiéra za stranu Seijúkai, generála Giičiho Tanaky⁷⁰. Tanaka se na zahraniční scéně brzy rozešel s Šideharovou politikou neintervence, když již v květnu 1927 vyslal po naléhání spolustraníků ze Seijúkai armádní brigádu do Šan-tungu na ochranu japonských obyvatel. Další vyslání vojsk do Šan-tungu následovalo v červnu.

Tanakova zahraniční politika byla mnohem tvrdší a agresivnější, než ta předchozí vlády. V případě ohrožení japonských zájmů nebo obyvatel neváhal vysílat armádní uskupení do zahraničních intervencí. Navíc se snažil upevnit zvláštní japonské pozice v Mandžusku a Vnitřním Mongolsku, jejichž oddělení od Číny chtěl posílit, a tak zabránit šíření čínské revoluce do Mandžuska.⁷¹ To však neznamená, že by se japonské jednotky měly účastnit mocenských bojů v Číně. Tanaka si byl stejně jako Šidehara vědom důležitosti zahraničního obchodu pro japonskou ekonomiku a význam investic na kontinentě. Oproti předchozí vládě se tak změnil především intenzita a způsob reakcí na incidenty způsobené růstem čínského nacionalismu. Tanakova tvrdá zahraniční politika vedla ke zhoršení čínsko-japonských vztahů a k dalším bojkotům japonského zboží, což v době kdy se Japonsko potýkalo s bankovní krizí vedlo k dalšímu zhoršení ekonomické situace.

V roce 1928, když pokračoval Čankajškův „pochod na sever“, vyslal Tanaka do Šan-tungu dvě japonské divize, přičemž v květnu 1928 došlo ke srážkám japonských a kuomintangských vojsk v Čchi-nanu. Rozhodnutí o vyslání vojsk padlo 18. dubna, přičemž jednání se účastnili premiér a ministr zahraničí Tanaka, ministr armády Širakawa a ministr námořnictva Okada. Počítáme-li Tanaku za člena armádních kruhů (přestože oficiálně z armády odešel), padlo rozhodnutí bez přítomnosti jakéhokoli civilního zástupce ministerstva zahraničí.⁷²

Tanaka se snažil zajistit japonské pozice v Mandžusku skrze vojenského vůdce Čang Cuo-lina, který byl Japoncům nakloněný. Nicméně po porážce, kterou utrpěl od jednotek

⁷⁰ 田中 義一 (1864 – 1929) Narodil se do samurajské rodiny v knížectví Čóšú, které mělo dlouhou dobu monopol na nejvyšší funkce v japonské pozemní armádě a vystudoval vojenskou akademii i armádní vysokou školu. Působil jako vojenský atašé v Rusku a jako ministr armády ve vládách Kei Hary a druhé vládě admirála Gombeie Jamamota. Roku 1925 se stal předsedou strany Seijúkai, po pádu Wakacukiho vlády se stal premiérem (20. 4. 1927 – 2. 7. 1929). Kromě toho ve své vládě zastával i pozici ministra zahraničí a krátce i ministra pro kolonie. Po atentátu na Čang Cuo-lina v roce 1928 se snažil viníky potrestat, ale nedokázal překonat odpor armády. V důsledku toho byl kritizován opozicí i císařem za snahu incident utulit, respektive za změnu svého postoje. Tanaka byl nucen rezignovat a nedlouho po své rezignaci v září 1929 zemřel.

⁷¹ viz Kolektiv autorů: *The Cambridge History of Japan, volume 6* (Cambridge University Press, 1988) s. 287

⁷² viz Takeuchi s. 250

Kuomintangu v severní Číně, rostlo mezi japonskými důstojníky podezření, že se tento nespolehlivý spojenec bude snažit sblížit s Čankajškem, což by japonské pozice v Mandžusku ohrozilo. Proto se důstojníci Kwantungské armády rozhodli provést na Čang Cuo-lina atentát v domnění, že jeho syn Čang Süe-liang bude více nakloněný japonským požadavkům.

Atentát provedl plukovník Daisaku Kómoto 4. června 1928 v Mukdenu pomocí nastražené nálože, nicméně tento čin vedl pouze k pádu Tanakovy vlády a sblížení Čang Süe-lianga s Čankajškem, čili k pravému opaku než byl cíl atentátníků.

4.1.1 Důsledky atentátu na Čang Cuo-lina pro vládu Giičiho Tanaky

Atentát z června 1928 ukončil Tanakovu snahu posílit japonské postavení v Mandžusku skrze kontrolu Čang Cuo-lina a současně zmařil i pokus o oddělení Mandžuska a Vnitřního Mongolska od Číny, neboť vražda jeho otce, přestože se ji důstojníci Kwantungské armády snažili svést na čínské vojáky, přivedla Čang Süe-lianga do tábora Kuomintangu.

Současně atentát demonstroval neposlušnost armádních důstojníků, kteří o vlastní vůli provedli čin s tak dalekosáhlými důsledky. Armádní vyšetřování sice zjistilo účast Kómota a dalších důstojníků Kwantungské armády na atentátu, ale armádní kruhy byly proti zveřejnění těchto informací a chtěly celou záležitost utajit. Tanaka se nicméně o odpovědnosti Kwantungské armády dozvěděl a rozhodl se atentátníky potrestat. V tomto postoji měl plnou podporu Kimmočiho Saiondžiho, který dával přednost krátkodobému zhoršení vztahů s Čínou, ke kterému by po zveřejnění odpovědnosti japonských důstojníků za atentát jistě došlo, před následky, které by prominutí podobné akce přineslo. O svém úmyslu postavit viníky před vojenský soud a tímto potrestáním viníků zavést opětovně kázeň v armádě, informoval císaře 24. 12. 1928 ve své oficiální zprávě.

Proti Tanakovi se však postavili členové armádního velení i jeho vlastní vlády v čele s ministrem armády Jošinorim Širakawou⁷³ a ministrem železnic Heikičim Ogawou⁷⁴, kteří byli rozhodně proti zveřejnění výsledků vyšetřování a uspořádání soudu. Argumentovali tím, že by to vedlo k poškození zájmů dvora, zhoršení čínsko-japonských vztahů a oslabení zvláštních práv Japonska v Číně.⁷⁵ Proto žádali, aby byla záležitost vyšetřována interně. Tanaka, který stál v této záležitosti proti vlastní vládě i armádním kruhům, musel nakonec od svého plánu na veřejné potrestání atentátníků ustoupit.

Císař Hirohito mezitím zjistil prostřednictvím ministra armády Širakawy skutečný stav věcí, a tak když Tanaka předložil svou druhou zprávu 27. 6. 1929, ve které sděloval, že situaci

⁷³ 白川 義則

⁷⁴ 小川 平吉

⁷⁵ viz Bix s. 171

hodlá utajit a potrestání viníků projednat v rámci interního vyšetřování, napomenul ho císař, že se jeho stanovisko příliš liší od toho, které zastával při podání své první zprávy. Tanaka, který přišel o podporu své vlády, 2. 7. 1929 rezignoval.

Přestože byl Tanaka po Jamagatovi hlavou kliky Čóšú, nebyl schopen ji v záležitosti Kómota přinutit k poslušnosti a atentáčníci na Čang Cuo-lina byli nakonec potrestáni jen velmi mírně. Tím, že armádním důstojníkům tento čin nekázně fakticky prošel, byl vzbuzen v důstojnících sloužících v Mandžusku dojem, že mohou brát věci do vlastních rukou. Iniciativa v tvoření politiky na kontinentě se tak pomalu přesouvala do rukou armády.

4.1.2 Výsledky Tanakovy vlády

Celkově se dá říci, že Tanakova vláda toho na poli zahraniční politiky a vztahu k ozbrojeným složkám mnoho nedosáhla. Na počátku své vlády byl Giiči Tanaka pro ozbrojené složky přijatelným kandidátem. Ačkoli již z armády odešel, měl za sebou poměrně úspěšnou armádní kariéru a jeho tvrdší přístup k otázce řešení problémů v Číně byl pro armádní kruhy velkým povzbuzením po Šideharově „slabé“ politice.

Při zpětném pohledu však Tanakova „pozitivní zahraniční politika“ příliš výsledků nepřinesla. Vysílání vojáků zhoršilo čínsko-japonské vztahy a vedlo k dalším bojkotům japonského zboží. Vyslání vojsk nedokázalo zabránit Čankajškovi v postupu na sever a následnému obsazení Pekingu, a možné zisky v Mandžusku díky vztahům s Čang Cuo-linem překazil atentát provedený důstojníky japonské armády. Když pak chtěl Tanaka viníky potrestat, nedokázal překonat odpor armády a jí stranících ministrů. Atentát na Čang Cuo-lina se stal okamžikem, kdy se Kwantungská armáda rozhodla ignorovat přání vlády a postupovat na vlastní pěst. To, že tento čin skončil pouze symbolickým potrestáním navzdory přání premiéra a Saiondžiho, utvrdilo armádu v myšlence, že zahraniční politiku lze tvořit nezávisle na civilní vládě. Důsledky této myšlenky se naplno projeví v září 1931 při invazi do Mandžuska.

4.2 Pokus o návrat k politice spolupráce

Tanaka sice rezignoval na post premiéra, ale zůstal i nadále předsedou Seijúkai. To prakticky anulovalo naděje Seijúkai pro jmenování dalšího premiéra z jejích řad. Sestavením vlády tak jmenoval Saiondži předsedu nejsilnější opoziční strany Minseitó (dřívější Kenseikai).⁷⁶ Nový předseda vlády Osači (Júkó) Hamaguči (1870 - 1931)⁷⁷ se pokusil o

⁷⁶ viz Kitaoka, Shinichi: *Nihon no kindai 5: Seiji kara Gunbu he, 1924 - 1941* (Chuōkōron Shinsha, 1999) s. 101

⁷⁷ 浜口 雄幸

návrat k politice prosazované dříve Kenseikai. Šlo o měkčí styl zahraniční politiky, přičemž ministrem zahraničí se stal opět Šidehara, a o vyrovnanější rozpočet s menšími státními výdaji. Za Šideharova působení v postu ministra zahraničí v letech 1929 – 1931 však již byla situace značně odlišná, než za jeho působení v letech 1924 - 1927. Vláda Kuomintangu sídlící v Nankingu již byla mocnostmi uznána za legitimní čínskou vládu a japonská pozemní armáda již vykročila za nezávislostí na civilní vládě, jak dokazoval atentát na Čang Cuo-lina v roce 1928. Tento incident začal sblížování Čang Süe-lianga s Kuomintangem a paradoxně tak atentát v Mandžusku zvýšil ohrožení japonských zájmů. V roce 1928 podepsaly Británie a USA dohodu přiznávající Číně tarifní autonomii, k čemuž se Japonsko připojilo až v roce 1930 za působení Šidehary. Tato jednostranná akce ze strany Británie a USA ještě podpořila zklamání z politiky mezinárodní spolupráce, která byla postupně opouštěna ve prospěch jednostranných kroků jednotlivých vlád (jako například vyslání intervenčních vojsk Tanakovou vládou). Kromě toho Čína vyhlásila, že exiteritorialita bude zrušena v roce 1932.⁷⁸

Za svého působení v letech 1929 – 1931 toho Šidehara již pro zachování politiky spolupráce mnoho udělat nemohl, neboť systém otevřených přístavů, na kterém velká část ekonomické expanze stála, již dosluhoval. Navíc snaha o zachování tohoto systému, spolu se snahou uchránit japonské zájmy v Mandžusku, nedávala příliš možností ke zlepšení čínsko-japonských vztahů.

Roku 1930 podepsal Šidehara s Čankajškem dohodu o čínské celní autonomii, výměnou za pozvolné navyšování poplatků pro důležité komodity. Stejněho roku došlo k podpisu Londýnské námořní dohody, která prodlužovala a rozšiřovala podmínky dojednané na Washingtonské námořní konferenci. Tento podpis si však vyžádal tuhý boj s ozbrojenými složkami i Tajnou radou a opozicí. Na vládu strany Minseitó se opět snesla kritika za ústupky západním mocnostem a omezování autonomie rozhodování vojenských složek. To, společně s těžkou ekonomickou situací způsobenou Velkou hospodářskou krizí a špatně načasovaným přistoupením k systému zlatého standardu, podlomilo pozici vlády, politických stran jako celku a celé politiky mezinárodní diplomatické spolupráce. Otázku exiteritoriality již Šidehara dojednat nestihl, protože invaze Kwantungské armády do Mandžuska a následná neschopnost vlády kontrolovat činy armády, učinila Šideharově politice mezinárodní spolupráce definitivní konec.

Spolu se zhoršující se ekonomickou situací a zvyšujícím se napětím v Číně se zhoršovaly i vztahy mezi vládou a ozbrojenými složkami. V době Šideharova působení coby ministra zahraničí v letech 1929 – 1931 odpor ozbrojených složek oproti předchozímu období

⁷⁸ viz Beasley s. 173

ještě zesílil, neboť situace v Číně a Mandžusku byla ještě méně příznivá, než v době Šideharova odchodu v roce 1927.⁷⁹ Ohromnou bouři sklidilo také přijetí podmínek z Londýnské námořní konference v roce 1930, kdy byla vláda strany Minseitó, jejímž byl Šidehara významným představitelem, obviněna z porušování autonomie velení vojenských složek a hlavně z toho, že ve snaze zavděčit se USA a Británii o své vlastní vůli přistoupila na podmínky nesplňující předem dohodnuté japonské požadavky, a tím ohrozila národní bezpečnost.

Spolu s tím radikalizovaly postoj armády i dopady hospodářské krize, které dopadaly zejména na obyvatele venkova, odkud převážná část příslušníků armády pocházela. Už roku 1927 pocházelo více než 20 % armádních důstojníků z venkova a tento počet stále rostl.⁸⁰ Ekonomická situace a zahraniční politika, kterou představitelé ozbrojených sil vnímali jako slabou a nedostatečnou k zajištění japonských zájmů, vedla v dané společenské atmosféře k pocitu selhání politiky spolupráce a potažmo i politických stran a „demokracie“. To vedlo k rostoucímu odhodlání důstojníků ozbrojených sil k provádění akcí nezávislých na vládě, přičemž tento přístup vedl na domácí scéně k sérii politicky motivovaných vražd a pokusům o převrat, na zahraniční scéně vedl k invazi do Mandžuska, který vedl k pádu vlády a k definitivnímu ukončení politiky mezinárodní spolupráce.

4.2.1 Londýnská námořní konference

Londýnská námořní konference, která se konala od 21. ledna do 22. dubna 1930 za účasti delegací Velké Británie, USA, Japonska, Itálie a Francie, byla třetí z konferencí svolaných za účelem limitace námořní síly největších námořních velmocí. Po Washingtonské konferenci z let 1921-1922 následovala Ženevská námořní konference v roce 1927, která měla navázat na Pakt pěti mocností, a měla rozšířit limity i na typy lodí, kterých se původní dohoda netýkala. Ženevské konference se účastnily delegace Británie, USA a Japonska, nicméně zejména kvůli diametrálním rozdílům v názorech delegací USA a Velké Británie na způsob stanovení limitů na křižníky a na otázku, jaká by měla být celková povolená tonáž, nedospěli nakonec účastníci k žádné dohodě. Velká Británie byla ochotna uznat paritu (s USA) v těžkých křižnících, jelikož jich měla malé množství, ale přála si ponechat větší množství ostatních plavidel, včetně lehkých křižníků, s cílem zajistit ochranu obchodních tras. Britská vláda tvrdila, že parita je relativní a že to, co Británie nabízí Americe, možná není matematická parita, ale je to relativní parita vzhledem k potřebám.⁸¹ Takový návrh byl

⁷⁹ viz Kawakami, K., K.: *Japan Speaks on the Sino-Japanese Crisis* (New York, 1932) s. 35

⁸⁰ viz Borton, Hugh: *Japan since 1931, Its Political and Social Developments* (New York, 1940) s. 36

⁸¹ op. cit. Gow s. 163

samozřejmě odmítnut. Závody ve stavbě křižníků, povolených limity Washingtonské konference, tak pokračovaly dále.

4.2.2 Obsah dohod dosažených na Londýnské konferenci

Po neúspěchu Ženevské námořní konference se brzy ukázala nutnost rozšířit limity celkové tonáže i na lodě vedlejších kategorií. Navíc se desetileté moratorium na stavbu bitevních lodí a bitevních křižníků dohodnuté na Washingtonské konferenci již začalo chýlit ke konci.

V otázce hlavních kategorií válečných lodí byly potvrzeny závěry Paktu pěti mocností a moratorium na jejich stavbu bylo prodlouženo o pět let. Došlo k oficiálnímu rozdělení křižníků na lehké křižníky s děly do ráže 155mm a těžké křižníky s děly do ráže 203mm. Na těžké křižníky (kromě limitů ráže děl a hmotnosti jednotlivých plavidel) se vztahovalo omezení počtu plavidel pro jednotlivé státy (USA 18, Británie 15, Japonsko 12) i celková maximální tonáž těchto plavidel. Lehké křižníky nebyly omezeny počtem, pouze celkovou tonáží, přičemž největší podíl získala Británie, pro kterou byly lehké křižníky klíčovým typem lodí pro zabezpečení námořních tras propojující její koloniální impérium. Ponorky byly limitovány ráží děl, které směly nést. Současně byl definován povolený způsob užití ponorek proti obchodním lodím (navíc k Ženevským konvencím).

Japonská delegace původně prohlásila, že si zachová vůči USA sedmdesátiprocentní poměr ve všech kategoriích pomocných plavidel. Nakonec překlenula názorové rozdíly se Spojenými státy kompromisem, to znamená přijetím poměru 69:100 a parity v kategorii ponorek, a kromě toho se obě země dohodly, že po uplynutí šesti let uzavřou novou dohodu.⁸²

4.2.3 Postoj japonských ozbrojených složek k Londýnské námořní konferenci

Japonskou delegaci na londýnské konferenci 1930 vedl bývalý premiér za stranu Kenseikai (v této době již Minseitó) Reidžiró Wakacuki⁸³. Jako další se účastnili ministr námořnictva Takeši Takarabe, jako hlavní poradci admirál Kjókami Abe a viceadmirál Seizó Sakondži.⁸⁴ Japonskou výchozí pozici udávaly tzv. „Tři základní principy“. Tyto tři principy byly 70 % těžkých křižníků v poměru s USA, 70 % celkové tonáže v pomocných plavidlech a autonomie v ponorkách.⁸⁵

⁸² op. cit. Bix s. 166

⁸³ 若槻 禮次郎

⁸⁴ viz Hoyt s. 61

⁸⁵ op. cit. Gow s. 179

Návrh dával Japonsku 69,75 % celkové tonáže, 60,2 % v těžkých křižnících a navíc se Američané zavázali pozdržet stavbu nových, aby japonský podíl klesl pod 70 % až roku 1936, a paritu v ponorkách s celkovým limitem 52700 tun.⁸⁶ Wakacuki a ostatní delegáti se v této situaci spojili s Tokiem s žádostí o stanovisko. Vláda strany Minseitó byla pro udržení dobrých vztahů s Británií a Spojenými státy, a pro diplomatické řešení problémů v rámci washingtonského systému, a tak byla i za těchto podmínek podpisu smlouvy nakloněna.

Když se však zástupce ministra námořnictva dotázal na názor nejvyšších admirálů, rozhořel se v námořnictvu tvrdý boj mezi Frakcí smlouvy a Frakcí válečného loďstva. Naplno se ukázalo, jak nepřekonatelné rozpory uvnitř japonského vojenského námořnictva panují. Stoupenci Frakce smlouvy, jako například admirálové Keisuke Okada, či Takeši Takarabe, byli pro podpis dohody s tím, že je nutné se vyhnout za každou cenu válce se Spojenými státy, kterou by Japonsko nemohlo vyhrát. Navíc argumentovali tím, že vytouženého poměru 10:7 se bezmála podařilo dosáhnout a zlomek, o který výsledná dohoda tohoto stavu nedosahovala, nehraje prakticky žádnou roli. Samotný požadavek poměru 10:7 se kterým delegace na konferenci odjížděla, brali tito admirálové pouze jako výchozí pozici pro samotné jednání, ze kterého je případně možné ustoupit, pokud se výsledná podoba dohody nebude příliš lišit od původně Japonci navrhovaného stavu.

Frakce válečného loďstva však trvala na počátečním stanovisku 10:7 jako na absolutním minimu, ze kterého není možné slevit. Vedoucím představitelem nesmiřitelného tvrdého kurzu byl náčelník Generálního štábu námořnictva admirál Kató. V dubnu 1930 předložil spolu se svým zástupcem admirálem Suecuguem doporučení v záležitosti omezení počtu válečných lodí císaři Hirohitovi. Ten se však s plnou podporou své suity a rovněž Kimmočiho Saiondžiho proti nim postavil.⁸⁷ Kató a ostatní stoupenci Frakce válečného loďstva se však přesto rozhodli neakceptovat jakýkoli kompromis z londýnské konference, který by o jakkoli malou část nedosahoval 70 % síly křižníků loďstev Británie a USA. Pokud by japonské požadavky nebyly přijaty, navrhovali z konference odejít.

Stanovisko Frakce válečného loďstva shrnul admirál Tógó, když prohlásil: „Už jsme se vzdali třiceti procent. Neustoupí-li nám ostatní v této velmi důležité otázce těžkých křižníků, nezbude nám než konferenci jako zbytečnou odepsat a vrátit se domů. Bez ohledu na její výsledek žádný rozmach loďstva stejně nebude, takže není proč si dělat nějaké fiskální starosti. Zaujali jsme stanovisko, že bez sedmdesáti procent nemůžeme naši národní obranu

⁸⁶ viz Gow s.205

⁸⁷ viz Bix s.165

považovat za bezpečnou. Smlouvat o jedno nebo dvě je proto zbytečné. Pokud našim požadavkům nevyjdou vstříc, jediné, co můžeme udělat, je rázně konferenci opustit.“⁸⁸

Admirál Suecugu navíc ještě v době probíhajících diskuzí učinil ze své vůle prohlášení na tiskové konferenci, že stávající návrh smlouvy je pro Japonsko nepřijatelný. I ostatní členové Frakce válečného loďstva se účastnili kampaně v tisku, ve které označovali smlouvu za vážné ohrožení obranyschopnosti Japonska a dokázali o tomto názoru přesvědčit značnou část veřejnosti. Navíc toto křídlo válečného námořnictva mělo podporu radikální části pozemní armády, kterou reprezentoval generál Sadao Araki, a prostřednictvím prince Fušimiho disponovalo i určitým vlivem na Císařský dvůr.

Premiér Osači Hamaguči byl pevně rozhodnut nenechat dohodu kvůli odporu admirálů Frakce válečného loďstva padnout. Pro program Minseitó (*Rikken Minseitó*, 立憲民政党) byla důležitým bodem podpora diplomacie založené na mezinárodním právu, jakožto nezbytného předpokladu pro světový mír.⁸⁹ Ministrem zahraničí byl v Hamagučihovládě Kidžúró Šidehara, známý svými smířlivými postoji a velký zastánce diplomatického jednání v rámci mezinárodních dohod. Podpis dohody limitující námořní zbrojení by pomohl udržet dobré vztahy s USA a Británií. Navíc špatná ekonomická situace nedávala prostor pro velké investice do výstavby válečného loďstva. Bylo mnohem výhodnější udržovat pouze malé loďstvo v rámci limitů mezinárodních smluv. Tento postoj korespondoval s názorem jak civilní vlády, tak Frakce smlouvy, že v případě války s USA, jejíž možností zaštiťovala druhá námořní frakce svou neústupnost v otázce stavu loďstva, není Japonsko schopné zvítězit, a je proto nutné se této možnosti za každou cenu vyhnout. Hádky Frakce válečného loďstva vnímali jako snahu rozbít Londýnskou námořní konferenci a zbavit se limitů washingtonského systému. Proto Hamaguči přikázal i přes odpor části námořnictva Wakacukimu, aby návrh smlouvy podepsal.

Podpisu byl také nakloněn císař Šówa a lidé z okruhu Dvora: Lord strážce tajné pečeti Nobuaki Makino a nejvyšší komoří admirál Kantaró Suzuki, či poslední ze skupiny *genró* Kinmoči Saiondži. Toto své stanovisko císař ukázal již zamítnutím nereálných návrhů admirála Katóa a viceadmirála Suecugua.

4.2.4 Reakce na podpis Londýnské námořní dohody

Smlouva byla i přes nesouhlas admirálů z Frakce válečného loďstva a Generálního štábu námořnictva, v němž měli převahu, podepsána 22. dubna 1930. Tím však spory neustaly,

⁸⁸ op. cit. Hoyt s. 62-63

⁸⁹ op. cit. Yoshitake, Oka: *Five political leaders of modern Japan* (University of Tokyo Press, 1986) s.202

protože odpůrci smlouvy nyní zaměřili svou snahu na zamezení ratifikace smlouvy. V čele kampaně proti přijetí smlouvy stál admirál Kató, který na protest proti podpisu smlouvy podal 11. června 1930 demisi. Oficiální zdůvodnění tohoto kroku znělo, že Hamaguči svým rozhodnutím podepsat dohodu přes výhrady Generálního štábu námořnictva zasáhl do pravomoci velet, příslušející orgánům námořnictva. Kató však měl stále vliv na Ministerstvu námořnictva, generálním štábu a měl i blízko k admirálu Tógóovi.

Navíc v této době oslabilo pozice Frakce smlouvy, o jejíž podporu se vláda opírala. Část důstojníků, kteří podporovali Pakt pěti mocností po minulých osm let, totiž nesouhlasila s rozšířením limitů i na pomocné kategorie lodí. Někteří důstojníci podporující výsledky Washingtonské konference totiž doufali, že díky dobrým vztahům s USA a Británií by se mohl počáteční poměr limitů 5:5:3 na následujících konferencích postupně zvýšit v japonský prospěch. Londýnská konference však nejenom že závěry Paktu pěti mocností potvrdila a jejich účinnost prodloužila až do roku 1936, ale zavedla limity i na předtím počtem neomezené kategorie. V kategorii těžkých křižníků sice Japonsko téměř vytouženého poměru 70 % vůči loďstvům USA a Británie dosáhlo, ale i nepatrný zlomek, o který muselo Japonsko z poměru 10:10:7 ustoupit, byl pro stoupence Frakce válečného loďstva nepřijatelný. Militaristické kruhy, ale i část Frakce smlouvy, považovaly schválení smlouvy za konec nadějí na silné japonské válečné námořnictvo. Část podporovatelů smlouvy navíc odcházela ze svých funkcí a představitelé Frakce válečného loďstva tak postupně získávali v námořnictvu převahu, přičemž tento trend pokračoval i v následujících letech.

Velkou pomoc při cestě k ratifikaci smlouvy poskytli premiéru Hamagučimu císař Hirohito a genró Kinmoči Saiondži. Císař přiměl generála Naru, aby vyvinul tlak na admirála Tógóa a přiměl ho k souhlasu s ratifikací smlouvy při projednávání v Radě vojenských poradců (*Gunji sangikan kaigi*, 軍事参議官会議). Tajná rada, která jako další projednávala předložený návrh, se nejprve připojila v odmítavém stanovisku k Námořnímu generálnímu štábu, který tvrdil, že takováto dohoda naruší námořní obranu Japonska.⁹⁰ Admirál Kató měl blízko zejména k baronu Kiičiróovi Hiranumovi a hraběti Kentaróovi Kanekovi. Díky tlaku Kimmočiho Saiondžiho ale rada nakonec návrh schválila.

4.2.5 Reakce Seijúkai

Poměrně překvapivé, a pro vládu politických stran v meziválečném Japonsku v dlouhodobé perspektivě ničivé, bylo stanovisko opoziční strany Seijúkai. Cujoši Inukai⁹¹,

⁹⁰ viz Yoshitake s. 168

⁹¹ 犬養毅 (1855-1932) Dlouholetý člen Dolní komory, několikanásobný ministr, bojovník za parlamentní systém a skutečnou moc politických stran, zakladatel Rikken Kokumintó v 80. letech 19. století a jeden z hybatelů Hnutí

předseda Seijúkai, který byl vždy zastáncem liberální politiky a zastával názor, že parlament a politické strany musí mít na politické scéně převahu nad nevolenými orgány, nyní využil příležitosti a na vládu Minseitó zaútočil.

Stanovisko, které nyní zaujal, nelze chápat jinak, než jako popření jeho dosavadních snah o prosazení moci politických stran a konstitučního systému proti nevoleným orgánům japonské politické scény. Ve chvíli, kdy Hamagučiho kabinet čelil útokům ze strany Generálního štábu námořnictva, Tajné rady, radikální části armády i velké části veřejnosti, pokusila se Seijúkai svrhnout stávající vládu právě prostřednictvím otázky námořního odzbrojování.

Ještě v době projednávání smlouvy Inukai útočil na premiéra Hamagučiho a ministra zahraničí Šideharu, že není možné popírat nebezpečí plynoucí z takovéto podoby smlouvy, když bylo před konferencí dohodnuto, že 70 % je minimální akceptovatelný stav. Dále, že Námořní generální štáb proti tomuto protestoval a na nebezpečí upozorňoval. Později, když byla smlouva debatována Tajnou radou, Inukai opět zaútočil na Hamagučiho kabinet v řeči ke shromáždění strany Seijúkai. Tvrdil, že kabinet překročil své pravomoci – příkaz japonským delegátům v Londýně k podepsání dohody bez souhlasu Námořního generálního štábu bylo jasné porušení ústavního práva námořnictva na nejvyšší velení. Inukai zde hájil právo armády a námořnictva pomáhat císaři v jeho moci velet, bez zásahů vlády nebo parlamentu.⁹²

Spor o to, kdo disponuje delegovanou mocí císaře na rozhodování o podobě ozbrojených sil, rozhodování o přijetí či nepřijetí smluv, které tuto podobu ovlivňují a konečně rozhodování o přijetí kroků směřujících k zajištění bezpečnosti Japonska, nebyl ničím novým. Dle systému Ústavy Meidži se všechna moc sbíhala v rukou císaře, který ji pouze delegoval na příslušné orgány. Ve vymezení pravomocí jednotlivých orgánů však byla ústava velmi vágní, což dávalo prostor pro různé interpretace. Navíc tyto orgány byly podřízeny přímo císaři, což vytvářelo na politické scéně více na sobě nezávislých subjektů.

Jedněmi ze subjektů, které měly přímou odpovědnost císaři, byly i generální štáby armády a námořnictva. Vláda a parlament mohly sice omezit vojenské složky finančně, ale otázka míry nezávislosti ozbrojených sil byla v meziválečném Japonsku vždy přítomna.

za obranu konstituční vlády (Kensei jógo undó), jež dokázalo přivodit pád vlády premiéra Katsury. V rámci spojení své strany Kakušin kurabu se Seijúkai vstoupil do Seijúkai roku 1925. Po smrti generála a bývalého premiéra Giičiho Tanaky v září 1929 byl vybrán za nového předsedu strany Seijúkai. V době svého předsednictví Seijúkai hájil překvapivě konzervativní názory a přispěl k oslabení pozice politických stran. Po pádu Wakacukiho vlády v prosinci 1931 byl jmenován premiérem. Vládl od 13. 12. 1931 do 15. 5. 1932, kdy byl zavražděn skupinou mladých námořních důstojníků. Jeho smrt znamenala konec stranických premiérů v meziválečném Japonsku.

⁹² op. cit. Yoshitake s.168

Nezávislost práv vrchního velení (*tósuiken no dokuricu*) tak nikdy nenabyla jasných hranic. Ústava Meidži pouze v článku 11 uváděla, že císař má vrchní velení armády a námořnictva a v článku 12 že císař určuje organizační a mírový stav armády a námořnictva. V článku 55 pak, že příslušní ministři budou poskytovat císaři rady a ponесou za ně odpovědnost.⁹³ To na jednu stranu dávalo určitou možnost zasahování vlády do velení ozbrojeným složkám, ale současně nestanovovalo žádné právo vlády pro podřízení armády své vůli.

Obecně bylo již od doby po Rusko-japonské válce přijímáno stanovisko, že vláda tvoří politiku a armáda ji provádí s tím, že samotné provádění vojenských akcí (ale ne rozhodnutí o jejich zahájení) má v pravomoci armáda. Nedošlo však k žádné kodifikaci, která by vztah ozbrojených složek a vlády s parlamentem vyjasňovala. Zejména po smrti Aritoma Jamagaty v roce 1922 a nástupu kontinuálních stranických vlád k moci od roku 1924 začali zejména představitelé armády tvrdě trvat na „právu autonomního velení“ a tvrdě kritizovat každého politika nebo civilního úředníka, který by chtěl do záležitosti vojenského velení zasahovat.

Od poloviny 20. let armáda a námořnictvo začaly stále více trvat na přímé podřízenosti císaři, nikoli kabinetu, což zabraňovalo podřízení vojenské složky složce civilní, a na tom, že vše, co se týkalo jejich institučních zájmů, je důležitější než osud jakékoli konkrétní vlády a jejího programu. V podstatě to byl přístup prosazování politiky výhodné pro armádu, a v případě nesouhlasu vlády mohly ozbrojené síly přivodit její pád odstoupením příslušných ministrů. Nadřazeností zájmů námořnictva nad zájmy vlády se hojně oháněl admirál Kandži Kató při své snaze zabránit ratifikaci Londýnské námořní dohody.

Inukai tedy při své kritice vlády nesáhl po žádném novém argumentu, ale zaujal pouze velmi konzervativní způsob výkladu ústavy. Nutno říci, že tento výklad šel proti všem principům, které do té doby zastával. Inukai se zde nezachoval dle svého dlouholetého politického přesvědčení, ale zachoval se jako předseda Seijúkai, která nepřekonala roztrpčení nad tím, jak byl Giiči Tanaka přinucen k rezignaci a že strana samotná byla následně odsunuta do opozice. Jelikož být vládní stranou přinášelo nemalé výhody (přístup k financím a kontrolu státního aparátu, což usnadňovalo vítězství ve volbách), rozhodla se nyní Seijúkai využít příležitosti a v duchu preferování taktiky před strategií se přidala k argumentaci vedené radikálními složkami armády a námořnictva.

Seijúkai měla již dříve blíže k vojenským kruhům než Kenseikai/Minseitó, jejíž úsporné programy již na začátku vlády Takaakiho Katóa roku 1924 zasáhly do vojenských rozpočtů vyřazováním starších a záložních lodí a snížením požadované částky na nákup nového

⁹³ viz Bix s.126

vybavení o 50 milionů jenů.⁹⁴ Jasnější podobu nabralo toto sbližování, když byl generál Tanaka jmenován předsedou Seijúkai a podporou jeho aktivistické politiky vůči Číně. Inukai však nyní zašel ještě o krok dále, když kritizoval rozhodování vlády o podobě limitů námořní obrany. Obhajováním nezávislosti vojenského velení podporoval nezávislost vojenských složek na celém parlamentním systému. Zároveň zpochybnil výlučné právo vlády na tvorbu politiky, když tvrdil, že vláda neměla právo podepisovat londýnskou námořní dohodu bez souhlasu Generálního štábu námořnictva.

Seijúkai tak z čisté touhy po moci spoluprací s Námořním generálním štábem napomáhala vzrůstu moci vojska.⁹⁵ Pomáhala tak ničit to, zač politické strany v Japonsku již od doby Meidži bojovaly – parlamentní systém, kde o vládě (kromě nezpochybnitelné osoby císaře) rozhodují delegáti ve volbách zvolených stran, a kde svoboda vojenských složek systému je omezena pouze na provádění samotných vojenských operací. Toto Inukaiovo, pro parlamentní demokracii zhoubné stanovisko, i přes neúspěch pokusu o svržení vlády přispělo k vývoji trendu nezávisle na vládě jednající armády, což sám poznal v období své vlády v letech 1931-2.

Dalším bodem, který Seijúkai kritizovala, byla diplomacie vedená v duchu dohod z Washingtonské konference, prosazovaná ministrem zahraničí Šideharou. Diplomacie vedená v duchu mezinárodní spolupráce ale byla považována jak Seijúkai, tak armádou za nedostatečnou pro ochranu japonských zájmů v Číně. Nutno přiznat, že systém smluv z Washingtonské konference již v původní podobě pro oblast Číny nefungoval, a tak byla minulá vláda nucena vyslat do Číny intervenční vojska. I v napadání washingtonského systému byly pozice Seijúkai a radikálnějších složek armády a námořnictva velmi podobné.

Kvůli podpoře vlády a podpisu dohody byla část kritiky namířena i na osoby v císařově okolí: Lorda strážce tajné pečeti Makina, nejvyššího komořího Suzukiho a další.

Přes všechny útoky ze strany vojenských složek, Horní komory, Rady vojenských poradců, Tajné rady a Seijúkai dokázala vláda strany Minseitó díky své silné pozici ve sněmovně, rezolutnímu postoji premiéra Hamagučiho a podpoře Saiondžiho silný tlak ustát a císař smlouvu 2. října 1930 schválil.

14. listopadu 1930 byl premiér Hamaguči na Tokijském nádraží postřelen pravicovým radikálem a vážně zraněn. Po dobu jeho zranění ho zastupoval Kidžúró Šidehara. Po návratu do vlády se v dubnu 1931 vzdal Hamaguči předsednictví Minseitó a rezignoval.⁹⁶ 26. srpna pak svému zranění podlehl.

⁹⁴ viz Duus s. 196

⁹⁵ viz Yoshitake s. 169

⁹⁶ viz Yoshitake s. 169

Kampaň proti Londýnské námořní dohodě, kterou rozpoutali důstojníci z Frakce válečného loďstva, a která byla ještě posílena výroky představitelů strany Seijúkai, vedly k vytvoření situace ideální pro vznik extremistických ultranacionalistických skupin. Koneckonců pachatel atentátu na Hamagučiho, Tomeo Sagoja, sám k jedné patřil.

Přestože Londýnská námořní dohoda zabránila závodům ve zbrojení a velkým výdajům na námořnictvo a armádu, které si Japonsko, na které doléhala váha hospodářské krize nemohlo dovolit, nebyla reakce veřejnosti nijak kladná. Část veřejnosti, zejména z měst, však vítala úlevu od velkých výdajů na zbrojení, a proto se odpůrci smlouvy zaměřili spíše na témata „vlastenectví“, „krize“ a „státní zájem“.⁹⁷ Radikální admirálové i Seijúkai vykreslili smlouvu jako dohodu, která ohrozí bezpečí Japonska a vládu, která ratifikaci prosazovala, jako bezmála zrádce národa, kteří svévolně ustoupili z předem dohodnutých pozic a zbaběle přijali diktát USA a Británie, který Japonsku upírá rovnocenné postavení a odpovídající ozbrojené síly.

4.2.6 Výsledek Londýnské námořní konference

Londýnská námořní konference splnila očekávání, které do ní účastníci vkládali. Limity se konečně podařilo rozšířit na všechny typy plavidel, čímž se zabránilo závodu ve výstavbě křižníků, který začal po Washingtonské konferenci. Díky tomu mohlo Japonsko omezit výdaje na výstavbu námořnictva a provést některé škrty ve výdajích na vojenství.

Současně s tím reprezentovala smlouva další krok v rámci washingtonského systému, kdy podpis vyslal kladný signál k Británii a USA, i když částečně poznamenaný kampaní rozpoutanou odpůrci smlouvy v Japonsku. Vláda strany Minseitó si tak dokázala udržet prostor pro svou zahraniční politiku, založenou na mezinárodní spolupráci. Navíc se japonské delegaci podařilo bezmála dosáhnout požadavků, se kterými na konferenci dorazila.⁹⁸

Na stranu druhou to bylo pro vládu, washingtonský systém i celou japonskou parlamentní demokracii draze vykoupené vítězství. Několik málo zlomků procenta, o které musela delegace slevit, pevně rozdělilo válečné námořnictvo na podporovatele smlouvy (a potažmo i spolupráce s politickými stranami) a její odpůrce.

Kromě roztržky v námořnictvu zesílily i spory mezi civilní a vojenskou složkou. To se projevilo zejména ve stupňování snahy ozbrojených složek o „nezávislé“ velení císaře armádě, bez zásahů civilní vlády. Postup vlády při podpisu smlouvy i její ratifikaci přinesl

⁹⁷ viz Scalapino s. 366

⁹⁸ Odborná literatura prakticky nepoukazuje na rozpor, kdy byl sveden ohromný spor o několik málo zlomků procenta v poměru tonáže. Tento spor ukazuje, že nešlo ani tak o praktické důsledky pro vojenskou situaci, které tento mizivý ústupek mohl přinést, ale spíše o emoční rovinu (obrana národní cti, kterou by jakýkoli ústupek mohl dle zastánců expanze poškodit) a vnitřní boj o moc na japonské politické scéně.

kritiku vlády i celého principu podřízení vojenské složky složce civilní, a to ze strany nejen armády a Frakce válečného loďstva, ale i Tajné rady.

V otázce nezávislosti vojenského velení se překvapivě postavila na stranu vojska i opoziční Seijúkai. Seijúkai tak v zájmu boje o moc mezi stranami, tím, že se postavila na stranu armády a přijala její argumenty, oslabil postavení politických stran v Japonsku a poškodila celý systém japonského parlamentního systému. Boje mezi stranami, například výpady ve volbách 1927 a 1930, pak jejich pozici ještě více oslabovaly. Naopak přidávaly na prestiži armádě a pomáhaly ozbrojeným složkám zvětšit svou nezávislost na kabinetu až do té míry, která vedla k invazi do Mandžuska.

Ve společnosti zatím těžká hospodářská krize, úpadek prestiže politických stran i celého parlamentního systému, ale v neposlední řadě i prudké spory právě kolem Londýnské námořní konference, napomohly růstu pravicového extremismu, vzniku různých ultranacionalistických „vlasteneckých“ skupin i celkové politizaci společnosti, zvláště pak na venkově, kde působily rezervistické organizace (*zaigó gundžindan*, 在郷軍人団)⁹⁹.

4.2.7 Nacionalistické společnosti

Po prakticky celé meziválečné období vznikalo v Japonsku množství nacionalisticky zaměřených skupin. Základy různých nacionalistických společností zakládaných v Japonsku lze dohledat k počátku 20. století, či ještě více do minulosti, jako například u skupin Společnost temného oceánu (*Genjóša*, 玄洋社), nebo Společnost černého draka (*Kokurjúkai*, 黒龍会). V rámci jejich programů můžeme nalézt podporu expanze, oddanost císaři, volání po silné národní obraně, vizi Japonska jako vůdce Asie a odpor vůči westernizaci, kterou považovaly za ohrožení japonských hodnot a kultury.

Po skončení 1. světové války získal nacionalistický proud možnost získat podporu programem proti westernizaci, kapitalismu a demokracii.¹⁰⁰ V září 1918 (7. rok éry Taišó) přijal Kei Hara příkaz ke zformování kabinetu a sestavil kabinet strany Seijúkai, jakožto první skutečnou japonskou stranickou vládu.¹⁰¹ Musel navázat dobré vztahy s byrokracií, armádou, námořnictvem a hlavně genró Jamagatou. Zatímco řadu byrokratů dokázal nahradit lidmi, kteří mu byli zavázaní, čímž zvětšil vliv stran v byrokracii, tak jeho očekávání, že armáda se dokáže sama reformovat, byla mylná. Spolu s růstem moci politických stran a vytvořením

⁹⁹ Šlo o spolky zakládané na místní úrovni už od 80. let 19. století. Členy se stávali veteráni válečných tažení, i ti kteří prošli 2 roky aktivní služby, přestože se aktivně boje neúčastnili. Spolky byly inspirované vojenskými hodnotami a věnovaly se tělovýchově, vzdělávání svých členů, práci pro místní komunitu atd. Prostřednictvím těchto spolků se šířily vojenské hodnoty i mezi civilní obyvatelstvo, zejména venkova.

¹⁰⁰ viz Scalapino s. 351

¹⁰¹ op. cit. Kawada s. 82

washingtonského systému rostl i vliv západních ideologií a duch internacionalismu. V reakci vznikaly nové „patriotické“ skupiny, které si dávaly za cíl bránit „japonského ducha“.

Některé, jako například Asociace upřímného srdce Taišó (*Taišó dekišin dan*) nebo Společnost principu císařské cesty (*Kódógikai*, 皇道義会), se angažovaly v akcích proti aktivitám levicově orientovaných studentů, odborům a socialistickým skupinám. Tyto skupiny přitahovaly konzervativce z řad podnikatelů, vlastníků půdy, z ozbrojených složek, i z politiky. Hlavní téma programů byl státní nacionalismus vůdců období Meidži. Nejvýznačnější skupinou byla Společnost národního ducha velkého Japonska (*Dainihon kokusuikai*, 大日本国粹会), která byla napojena na Takedžiróa Tokonamiho, ministra vnitra v Harově vládě.¹⁰²

V roce 1924 založil ministr spravedlnosti a předseda Horní komory Kiičiró Hiranuma¹⁰³ společnost Společnost základů státu (*Kokuhonša*, 国本社), která měla za členy mnoho významných osob. Kromě Hiranumy byli členy admirál Heihačiró Tógó, generálové Kazušiige Ugaki, Sadao Araki a Džinzaburó Mazaki, admirál Kandži Kató a další. Přítomni byli také členové z řad byrokracie a zaibacu. Společnost měla za cíl „národní obrodu“, avšak kromě podpory „vlastenectví“ se názory členů navzájem v mnohém lišily. Celkově se její cíle dají brát za nacionalistické, antidemokratické a protilevicové. Prostřednictvím generálů přítomných ve společnosti Kokuhonša pak nacionalistické myšlenky prorůstaly dále do armády.

Přes poměrně velký počet nacionalistických společností byly ultranacionalistické spolky na přelomu 20. a 30. let zatím pouze hlasitou menšinou. Byly uzavřené, elitářské a nestály příliš o členy zvenčí. Jejich počty, ale i činnost, se prudce zvýšily na počátku 30. let, kdy ekonomická krize, spory kolem Londýnské námořní konference a stále více upadající podpora politických stran připravily nacionalistickým společnostem živnou půdu pro další rozvoj.

V roce 1930 založil podplukovník Kingoró Hašimoto¹⁰⁴ Společnost sakury (*Sakurakai*, 桜会). Tato společnost s členy z řad armádních důstojníků s podporou generálmajora Kuniaki Koisa¹⁰⁵ se rozhodla provést převrat, a do čela vlády dosadit generála Kazušiige Ugakiho, s tím, že by se jednalo o takzvanou „Restauraci Šówa“, která by „navrátila císaři jeho pravé postavení“, svrhla systém vlády politických stran a nahradila je v zásadě vojenskou diktaturou. Přípravy probíhaly již od konce roku 1930 a během nich projevoval neobyčejnou činorodost dr. Šúmei Ókawa¹⁰⁶, takto předseda direktoria Společnosti Jihomandžuské

¹⁰² viz Scalapino s. 353

¹⁰³ 平沼 騏一郎

¹⁰⁴ 橋本 欣五郎

¹⁰⁵ 小磯 國昭

¹⁰⁶ 大川 周明

dráhy.¹⁰⁷ Přebvat byl naplánovaný na 20. března 1931, nicméně Ugaki, který mohl doufat, že by se brzy mohl stát předsedou vládní strany Minseitó, a tak i premiérem ústavní cestou, nakonec sám akci odvolal.¹⁰⁸ I tak se však Ugaki kvůli tomuto incidentu premiérem nestal, místo toho byl jmenován generálním guvernérem v Koreji.

Naplánovaná akce skupiny Sakurakai se v některých ohledech ukazuje jako typická pro tajné nacionalistické společnosti. Jejím cílem bylo svrhnout vládu politických stran, kterou pravicové skupiny viděly jako zkorumpovanou, neschopnou a uzurpující si příliš velké pravomoci. Návist k zavedeným politickým stranám se přenášela na celý demokratický způsob vlády (o kterém se dá v meziválečném období v Japonsku pochybovat). Deklarovala snahu očistit politickou strukturu, aby bylo císaři navráceno jeho „právoplatné postavení“, což byla určitá reakce na teorii, že císař je pouze jedním z orgánů státu a měl by podléhat ústavě jako každý jiný. Navíc se mladí důstojníci nepokoušeli do pozice hlavy státu (samozřejmě stojící pod autoritou císaře) dosadit člena své vlastní skupiny. Akce byla zaměřena na dosazení prestižního, vysoce postaveného člena ozbrojených složek, který svými postoji vyhovoval členům společnosti. Náhodou není ani podpora výše postavených důstojníků, jako byl například Kuniaki Koiso, kteří se však akce samotné neúčastnili.

Další neúspěšný pokus o převrat naplánovala skupina na říjen 1931, tentokrát s cílem dosadit do čela státu generála Arakiho. Neúspěch znamenal konec Skupiny sakury, ale tresty pro účastníky pokusu o převrat byly opět neuvěřitelně mírné. To pak nadále povzbuzovalo další pokusy o svržení stávajících vlád i „vlastenecky“ motivované politické atentáty.

Nacionalistickým společnostem se nepodařilo zorganizovat převrat, který by nahradil zřízení stojící na z voleb vzešlé vládě z řad politických stran vojenskou diktaturou, nicméně dokázaly rozpoutat vlnu politicky motivovaných atentátů, ať již byli atentátníci přímo členové těchto „vlasteneckých“ skupin či na ně měli pouze volnější napojení. Atentáty cílily na představitele politických stran, bývalé i současné členy vlády, představitele koncernů zaibacu a dokonce i na osoby z okruhu císařových rádčů. Povedlo se tak vytvořit atmosféru strachu, která zasáhla představitele parlamentního systému a kulminovala po 15. květnu 1932.

4.3 Mandžuský incident a jeho význam

Období od března 1931 do 15. května 1932 bylo první fází éry militarismu. Přes vnitřní rozpory armáda posilovala své pozice v Japonsku i Mandžusku pomocí přesvědčování, úskoky i právy danými jí ústavou. Naopak pozice politických stran se hroutila a klíčové

¹⁰⁷ op. cit. Skřivan, Aleš: *Japonská válka 1931-1945* (Nakladatelství Libri, 1997) s. 26

¹⁰⁸ viz Harries s. 147

postavy stran se přidávaly na stranu armády, ať už z přesvědčení, strachu, nebo touhy po moci. Ti, kteří s tímto vývojem nesouhlasili, pak nebyli schopni pro jeho změnu cokoli udělat.¹⁰⁹

4.3.1 Růst role Kwantungské armády

Vojenským uskupením, které operovalo v prostoru Mandžuska v oblastech náležejících Japonsku, se nazývalo Kwantungská armáda (*Kantó gun*, 關東軍). Po Rusko-japonské válce vznikly vojenské síly na obranu území kolem Jihomandžuské železnice a území, jejichž dlouhodobý pronájem převzalo Japonsko po Rusku. Reorganizací těchto sil pak vznikla roku 1919 Kwantungská armáda.

Kwantungská armáda se postupně stala baštou Frakce císařské cesty, přičemž se snažila získat co největší nezávislost na ústřední vládě v Tokiu. Ve shodě s příkloněním se k frakci obhajující vojenskou expanzi, pokoušela se Kwantungská armáda vyvolat nestabilitu v Mandžusku, která by cestu armády usnadnila.

4. června 1928 spáchali důstojníci Kwantungské armády v čele s plukovníkem Daisaku Kómotem atentát na čínského vojenského vůdce Čang Cuo-lina, vládnoucího Mandžusku, který s Japonci v mnohém spolupracoval, ale po ztrátě Pekingu rostly obavy z toho, že by se mohl dohodnout s Čankajškem. Atentát na Čang Cuo-lina měl pro Japonsko nepříjemné důsledky. Kwantungská armáda nebyla připravena situace využít, a tak k vojenské intervenci v Mandžusku nedošlo. Na domácí půdě pak snaha skrýt odpovědnost japonských důstojníků za atentát vedla k pádu Tanakovy vlády a nástupu liberálněji orientované vlády strany Minseitó.

V Mandžusku se Čang Cuo-linův syn a nástupce Čang Süe-liang sblížil s Čankajškem, což ponechalo Japonsku výhledově pouze vojenské řešení, čehož byl přímým důsledkem Mandžuský incident z roku 1931.¹¹⁰ To, že trestem pro Daisaku Kómota byl pouze nucený odchod z aktivní služby, dávalo pocit tolerování podobných porušení poslušnosti a podpořilo nová spiknutí. Navíc někteří generálové, jako například Araki a Mazaki, otevřeně čin schvalovali. To dále podlamovalo pozici vlády a těch generálů, kteří se snažili spiklence potrestat a udržet mladé důstojníky pod kontrolou. I přes neúspěch plánu na vyprovokování expanze do Mandžuska zůstala Kwantungská armáda uskupením, které se snažilo zasahovat do směřování zahraniční politiky Japonska nezávisle na vládě.

¹⁰⁹ viz Scalapino s. 365

¹¹⁰ viz Humphreys, Leonard, A.: *The way of the heavenly sword: The Japanese army in the 1920's* (Stanford University Press, 1995) s. 161

Plán na rozpoutání invaze do Mandžuska se povedlo důstojníkům Kwantungské armády realizovat v září roku 1931 v rámci takzvaného „Mukdenského incidentu“, či „Mandžuského incidentu“, který naplánovali plukovník Seiširó Itagaki¹¹¹, podplukovník Kandži Išiwaru¹¹² a plukovník Kendži Doihara¹¹³. 18. září 1931 se Išiwarovy síly pustily do akce. Vyhodily do vzduchu část Jihomandžuské dráhy u hlavní křižovatky v Mukdenu a označili to za dílo čínských vojenských sil. Kwantungská armáda toto použila jako záminku pro nepovolený útok na regionální čínská vojska.¹¹⁴

Po obsazení Mandžuska a Vnitřního Mongolska svolalo 16. února 1932 velení Kwantungské armády z vlastní vůle a bez jakékoli domluvy s vládou Cujošiho Inukaie v Tokiu do Mukdenu shromáždění a 17. 2. 1932 tento výbor vyhlásil nezávislost nového státu Mandžukuo. Kwantungská armáda měla v novém státě klíčovou roli, jelikož na ní spočívala obrana nového státu, stejně jako jeho ekonomický rozvoj. Její velitel pak mohl vetovat jakýkoli rozkaz nominální hlavy státu, císaře Pchu I.

Kwantungská armáda tak byla vlastně za svou opakovanou neposlušnost a způsob invaze do Mandžuska, jenž se fakticky rovnal vzpouře proti ústřední vládě, odměněna.

4.3.2 Invaze do Mandžuska

Invaze do Mandžuska se dá brát jako jasný milník ve vztahu armády a civilních vlád symbolizovaných politickými stranami. Již v případě atentátu na Čang Cuo-lina a následného vyšetřování se ukázalo, jak obtížné bylo pro řádně zvolenou vládu proniknout do záležitostí armády a prosadit svou vůli proti názoru armádních představitelů. Zároveň to byl okamžik, kdy se armádní představitelé, konkrétně zde důstojníci Kwantungské armády, rozešli se zahraniční politikou praktikovanou ústřední vládou a začali tvořit svou vlastní. Samotná invaze do Mandžuska však představoval neposlušnost armády vůči ústředním orgánům ve zcela jiném měřítku.

Samotná invaze byla spuštěna po tzv. Mukdenském incidentu, kdy v noci 18. září 1931 odpálili příslušníci Kwantungské armády nálož u tratě Jihomandžuské dráhy poblíž Mukdenu a obvinila z tohoto činu čínské vojenské síly. Trať byla pouze nepatrně poškozena, přesto se tato akce, po které následoval útok japonských sil na čínskou posádku v Mukdenu, stala záminkou pro invazi sil Kwantungské armády do Mandžuska.

¹¹¹ 板垣 征四郎

¹¹² 石原 莞爾

¹¹³ 土肥原 賢二

¹¹⁴ op. cit. Gordon, Andrew: *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present* (Oxford University Press, 2003) s. 188

Postupující Kwantungská armáda nicméně stála proti značné přesile, a proto žádala vrchní velení o přísunutí posil z Koreje a Japonska. Vláda premiéra Wakacukiho se 21. září rozhodla zamítnout žádost o posily, neboť takový krok by nutně vedl k eskalaci konfliktu, který prozatím nebyl vnímán jako válka, a navíc by přísun posil na pomoc jednotkám, které svévolně zaútočily bez vědomí vrchního velení na cizí území, znamenal určitou legitimizaci kroků Kwantungské armády. Velitel jednotek dislokovaných v Koreji, generál Sendžúró Hajaši¹¹⁵, však o své vlastní vůli do Mandžuska posily vyslal.

Z vojenského hlediska se podařilo Kwantungské armádě poměrně rychle obsadit strategické body a podlomit sílu Čang Süe-liangových jednotek. Čínské vnitřní poměry navíc příliš neumožňovaly vyhlášení regulérní války Japonsku, místo toho se odpor proti Japoncům projevil (kromě bojů v Mandžusku) bojkoty japonského zboží, které zasáhly již tak oslabenou ekonomiku Japonska roku 1931 a apelem na Společnost národů, v naději že to donutí Kwantungskou armádu stáhnout se zpět do prostoru území kolem Jihomandžuské dráhy.¹¹⁶

Na konci září 1931 vzala Rada Společnosti národů na vědomí japonské stanovisko, že jednotky budou staženy, jakmile budou zajištěny životy a majetek japonských usedlíků. V říjnu, poté co se Japonci stále nestáhli z Mandžuska, schválila Rada poměrem hlasů 13 ku 1 (Japonsko bylo proti) rezoluci, která žádala po Japonsku stažení z Mandžuska do tří týdnů. V prosinci se konečně rozhodla ustanovit komisi pro prostudování čínsko-japonského sporu.¹¹⁷

Japonská vláda zatím nebyla schopna získat nad samostatně postupující armádou kontrolu. V rámci Společnosti národů se snažila omlouvat akce armády nutností zajištění bezpečnosti japonských obyvatel v Mandžusku, ale byla to pouze snaha zakrýt vlastní neschopnost získat kontrolu nad situací. Vydávané zprávy o tom, že se japonské síly již stahují do výchozích pozic se opakovaně ukazovaly jako nepravdivé a konečná linie postupu, nutná pro zajištění bezpečnosti a majetku japonských občanů, byla po jejím dosažení opakovaně posouvána tak, aby legitimizovala postup armádních jednotek. Vláda se tak ocitla ve stále více neudržitelném postavení, kdy se snažila na zahraniční scéně vytvořit dojem, že má situaci pod kontrolou, nicméně ve skutečnosti neměla na akce armády sebemenší vliv a navíc se musela obávat, že přílišný tlak na vojenské kruhy by mohl vést k pokusu o převrat extrémisty z řad armády a nacionalistických společností.¹¹⁸

¹¹⁵ 林 銑十郎

¹¹⁶ viz Harries s. 157

¹¹⁷ op. cit. Wilson, Sandra: *The Manchurian Crisis and Japanese Society, 1931-1933* (Routledge, 2002) s. 24 - 25

¹¹⁸ viz Yoshihashi, Takehiko: *Conspiracy at Mukden: The Rise of the Japanese Military* (Yale University Press, 1963) s. 219

Vládě tak fakticky nezbyl žádný prostředek jak do vývoje situace zasahovat a mohla pouze zpětně posvěcovat akce armády. Veřejnost se ve velké většině postavila na stranu armády a i elity, které měly rozporuplné pocity z faktu, že Kwantungská armáda rozpoutala de facto válku bez jakékoli dohody s vládou nebo dlouhodobé přípravy se svými nadřízenými, se povzbuzeny příznivým průběhem bojů postavily na armádní stranu. Akceschopnost vlády navíc narušovala její vlastní nejednotnost, kdy někteří ministři kroky armády podporovali a jiní odsuzovali. Ministerstvo pozemní armády a generální štáb armády nepodnikly žádné rázné kroky k přivedení armády k poslušnosti a samostatné jednání Kwantungské armády dosáhlo takové míry, že Šideharou vyslaní zástupci byli zastrašováni zbraněmi.

V praxi se tak ukázala slabá pozice zvolené vlády, pokud se armáda, jejíž postavení vůči vládě bylo vždy nejasné, rozhodla nerespektovat její příkazy. Stejně jako v případě Londýnské námořní dohody, i tentokrát předseda opoziční strany Seijúkai, Cujoši Inukai, využil příležitosti ke kritice vlády, která dle něj udělala chybu, když dopustila, aby se do věci vložila Společnost národů. Její vinou jsou pak „sebeobránné akce v Mandžusku mylně vnímány jako výsledek plánů vytvořených armádou o její vlastní vůli“.¹¹⁹ Inukaiův smírný postoj k akcím armády v zájmu politického boje o moc tak opět podlomil postavení demokratického systému v Japonsku.

Wakacukiho kabinet, který nebyl schopný zasáhnout do akcí prováděných armádou a na mezinárodní scéně nebyl schopný dostát svým slovům o ukončení bojů, 11. prosince 1931 rezignoval. Na jeho místo nastoupil kabinet strany Seijúkai vedený Cujošim Inukaiem, ve kterém připadla funkce ministra armády hlavnímu představiteli Frakce císařské cesty a obhájci expanze, generálu Sadaovi Arakimu.

Do poloviny ledna 1932 dokázala Kwantungská armáda obsadit jižní část Mandžuska včetně města Ťin-čou a úspěšně pokračovala v okupaci zbytku mandžuského území. 1. března 1932 byl oficiálně vyhlášen vznik nového státu Mandžukuo, přičemž shromáždění čínských kolaborantů a vznik výboru, který vyhlásil nový stát, se odehrálo pod vedením Kwantungské armády, opět bez konzultace s vládou v Tokiu.

Mezitím eskalovala situace v Šanghaji. V reakci na invazi do Mandžuska se rozrůstaly bojkoty japonského obchodu. Nešlo zde také pouze o bojkoty zboží, ale protijaponské hnutí se snažilo o ukončení všech ekonomických vztahů s Japonskem. Transakce a dovoz japonského zboží byly přerušeny, uzavřené smlouvy byly vypovídány. Mnoho japonských továren, bank a obchodů bylo nuceno zavřít.¹²⁰ Občasné napadání přerostlo 19. ledna v útok na skupinu japonských kněží, z nichž jeden zemřel. Japonské námořnictvo využilo tohoto

¹¹⁹ viz. Yoshitake s. 169

¹²⁰ viz Wilson s. 174

incidentu jako záminky pro intervenci a 28. ledna se vylodily jednotky japonské námořní pěchoty. Poté, co japonské jednotky narazily na tvrdý odpor čínských jednotek, sáhli Japonci i po leteckém bombardování města. Když se ukázalo, že síly námořnictva na řešení situace nestačí, byly zapojeny i síly pozemní armády, pod velením generála Širakawy. Boje v Šanghaji, kde japonské ozbrojené síly postupně nasadily 70000 mužů, pokračovaly za značných ztrát až do 29. února, kdy vylodění 11. divize ohrozilo postavení čínské 19. armády, která se z města stáhla.¹²¹ 5. května bylo podepsáno příměří.

V Japonsku se zatím atmosféra dále zhoršovala. Ultranacionalistická skupina Spolek pokrevní přísahy (*Kecumeidan*, 血盟団) zavraždila 9. února bývalého ministra financí Džunnosukeho Inoueho a 5. března pak ředitele koncernu Micui Takumu Dana.

15. května 1932 byl ve své pracovní skupině skupinou námořních kadetů zavražděn premiér Cujoši Inukai, poslední stranický premiér meziválečného Japonska. Kromě toho zaútočily další skupiny na sídlo strany Seijúkai, sídlo lorda strážce tajné pečeti Makina, a další cíle.

Tak jak byla invaze do Mandžuska pro Japonsko relativně snadným a přínosným vítězstvím, boje v Šanghaji se ukázaly být náročnou záležitostí, která Japonsku přinesla jen velmi málo. Japonským ozbrojeným silám trvalo více než měsíc tvrdých bojů, než se značnými ztrátami vytlačily protivníka, nad kterým měly početní i materiální převahu.

Boje v Šanghaji dostaly Japonsko do ještě větší izolace. Na jaře 1932 dorazila konečně do Mandžuska komise Společenství národů vedená lordem Lyttonem. Její zpráva, prezentovaná v říjnu 1932 byla vůči Japonsku poměrně mírná a uznávala zvláštní japonské postavení v Mandžusku, ale odmítla Mukdenský incident jako oprávněný důvod k invazi a odmítla i tvrzení, že vznik státu Mandžukuo byl výsledkem spontánního projevu vůle obyvatel. Zpráva tak de facto označila Japonsko za agresora. Když Společnost národů tuto zprávu přijala, japonská delegace na protest odešla a následujícího roku, 27. března 1933, Japonsko formálně vystoupilo ze Společenství národů.¹²²

4.3.3 Důsledky invaze do Mandžuska pro japonskou politickou scénu

Na domácí politické scéně přinesla invaze a s ní spojená neschopnost kontrolovat armádu pád vlády strany Minseitó premiéra Wakacukiho. Ukázalo se, že postavení demokraticky zvolených vlád již není dost silné na to, aby přinutily armádu k poslušnosti. Od vypuknutí invaze až do odstoupení Wakacukiho vlády, mohla vláda pouze zpětně schválit kroky, které armáda již o své vlastní vůli provedla a doufat, že dále již nezajde. Aby se

¹²¹ viz Skřivan s. 57

¹²² viz Wilson s. 26

neukázala slabost japonské vlády, která nebyla schopna kontrolovat vlastní armádu, byla vláda nucena na mezinárodní scéně akce armády obhajovat. Fakticky tak tvorba zahraniční politiky přešla z rukou vlády do rukou armády. Mandžuský incident nebyl posledním případem, kdy události probíhaly podle scénáře, kdy iniciativa polních velitelů byla podpořena nejvyšším velením a následně vládou, jakkoli zdrženlivě, akceptována.¹²³

Invaze a následné zhoršení vztahů s USA znamenalo pro Minseitó selhání jejích snah o mírovou politiku mezinárodní spolupráce a porušení Paktu devíti zemí, tvořícího jeden ze základních kamenů washingtonského systému. Tím utrpělo celkové postavení politických stran, které byly s fungováním v rámci tohoto systému spojovány. Další ránu politickým stranám a celému demokratickému systému v Japonsku zasadil Cujoši Inukai, když se opět v zájmu boje o moc postavil na stranu armády. Navíc kabinet sám nebyl v otázce přístupu k akcím armády jednotný.

Navíc se vládě nepodařilo vyřešit hospodářskou krizi. Krach na Wall Street roku 1929 a následná ekonomická deprese USA Japonsko těžce zasáhly. Klesla poptávka po surovém hedvábí, což byl pro Japonsko nejdůležitější vývozní artikl. Klesly příjmy a vzrostla nezaměstnanost. Navíc deflace vedla k poklesu cen (ještě podpořená vysokými odhady úrody), což mělo další neblahý dopad zejména na venkovské zemědělce.¹²⁴ Udržování systému zlatého standardu ve chvíli, kdy od něj ostatní země ustupovaly, se ukázalo jako velká ekonomická chyba. To ještě posílilo chování spekulantů, kteří nakoupili velké množství dolarů a čekali až bude vláda muset snížit hodnotu jenu. Když k tomuto nevyhnutelnému kroku došlo, finanční kliky získaly velké finanční prostředky, ale krizi v Japonsku to ještě prohloubilo. To pak dále vedlo k radikalizaci atmosféry ve společnosti.

Kabinet Cujošiho Inukaie ukončil působení Japonska v rámci systému zlatého standardu, nicméně tento krok přišel již pozdě. Navíc japonský vývoz trpěl bojkotem zboží ze strany Číny, která byla pro Japonsko velmi důležitým trhem.

Ministrem armády byl jmenován Sadao Araki. Inukaiovi se stejně jako jeho předchůdci nedařilo dostat akce armády pod kontrolu a také musel schvalovat kroky armády, které nemohl ovlivnit. Dosazení princů Kan'ina a Fušimiho do čela generálního štábu armády, respektive námořnictva, znamenalo, že generální štáby získaly z hlediska autority výhodu nad příslušnými ministerstvy. Popularitu si v ozbrojených silách Inukai nezískal svým tlakem na ozbrojené síly ve snaze omezit boje v Šanghaji, ani odkládáním uznání Mandžukua.

¹²³ viz Beasley s. 194

¹²⁴ viz Fletcher III, William, M.: *The Japanese Business Community and National Trade Policy 1920 – 1942* (University of North Carolina Press, 1989) s. 65

Vztahy s USA se pokračováním postupu v Mandžusku a vinou bojů v Šanghaji značně zhoršily, a toto zhoršení vztahů se již nepodařilo napravit. Mezi úspěchy vlády se dá zařadit alespoň uzavření příměří s Čínou a určitá normalizace vztahů. V samotném Japonsku zatím stále sílila kritika politických stran a parlamentního systému a postupná radikalizace vedla k vlně politicky motivovaných atentátů. Sám Inukai se stal 15. 5. 1932 obětí pokusu mladých důstojníků o státní převrat. Je příznačné, že i v tomto případě se dostalo vrahům velké podpory veřejnosti a tresty pro atentátníky byly opět nepřiměřeně mírné.¹²⁵

Inukaiova smrt znamenala konec stranických kabinetů v meziválečném Japonsku. Zamýšlený převrat se sice nezdařil, ale bylo jasné, že ve stávající atmosféře není pokračování kabinetů politických stran možné. Jako určité kompromisní řešení byl na premiéra navržen admirál Makoto Saitó¹²⁶, jakožto zástupce vojenských kruhů, a přitom představitel umírněného křídla. Saiondži se tímto jmenováním námořního důstojníka snažil zastavit vzrůstající moc pozemní armády. Ve vládě „národní jednoty“ zůstal jako ministr armády představitel radikálního křídla armády Araki, zbylá ministerstva získali představitelé byrokracie a obou velkých politických stran.

Přestože jak Seijūkai tak Minseitó měly ve vládě své zastoupení, jejich pozice již pouze slábla a politické strany se stávaly pouze prostředkem vlády pro zajištění podpory návrhů ve sněmovně.

¹²⁵ viz Colegrove, Kenneth, W.: *Militarism in Japan* (Boston, 1936) s. 50

¹²⁶ 齋藤 実

5. Ztráta pozic politických stran po roce 1932

Po zavraždění Cujošiho Inukaie, posledního stranického premiéra meziválečných let, bylo z atmosféry v zemi jasné, že sestavit další stranický kabinet nebude možné. Strana Minseitó Reidžiróa Wakacukiho byla příliš slabá a Kisaburó Suzuki, nový předseda Seijúkai, byl odpůrcem washingtonského systému a hodlal příliš zapojovat osobu císaře do politického rozhodování. Kimmoči Saiondži se proto rozhodl pro jmenování nadstranického premiéra. Navrhl admirála Makota Saitóa, v naději, že jako představitel vojenských složek bude přijatelný pro armádu, a zároveň to byl představitel umírněné frakce válečného námořnictva. Zástupci politických stran dostali v Saitóově vládě pouze pět postů.¹²⁷

Minseitó i Seijúkai se rozhodly vládu podporovat. Minseitó doufala, že posílí svou slabou pozici v příštích volbách a Seijúkai doufala, že další premiér bude jmenován z jejích řad. Naděje, že Saitó a jeho „vláda národní jednoty“ dokáže kontrolovat armádu se však ukázala neopodstatněnou, na čemž měl zásluhu i Sadao Araki, který zůstal na postu ministra armády.

Na mezinárodní scéně se pozice Japonska zhoršovala, když uznání Mandžukua zhoršilo již tak nepříliš dobré vztahy se Západem. To ještě umocnilo vystoupení Japonska ze Společnosti národů v březnu roku 1933, jako reakce na přijetí zprávy lorda Lyttona, kritizující roli Japonska v invazi do Mandžuska. V Japonsku byla zpráva Lyttonovy komise brána jako nepochopení specifické pozice Japonska a nátlak ze strany mezinárodního společenství.¹²⁸

Japonská vojenská přítomnost na kontinentě ve 30. letech narůstala. Proto bylo nutné i náhlé navýšení vojenských výdajů; zvýšily se z 492,8 milionů jenů v roce 1930 na 851,8 milionů jenů v roce 1933 a v roce 1934 vojenské výdaje ve výši 937,3 milionů jenů tvořily 43,7 % celkového rozpočtu.¹²⁹ Politické strany, které měly silné postavení v Dolní komoře, nebyly v postavení, kdy by si mohly dovolit sestavování rozpočtu blokovat.

Na japonské domácí scéně zatím pozice politických stran neustále slábala. Zatímco na počátku Saitóovy vlády v roce 1932 mohly politické strany doufat, že jde jen o dočasné opatření pro zklidnění situace ve společnosti a armádě, ke konci vlády admirála Okady již bylo jasné, že pozice politických stran je již natolik podlomena, že jejich návrat k moci je zcela nemožný. Přestože zavedené politické strany Seijúkai a Minseitó fungovaly až do roku 1940 a dokázaly ve volbách získávat drtivou většinu hlasů, ztratily již jakoukoli šanci na ovlivňování politiky Japonska a staly se pouze prostředkem pro podporu vlády v Dolní komoře. Stejně tak si politické strany dokázaly uchovat své zastoupení v nadstranických

¹²⁷ viz Borton s. 40

¹²⁸ viz Hirota s. 23

¹²⁹ op. cit. Borton s. 41

vládách, nicméně počet jejich ministrů postupně klesal a strany přicházely o kontrolu klíčových resortů.

5.1 Růst moci byrokracie a úpadek politických stran

Nadstranické vlády byly v meziválečném Japonsku přítomny v první polovině 20. let a jako možnost způsobu vlády zde existovaly po celou dobu. Důvodem bylo navrhování nového premiéra státníky z řad genrů. Praxe jmenovat premiérem vůdce nejsilnější politické strany z 2. poloviny 20. let byla dána zvykem, nikoli právem. Přestože se politické strany dokázaly po pádu vlády Korekija Takahašiho roku 1922 vypořádat s nástupem nadstranických kabinetů a opět se dostat k moci roku 1924, tentokrát takového návratu nebyly schopny.

Prvním z důvodů slabosti politických stran po květnu 1932 bylo jejich vnímání veřejností. Vnímání stran jako zkorumpovaných bylo v japonské společnosti rozšířeno již poměrně dlouho, spolu s tím, jak na Japonsko doléhaly hospodářské obtíže, dopadající zejména na venkovskou populaci. Strany byly viděny jako obhájci zájmů velkého průmyslu (což ještě podpořily finanční spekulace zaibacu v době přistoupení ke zlatému standardu), oproti zájmům trpícího venkova. Přestože se Japonsko na rozdíl od ostatních vyspělých zemí dostalo z krize poměrně rychle, důvěra ve vládu politických stran již zůstala otřesena. Navíc kroky ministra financí Takahašiho ke stabilizaci ekonomické situace sice byly účinné, ale měly negativní dopad na venkov, který byl již předtím ekonomickou krizí silně zasažen. S tím, jak se ve 30. letech zhoršovaly vztahy se Západem, rostlo i odmítání západních vlivů na politický, kulturní a sociální život. Politické strany přitom byly viděny jako obraz hašteřících se anglických a amerických stran, což dále podlomilo jejich postavení.¹³⁰ Navíc byly strany vnímány jako obhájci politiky spolupráce se Západem, která se ukazovala již jako vyčerpaná. Od roku 1934 již bylo zcela jasné, že se Japonsko rozešlo se systémem mezinárodní spolupráce a nově navržené plány námořní výstavby pouze čekaly na vypršení smluv z Washingtonské a Londýnské konference v roce 1936.

Rostoucí odpor vůči parlamentnímu systému ve 30. letech a rozchod japonské společnosti s liberálními hodnotami, které byly na vzestupu v letech 20. dobře ilustruje případ profesora Tacukičiho Minobeho¹³¹. Dle Minobeho teorie z roku 1912 byl císař pouze nejvyšší orgán státu, nikoli božská bytost stojící mimo ústavní systém.¹³² Jako další nejvyšší orgán po císaři figuroval v Minobeho teorii parlament. Takovéto pojetí oslabovalo postavení nadstranických kabinetů a nezávislost byrokratických institucí vládnoucích jménem císaře.

¹³⁰ viz Cambridge s. 109

¹³¹ 美濃部 達吉

¹³² viz Titus s. 45

Tato teorie sice byla konzervativními kruhy od počátku napadána, ale ve 20. letech převažovala a přijalo ji i mnoho vysokých úředníků. Roku 1932 byl Minobe císařem dosazen do Horní komory, avšak v této době již byly politické strany a potažmo i celý parlamentní systém silně diskreditovány. V únoru a březnu roku 1935 byla proti Minobemu vedena kampaň v Horní i Dolní komoře a médiích. Premiér Okada politickému tlaku podlehl a požádal Minobeho, aby rezignoval. Definitivně tak převládla teorie božského císaře stojícího nad ústavním systémem. Nešlo zde pouze o útok na Minobeho, ale i na stávající chápání ústavního systému a zastánce ústavní formy vlády.¹³³

Současně podlamovala postavení politických stran i politika prováděná vládou na domácí scéně. Jedním z těchto případů byl program na obnovu ekonomiky. Zejména japonský venkov byl krizí těžce zasažen, a tak v rámci obnovy zemědělského sektoru byly dle plánu ministerstva vnitra za pomoci větších rozpočtů financovány veřejné a sezónní práce (například zavlažovací systémy a infrastruktura) pro zaměstnání venkovanů bez obživy. Schvalování a financování těchto prací měli na starosti guvernérů prefektur. To posílilo propojení ministerstva vnitra a místního vedení.

Na ministerstvu zemědělství pak vznikl „Plán na ekonomickou obnovu zemědělských a rybářských vesnic“, které financovalo právě ministerstvo. Jeho základem byla „kooperační pěstitelská družstva“ (*sangjó kumiai*, 産業組合), která byla napojena na úřady ministerstva. Tyto programy pak vytvářely dojem, že vysoká byrokracie je mnohem schopnější ve vypořádávání se s následky krize pro venkov než politické strany, které se starají jen o sebe. Navíc vytváření kooperačních pěstitelských družstev narušovalo tradiční místní politický monopol, který drželo tradiční vedení vesnic, a které často fungovalo jako volební agenti politických stran. Strany však nemohly proti tomuto vývoji příliš protestovat, aby to nevypadalo, že nadřazují své vlastní mocenské zájmy ekonomické obnově venkova.¹³⁴ Nejenže ekonomickou pomoc nerozdávali zástupci politických stran, ale současně vznikala dojem, že byrokracie je mnohem lépe schopná potýkat se s problémy vládnutí než strany. Navíc bylo narušováno tradiční politické zázemí zavedených stran.

To bylo ještě posíleno, když Fumio Gotó¹³⁵ (ministr zemědělství v Saitóově vládě a ministr vnitra v Okadově) vedl kampaň za očištění voleb na venkově, čili proti běžné stranické praxi kupování hlasů a podobně. Agitace na venkově proti politickým stranám také

¹³³ viz Titus s. 330

¹³⁴ viz Cambridge s. 110

¹³⁵ 後藤 文夫

probíhala za významné pomoci Císařského svazu rezervistů (*Teikoku zaigó gundžinkai*, 帝国在郷軍人会)¹³⁶.

Další ranou moci stran bylo roku 1932 odříznutí přímého vlivu stran na byrokracii, skrze revize odchodů úředníků do důchodu Komisí pro garanci úřednického statutu (*Kanri mibun hošó iinkai*, 官吏身分保障委員会), což omezilo moc členů stran zbavit se úředníků, kteří nesdíleli příslušnost k jejich straně, což bylo rozšířeno v únoru roku 1933 i na policejní úředníky z ministerstva vnitra. Tímto rozhodnutím se posílila autonomie byrokratů na politických stranách.

Pro armádu pod kontrolou frakce Tóseiha bylo klíčové přetvořit fungování státu do podoby, která by umožňovala mobilizaci celé země pro potřeby totální války. Z tohoto důvodu pro ni bylo důležité rozšířit vliv armády i do oblastí dříve podléhajících výhradně civilní administrativě, přičemž překážkou těchto „reformních“ snah bylo silné oddělení jednotlivých politických orgánů systémem Ústavy Meidži. Dobrou příležitostí pro armádu byly nové úřady, zakládáné pro sjednocení plánování a zavádění reform, jejichž činnost šla napříč poli působnosti více ministerstev.

Příkladem může být Úřad pro záležitosti Mandžuska (*Tai-Man džimukjoku*, 対滿事務局) založený roku 1934 pro vojenský dohled na vztahy Japonska a Mandžukua, čímž armáda zasáhla do působnosti ministerstva zahraničí. Většinu záležitostí Mandžukua si tak již plně či alespoň částečně přisvojila armáda.

Zřizování úřadů, které přebíraly část úkolů ministerstev, se setkala s odporem úředníků na ministerstvech, ale mělo plnou podporu armádních byrokratů, kteří podporovali větší propojení jednotlivých politických orgánů a jistou centralizaci moci. Podpory se jim dostalo i od části civilních byrokratů.¹³⁷ Zřizování úřadů, které částečně přebíraly agendu ministerstev, dále vedlo k rostoucí důležitosti civilní a vojenské byrokracie, které řešily otázky ekonomiky a národní obrany a dále omezovaly prostor politickým stranám.

Armáda pod vedením frakce Tóseiha, jejíž členové měli těsné vztahy s dvorem, představiteli průmyslu i byrokracií, tak vlastně začala nahrazovat ve vztazích mezi jednotlivými elitami dříve dominantní postavení politických stran. Pro průmyslníky a finančníky již nejsou zavedené strany vhodnou cestou k moci a dávají přednost přímému dialogu s jinými elitami, čímž politické strany ztrácejí funkci mediátora mezi jednotlivými skupinami elit. Tato klesající atraktivita stran se projevila zmenšujícím se počtem bývalých

¹³⁶ Asociace, která sdružovala od roku 1910 jednotlivé rezervistické spolky. Členy se stávali muži, kteří prošli lékařskou prohlídkou u odvodu, nicméně nemuseli projít aktivní službou. Sjednocení rezervistických spolků do jedné celostátní organizace, přestože formálně na armádě nezávislé, umožnilo armádě mnohem lepší kontrolu rozvoje a programu rezervistických organizací, než za dřívější roztříštěné organizační struktury.

¹³⁷ viz Cambridge s. 113

úředníků, vojáků a průmyslníků vstupujících do řad politických stran. Zároveň stabilně stoupal počet nezařazených poslanců ve sněmovně, což bylo pro strany velkým problémem, neboť jejich jediným zbývajícím mocenským prostředkem bylo zajištění, či naopak odmítnutí podpory vládních návrhů v Dolní komoře.

Působení nadstranických vlád premiérů Saitóa a Okady pozici stran stále narušovalo, ale politické strany neměly prakticky žádný způsob, jak se proti vývoji postavit. Třebaže vládní politika vedla k oslabení moci stran, pokusit se zablokovat vládní návrhy by vytvářelo dojem (nejspíše poměrně oprávněný), že dotyčná strana nadřazuje své vlastní zájmy zájmům země. Dobře se výsledek takovéto politiky ukázal v případě vlády premiéra Okady, kterému Seijúkai, rozzlobená tím, že premiér nové vlády nevzešel z jejích řad, odepřela podporu. V dalších volbách Minseitó, podporující Okadovu vládu, nahradila své ztráty, zatímco Seijúkai utrpěla drtivou volební porážku. Navíc část strany podporující spolupráci s Okadou se odtrhla a založila stranu *Šówakai*¹³⁸.

Přestože zavedené strany i nadále získávaly většinu mandátů do sněmovny, právní oddělení vyšších úředníků od stran, nemožnost kontrolovat zadávání veřejných prací, přechod od politiky spolupráce se Západem k politice samostatných kroků a narušení politického monopolu zavedených stran na venkově vedlo k podlomení jejich mocenské pozice.

Navíc politické vraždy zbavily politické strany mnoha jejich vůdčích osobností.¹³⁹ Spolu s nelichotivým obrazem, který u veřejnosti měly a nulovou vyhlídkou, že by se jejich vnímání společností mohlo změnit k lepšímu, což eliminovalo možnost získání masovější podpory, neměly politické strany žádnou šanci vrátit se na pozici z 2. poloviny 20. let. Tvorba politiky Japonska přešla do rukou armády, byrokracie a lidí z okruhu císařského dvora.

5.2 Spory v armádě

Přestože se ozbrojeným složkám podařilo odstranit rozhádané politické strany od moci, neznamená to, že by byly vnitřně jednotné. Rozpory uvnitř válečného námořnictva a následné převládnutí Frakce válečného loďstva ve 30. letech, kterému napomohlo jmenování prince Fušimiho náčelníkem Generálního štábu námořnictva, již bylo zmíněno v části zabývající se Washingtonskou a Londýnskou námořní dohodou. Stejně velké spory však panovaly i uvnitř pozemní armády. Zhruba od druhé poloviny 20. let a posléze ve 30. letech se pozemní armáda začala ideově rozdělovat na dvě frakce. Politické strany a potažmo systém vlády založené na

¹³⁸ 昭和会, Provládní strana. Nedosáhla však nikdy takové podpory, jakou její tvůrci očekávali.

¹³⁹ například za Minseitó Osači Hamaguči, Džunnosuke Inoue a Tasuku Egi, za Seijúkai Cujoši Inukai, Korekijo Takahaši, Takedžiró Tokonami a Kaku Mori

vítězství ve volbách byly jejich společným nepřítelem, ale odlišovaly se ve způsobu, jakým chtěly změny systému dosáhnout, i v podobě státu, ke kterému chtěly svými akcemi dospět. Soupeření mezi armádními frakcemi skončilo až po incidentu z 26. února 1936.

5.2.1 Frakce císařské cesty (*Kódóha*, 皇道派)

Frakce císařské cesty měla za své hlavní představitele generály Sadaa Arakiho a Džinzaburóa Mazakiho. Současně pak požívala velké podpory mezi mladými důstojníky. Dosažení svého cíle, tj. svržení „demokratického“ režimu a nastolení vojenské diktatury podřízené císaři, chtěli dosáhnout vojenským převratem, takzvanou „Restaurací Šówa“. Cílem byl stát, který by byl řízen přímo císařem za pomoci armády, v duchu myšlenek, které hlásal Ikki Kita¹⁴⁰.

Císařská cesta (*Kódó*) byla fakticky politickou teologií zdůrazňující postavení císaře a jeho nedílné propojení s Japonskem. Jejím cílem bylo zbavit Japonsko všech zvnějšku importovaných ideologií – západní demokracie, liberalismu, individualismu, komunismu. Takto očištěný národ pak bude moci úspěšně vzdorovat doktrínám ze Západu.¹⁴¹ Takovýto přístup k překonávání pocitu podřízenosti Západu nutně vedl k víře předurčenosti Japonska k osvobození Asie od západního kolonialismu. Takováto vize se samozřejmě ostře rozcházela s politikou spolupráce se západními zeměmi a zachování hranic, kterou praktikovala většina vlád politických stran.

Duchovní očista od cizích vlivů se snoubila s odporem vůči politickým stranám a finančním klikám zaibacu, které stoupenci Frakce císařské cesty obviňovali z uzurpace císařovy moci a ze způsobení hospodářských problémů země. Důvodem nebyl jenom pocit, že jde o instituce vzešlé z pozápádnění Japonska, ale také cítění mladých důstojníků s utrpením hlavně venkovského obyvatelstva v době krize, ze kterého velká část z nich sama pocházela. Politické a hospodářské elity pak obviňovali z neřešení situace, či v případě spekulací s kurzem jenu kolem systému zlatého standardu, z přímého profitování z krize. Stoupenci Frakce císařské cesty chtěli eliminovat vliv nejen politických stran a zaibacu, ale i státníků

¹⁴⁰ 北一輝 (1883-1937) Narodil se jako syn bohatého majitele pivovaru. V mládí byl silně ovlivněn sociálním darwinismem. Několik let strávil v Číně a v Šanghaji roku 1919 sepsal Plán na reorganizaci Japonska (Nihon kaizó hóan taikó), kde vyjádřil své názory na nutnou reformu Japonska, aby se mohlo stát vůdcem Asie. Reformy se mělo dosáhnout převratem, vyhlášením stanného práva a rozpuštěním parlamentu. Tím by byly odstraněny kliky, které stojí mezi císařem a jeho lidem. Reorganizovaný parlament by pak provedl reformu držby půdy a další sociálně laděné reformy. Japonsko bylo určeno jako země, která povede Asii k osvobození od kolonialismu, současně však také zdůrazňoval potřebu expanze. Kitovy myšlenky měly velký vliv v armádě, zejména na frakci Kódóha. Po neúspěšném pokusu o převrat v roce 1936 byl zatčen, odsouzen a popraven.

¹⁴¹ viz Bix s. 18

obhajujících zachování statutu quo a funkcionářů císařského dvora. Za základ národní síly považovali duševní sílu a loajalitu císaři.¹⁴²

Na zahraniční scéně byla Kódóha zastáncem územní expanze. Nešlo jenom o zabránění území v Mandžusku, ale především o válku se Sovětským svazem, který tato skupina viděla jako úhlavního nepřítele, přičemž za klíčový považovali členové Frakce císařské cesty rok 1936. Její stoupenci tvořili významnou část důstojníků propagujících expanzi severním směrem. Hlavním, i když ne jediným vojenským uskupením, kde měly názory Frakce císařské cesty převahu, byla Kwantungská armáda, i proto, že tam byli do jakéhosi exilu odsunováni velitelé nahrazení stoupenci Frakce kontroly.

I po porážce Frakce císařské cesty v rámci výsledku nepodařeného převratu v roce 1936 zůstal císařský mysticismus nedílnou součástí japonské pozemní armády. Stejně tak můžeme zde spatřovat základ neposlušnosti nižších důstojníků, která pokračovala až do konce 2. světové války.

5.2.2 Frakce kontroly (*Tóseiha*, 統制派)

Frakce kontroly byla podstatně různorodějším uskupením než Frakce císařské cesty. Jejím jednotícím prvkem byl převážně právě odpor k Frakci Kódóha. Stejně jako druhá frakce, i *Tóseiha* chtěla politickou moc přesunout do rukou armády, avšak dávala přednost, namísto vojenského převratu, postupu v rámci stávajícího systému. Tam, kde Frakce císařské cesty hájila preventivní úder proti Sovětskému svazu, dávala Frakce kontroly přednost opatrnějšímu postupu výstavby obrany s důrazem na organizaci ekonomiky a mobilizaci průmyslu.¹⁴³

Členům Frakce kontroly bylo jasné, že pro budoucí válku budou potřebovat spolupráci byrokracie a průmyslu, a proto, oproti radikální rétorice frakce Kódóha, dávali přednost tvorbě těsných vazeb s průmyslem, byrokracií a osobami z okruhu císařského dvora, přičemž hlavní podíl moci měla pochopitelně držet armáda. Tento pragmatický přístup k tvorbě průmyslových předpokladů pro vedení totální války lze dát do kontrastu s důrazem na duchovní sílu a čistotu, kterou zdůrazňovala frakce Kódóha. Ačkoli *Tóseiha* byla taktéž proti politickým stranám a parlamentnímu demokratickému systému, musela se ve srovnání s frakcí Kódóha nutně jevit jako umírněná, protože se nepokoušela přetvořit celou podobu státu danou Ústavou Meidži.

¹⁴² op. cit. Gordon s. 197

¹⁴³ op. cit. Samuels s. 27

Přestože se Tóseiha nesnažila o změnu systému formou státního převratu a nesnažila se o změnu tradičních politických a ekonomických forem (i když se změnou mocenského rozložení), je nutné si uvědomit, že tento postoj měl sloužit pro potřeby expanze a totální války, takže by bylo chybné přirovnávat postoj „umírněné“ frakce Tóseiha v armádě k postoji Frakce smlouvy ve válečném námořnictvu.

Ačkoli i Tóseiha měla svůj podíl mladých důstojníků, ve velké míře byli její členové a podporovatelé z řad vysokých důstojníků, kteří měli těsné vazby k velkým firmám, dvorským kruhům a byrokracii.¹⁴⁴

Hlavním představitelem Frakce kontroly byl generál Tecuzan Nagata, hlavní postava tvorby plánů přípravy na totální válku, a také generál Hideki Tódžó.

5.2.3 Boj o moc mezi armádními frakcemi

Soupeření mezi dvěma armádními frakcemi se většinou odehrávalo na poli dosazování vlastních stoupenců do důležitých armádních funkcí, popřípadě odvolávání stoupenců konkurenční frakce. Zpočátku měla Frakce císařské cesty převahu, neboť mohla spoléhat na pozice generálů Sadaa Arakiho, který byl ministrem armády ve vládách Cujošiho Inukaie a admirála Makota Saitóa a Džinzaburóa Mazakiho, který byl v letech 1934-5 generálním inspektorem výcviku, což byl třetí nejdůležitější post v armádě.

Zároveň si však Sadao Araki svou radikální rétorikou a podporou akcí mladých důstojníků znepřátelil císaře i jeho spolupracovníky z okruhu dvora (ačkoli například princ Čičibu zůstal stoupencem přímějšího zapojení císaře do politických rozhodnutí). Postupně také rostlo zklamání mladých důstojníků z toho, že Araki stále nepřistupoval k přímé akci vedoucí ke změně způsobu vlády.

Snahy císaře, frakce Tóseiha a lidí z císařova okolí obnovit kázeň v armádě skrze generálního inspektora výcviku Sendžúróa Hajašiho narážely v letech 1932 a 1933 na osobu ministra armády Arakiho. 21. ledna 1934 však Araki na svou funkci s odvoláním na zdravotní obtíže rezignoval a byl následně povýšen do Rady vojenských poradců. To ho však zároveň vzdálilo od praktické každodenní politiky. Jeho nástupce, generál Sendžúró Hajaši, byl stoupencem frakce Tóseiha a začal po svém nástupu nahrazovat Arakiho stoupence. Pro mladé důstojníky musel být takovýto vývoj zklamáním, které ještě zesílilo, když v červenci 1935 byl generál Mazaki zbaven postu generálního inspektora výcviku a stejně jako Araki

¹⁴⁴ viz Skřivan s. 77

„povýšen“ do řad Rady vojenských poradců.¹⁴⁵ Frakce Tóseiha tak začala v armádě vlivově převažovat.

V srpnu 1935 byl vrchní představitel frakce Tóseiha Tecuzan Nagata zavražděn podplukovníkem Saburóem Aizawou z frakce Kódóha, který Nagatu vinil z odstranění generála Mazakiho z velící funkce a viděl ho i jako hlavní překážku pro „Restauraci Šówa“. Tato akce však již nedokázala převahu frakce Tóseiha zvrátit. 1. divize, která byla centrem agitace mladých důstojníků, měla být na rozkaz ministra Hajašiho převelena do Mandžuska. Ještě než k tomu mohlo dojít, pokusily se radikální mladí důstojníci v únoru 1936 o převrat.

5.2.4 Pokus o převrat v únoru 1936

Incident z 26. února 1936 (*niniroku džiken*, 二・二六事件), byl pokus o převrat naplánovaný radikálními důstojníky z frakce Kódóha. Celkem se akce účastnilo kolem 1350 mužů z 1. a 3. pluku 1. divize, asi tucet mužů ze 7. pluku polního dělostřelectva a asi 50 mužů z 3. pluku Císařské gardy.¹⁴⁶

Pokus o převrat začal sérií atentátů na význačné představitele politického dění. O život přišli Lord strážce tajné pečeti admirál Makoto Saitó (premiér v letech 1932 - 1934), Korekijo Takahaši, mnohonásobný ministr financí a klíčová postava boje proti následkům hospodářské krize, bývalý premiér a jedna z nejdůležitějších postav strany Seijúkai a generál Džótaró Watanabe¹⁴⁷, který nastoupil na post generálního inspektora výcviku po Mazakim. Zavražděny měly být i další významné osoby: premiér admirál Keisuke Okada, místo kterého atentátníci zabili omylem kapitána Denzóa Macua, admirál Kantaró Suzuki, který zastával pozici nejvyššího komořího byl střelami vážně zraněn, ale svá zranění přežil, a bývalý Lord strážce tajné pečeti Nobuaki Makino, kterému se ale podařilo uprchnout.¹⁴⁸

Vzbouřeným jednotkám se mezitím podařilo úspěšně ovládnout centrum Tokia, včetně vládní čtvrti. Pod kontrolou vzbouřenců se tak ocitla budova parlamentu, ministerstva armády, generálního štábu armády, rezidence vládních ministrů, několik ambasad. Úspěchem skončilo i obsazení budovy Metropolitní tokijské policie.¹⁴⁹

Vzbouřencům se však nepodařilo získat kontrolu nad císařským palácem, a tak přišli o možnost opřít se při propagaci svých názorů o autoritu císaře. I z toho důvodu, ačkoli někteří generálové vyjádřili vzbouřencům své sympatie, jako například Tomojuki Jamašita¹⁵⁰ nebo

¹⁴⁵ viz Harries s. 181

¹⁴⁶ viz Harries s. 185

¹⁴⁷ 渡辺 錠太郎

¹⁴⁸ viz Large, Stephen, S.: *Emperor Hirohito and Showa Japan: A Political Biography* (Routledge, 1992) s. 68

¹⁴⁹ viz Shigemitsu, Mamoru: *Japan and Her Destiny: my Struggle for Peace* (New York, 1958) s. 104

¹⁵⁰ 山下 奉文

Sadao Araki, se jim nedostalo žádné přímé pomoci. Proti vzbouřencům se taktéž postavilo válečné námořnictvo, čímž šance na úspěšný převrat ještě klesly.

Zatímco dříve byly politické vraždy i pokusy o převrat omlouvány čistotou úmyslů důstojníků, tentokrát reagoval císař Hirohito neočekávaně rázně. Zabránil setkání prince Čičibua se vzbouřenci a po armádních generálech tvrdě požadoval potlačení vzpoury a odmítl jakoukoli možnost ustanovení nového kabinetu. Na omlouvání činů mladých důstojníků generálem Hondžóem pohrozil, že proti vzbouřencům osobně povede císařskou gardu. Konfrontování s císařovým tvrdým postojem se museli generálové z frakce Kódóha stranící vzbouřencům od vzbouřených jednotek distancovat.

27. února bylo vyhlášeno stanné právo, nicméně obě strany se pokoušely zabránit dalšímu krveprolití. Tato patová situace trvala i nadále, nicméně bylo jasné, že pokus o převrat skončí neúspěchem. Vzbouřenci byli informováni o císařském rozkazu k návratu do kasáren a do 14.00 29. února se vzbouření vojáci vrátili ke svým jednotkám.

5.2.5 Důsledky incidentu z 26. února

Nepovedený pokus o převrat se ukázal jako ničivý pro Frakci císařské cesty. Zatímco při předchozích pokusech o převrat byly tresty takřka symbolické, tentokrát měly tresty na radikální elementy uvnitř armády těžký dopad. Vůdci převratu byli popraveni a mnoho důstojníků patřících do/nebo sympatizujících s frakcí Kódóha muselo odejít do výslužby. To se týkalo například i Sadaa Arakiho (ačkoli ten se zanedlouho stal ministrem školství, což mu umožnilo dále šířit své názory). Čistky v armádě zajistily, že radikální příznivci frakce Kódóha ztratili svá mocenská postavení a frakce Tóseiha napevno ovládla pozemní armádu. Armádní rozkaz číslo 11 z 24. července 1936 stanovoval, že náčelník generálního štábu „dohlíží“ (dříve „kontroluje“) na důstojníky štábu. To dávalo moc povyšovat, převelovat a propouštět armádní důstojníky výlučně do rukou ministra armády.

Navíc bylo znovu aktivováno pravidlo, že ministrem vojenských ministerstev se může stát pouze důstojník v aktivní službě, což spolehlivě odřízlo od moci vysoké důstojníky z frakce Kódóha, kteří byli nuceni odejít do penze.¹⁵¹ Tyto kroky umožnily konečně armádním ministrům dostat armádu pod kontrolu a zlomily moc Frakce císařské cesty a kliky mladých důstojníků. Nově sjednocená armáda tak mohla začít uskutečňovat svůj plán přestavby státu.

Po potlačení pokusu o převrat rezignovala vláda admirála Okady. Poslední genró, Kimmoči Saiondži, pak navrhl jako nového premiéra Fumimara Konoeho. Ten však nechtěl

¹⁵¹ viz Shigemitsu s. 112

post přijmout a s odvoláním na špatné zdraví nominaci odmítl. Novým premiérem se tak stal ministr zahraničí z minulé vlády Kóki Hirota¹⁵².

¹⁵² 廣田 弘毅

6. Závěr

Po 1. světové válce byly politické strany na vzestupu. Dokázaly překonat vzájemné antipatie s oligarchy a prostřednictvím politiky kompromisů se pro ně staly nepostradatelnými. Opakovaně se ukazovalo, že bez podpory politických stran v Dolní komoře je pro vlády nemožné prosazovat svůj program. Pojistka, která stanovovala, že v případě neschválení rozpočtu platí automaticky rozpočet předchozího roku, se ukázala jako neúčinná a nadstranickým vládám tak nezbyvalo, než hledat podporu u politických stran, které od počátku Dolní komoru kontrolovaly. Právě díky spolupráci s oligarchy se dokázal Kei Hara stát premiérem.

V době jmenování Hary do funkce již bylo zřejmé, že doba nadstranických kabinetů se chýlila ke konci. Jmenování nového premiéra sice bylo stále v moci genró, ale bez spolupráce s politickými stranami, které zajišťovaly schválení financí potřebných pro plánované kroky vlády, neměl žádný kabinet šanci na dlouhé trvání.¹⁵³ Navíc předsedové obou jasně nejsilnějších stran, Hara a Kató, byli stoupcem nároku politických stran na sestavování vlády. Aritomo Jamagata, nejvýznamnější z genró té doby, tak musel zvolit menší zlo a jmenovat Haru premiérem.

Kei Hara pak dokázal ze své pozice provést kroky, které posílily postavení politických stran vůči byrokracii i vojenským složkám. Otevřením postů generálních guvernérů i pro civilisty v roce 1919 narušil dosavadní dominanci vojenských představitelů v koloniích. Na domácí scéně pak dokázal změnami v prefekturách zvětšit vliv politických stran na posty zastávané byrokraty. Současně však díky svým mimořádným organizačním i manipulačním schopnostem dokázal nalézat společnou řeč s představiteli genró, byrokracie a vojenských složek. Válečná konjunktura pak umožňovala financovat zvyšující se finanční nároky armády a námořnictva.

Zatímco armáda ztrácela svou prestiž nepovedeným účinkováním v intervenci na Sibiři, dokázala vláda Korekija Takahašiho, který nastoupil po zavražděném Harovi, vyjednat na Washingtonské námořní konferenci limity tonáže, které dokázaly zastavit poválečné závody v námořním zbrojení, jež se začaly stávat pro japonskou ekonomiku neúnosnými, zejména při poválečném zhoršení ekonomické situace. Současně byly vyjednány podmínky pro mezinárodní diplomatickou spolupráci, která měla nahradit politiku územní expanze, vojenské agrese a závody v získávání kolonií, které probíhaly před 1. světovou válkou.

Podpisy smluv, které v očích japonské veřejnosti ještě podrážděné ústupky z Versailleské konference, a zejména v očích agresivněji naladěné části vojenského

¹⁵³ viz Quigley s. 211

námořnictva, kterého se limity dotkly nejvíce, nedávaly Japonsku odpovídající postavení ve srovnání s Británií a USA, vedly k názorovému rozštěpení vládní strany a následně i k pádu vlády.

Následovaly tři nadstranické vlády, avšak bylo zřejmé, že je pouze otázkou času, kdy se politické strany opět dostanou k moci. Navíc první z těchto nadstranických vlád vedl admirál Tomosaburó Kató, který limity tonáže na Washingtonské konferenci dojednával, což dále upevnilo pokračování v nově nastoleném kurzu mezinárodní spolupráce. Armádní jednotky byly staženy z Šan-tungu, který byl navrácen Číně a ukončil i působení japonských vojsk v intervenci na Sibíři. Postavení armády bylo navíc dále oslabeno smrtí genró Aritoma Jamagaty, který byl hlavním obhájcem zájmů armády.

V roce 1924 začala éra navazujících stranických kabinetů a politické strany se v této době ocitly na vrcholu své politické moci. Ministrem zahraničí se stal Kidžúró Šidehara, který byl hlavním zastáncem politiky mezinárodní diplomatické spolupráce a rozvoje zahraničního obchodu. Dodržování limitů z Washingtonské konference spoutalo možnosti výstavby námořnictva a zahraniční politika stojící na absenci vysílání vojenských jednotek omezovala možnosti pozemní armády. Na armádu i námořnictvo pak dopadly vládní škrty z roku 1925 a postupné omezování podílu vojenských složek na státním rozpočtu pokračovalo i nadále. Výsledný systém mezinárodní diplomatické spolupráce se ukázal být pro politické strany velkou zbraní při omezování rozpočtů vojenských složek, což společně s demokratizací společnosti vedlo k vzestupu politických stran a naopak k úpadku prestiže armády v převážné části 20. let. Systém mezinárodní spolupráce však nebyl schopen vyřešit pro Japonsko přijatelným způsobem situaci v Číně. Rostoucí čínský nacionalismus ztěžoval japonský export do Číny a poměrně úzké zaměření Japonska na obchod s Čínou neumožňovalo Japonsku z tamějších trhů vycouvat. Navíc jednostranné kroky USA a Británie v Číně zpochybnily celé fungování systému založeného na mezinárodní konzultaci a spolupráci. Potíže systému spolupráce následně oslabovaly i politické strany a dávaly vojenským složkám vzeření instituce nabízející východisko z nefunkčního systému vojenskou expanzí.

Politické strany se však staly obětí metod, které je přivedly k politickému úspěchu. Systém daný Ústavou Meidži nedával politickým stranám přílišný prostor. V zásadě mohly získat pozici pouze v Dolní komoře, která byla silně omezena nevolenými složkami: Tajnou radou, skupinou státníků genró, byrokracií, Horní komorou a vojenskými složkami. Význam kontroly Dolní komory se sice ukázal jako větší než tvůrci ústavy předpokládali, avšak pro dosažení silnější pozice musely politické strany postupovat stylem uzavírání kompromisů.

Systém Meidži navíc dával veškerou moc do rukou císaře, který ji pouze delegoval na jednotlivé orgány. Tyto orgány pak byly na sobě silně nezávislé, což se ukázalo jako velký problém pro politické strany, když se snažily dostat armádu pod kontrolu. Politické strany byly zvyklé na manipulace a kompromisy v rámci stávajícího systému a nechtěly podstupovat obtíže spojené s případnými ústavními změnami.¹⁵⁴ Je pravděpodobné, že podporu Horní komory nutnou pro takto závažné změny by politické strany hledaly velmi obtížně. Stejně tak se dá předpokládat silný odpor Tajné rady proti jakýmkoli pokusům měnit stávající ústavní systém. V době vzestupu armády ve 30. letech však kompromisy nemohly postavení politických stran zachránit. Neochota změnit systém, v jehož rámci se dokázaly probojovat na politický vrchol, se ukázala pro politické strany v dlouhodobé perspektivě jako zničující.

Zejména v pozemní armádě bylo císařovo právo vrchního velení interpretováno jako nezávislé velení generálního štábu, bez vměšování vlády mezi císaře a jemu podřízené orgány vojenských složek. To vedlo k procesu posilující se nezávislosti generálních štábů.¹⁵⁵ Přímá podřízenost generálních štábů a potažmo celé armády a námořnictva císaři byla hlavním argumentem vojenských složek, když se snažily zajistit svou nezávislost na rozhodování civilních kabinetů. Právě systém Meidži, který dával vojenským složkám velkou míru samostatnosti, je možné vidět jako zásadní pro neschopnost vlád kontrolovat armádu, což nejlépe prokázal případ invaze do Mandžuska, kdy vláda mohla jen zpětně posvěcovat samostatné kroky armády.

Politika v rámci washingtonského systému byla zprvu pro politické strany velkým přínosem. Na jednu stranu umožnila omezovat vojenské výdaje, na stranu druhou dobré vztahy s Británií, USA a v rámci možností i s Čínou umožňovaly rozvoj obchodu, což pomáhalo ziskům japonských firem. Tento systém zahraniční politiky zvaný „Šideharova diplomacie“ dle ministra zahraničí však poměrně brzy narazil na problémy způsobené nárůstem čínského nacionalismu. Incidenty vyvolané růstem nacionalismu, od stávek, bojkotů a demonstrací až po násilné incidenty, jako v Nankingu roku 1927, kde došlo k napadení japonského konzula vojáky Kuomintangu, vyvolávaly v Japonsku pocit ohrožení japonských zájmů v Číně¹⁵⁶, která byla pro japonský zahraniční obchod klíčovým odbytištěm.

Šidehara trval na politice neintervence, což vyvolalo vlnu kritiky ze strany ozbrojených složek, které viděly stávající zahraniční politiku jako slabou. Vnímaný neúspěch politiky neintervence v Číně poškozoval obraz celé politiky mezinárodní diplomatické spolupráce a

¹⁵⁴ viz Duus s. 250

¹⁵⁵ viz Yui, Masaomi; Yoshida, Yutaka; Fujiwara Akira. *Nihon kindai shisō taikai 4: Guntai, heishi* (Iwanami shoten, 2000) s. 372

¹⁵⁶ viz Nish s. 56

potazmo politických stran, které byly viděny jako propagátoři fungování v rámci washingtonského systému.

Tanakova vláda zaujala tvrdší postoj k událostem v Číně, kam začala vysílat vojáky, nicméně se nerozešla ani s politikou udržování dobrých vztahů se Západem. Byla to právě Tanakova vláda, která podepsala v Paříži roku 1928 Kellogg-Briandův pakt o odmítnutí války jako nástroje pro řešení sporů. Ani Tanakově aktivní politice se však nepovedlo zabránit Kuomintangu v cestě za sjednocením Číny a zajistit japonské zájmy na kontinentu.

Stoupající ochotu armádních důstojníků k samostatným akcím demonstroval atentát na Čang Cuo-lina a ochotu vrchního velení armády tolerovat samostatné jednání svých podřízených ukázalo zablokování Tanakovy snahy o potrestání atentátníků. Atentát v Mukdeniu se stal okamžikem, kdy se armáda poprvé rozhodla vytvářet samostatnou politiku bez ohledu na stanovisko ústřední vlády.

Současně se postupně zhoršoval obraz politických stran v očích veřejnosti. Časté volby znamenaly nutnost shromažďování značných financí, což vedlo k těsnému provázání politických stran a jejich klíčových představitelů s koncerny zaibacu. Časté korupční skandály pak pozici stran dále oslabovaly.¹⁵⁷ Velkým problémem byly opakující se ekonomické krize, završené Velkou hospodářskou krizí. Spekulace finančních klik po špatně načasovaném přistoupení ke zlatému standardu vládu a politické strany jako celek kompromitovalo. Armáda byla zasažena stejně jako civilní obyvatelstvo. Jako instituce musela přetrpět dvoje značné škrtky a armádní personál také trpěl nouzí a ztrátou živobytí. Mladí důstojníci pak cítili s těžkým údělem lidí, kteří formovali mužstvo, zejména s těžce zasaženým venkovem. Koneckonců mnoho mladých důstojníků samo z venkova pocházelo.¹⁵⁸ Vinu za utrpení obyvatelstva a nedostatečné řešení hospodářských krizí přisuzovali politickým stranám a samotnému konceptu jejich vlády. Vlády politických stran byly viděny jako zkorumpované a neschopné, sledující jen své vlastní zájmy a nestarající se o zájmy celého národa.

Pozici politických stran dále podryvalo vzájemné hašteření o moc, kdy především Seijúkai neváhala při napadání svého soupeře zaujmout stanovisko společné s vojskem, jak se ukázalo v případech Londýnské námořní konference a invaze do Mandžuska.

Pozice armády, která se od poloviny 20. let snažila posílit nezávislost svého postavení, rostla spolu s úpadkem politických stran, avšak vnitřně se rozdělila na frakce Kódóha a Tóseiha. Obě tyto frakce se shodovaly ve snaze nahradit politické strany jako hlavní sílu při tvorbě státní politiky, ale rozcházely se ve způsobu, jakým to provést a jaká by měla být

¹⁵⁷ viz MacNair, Harley, F.; Lach, Donald, F.: *Modern Far Eastern International Relations* (New York, 1950) s. 374

¹⁵⁸ viz Humphreys s. 176

následná podoba státu. Toto soupeření uvnitř armády mezi frakcí podporovanou zejména mladými důstojníky snažícími se o změnu podoby státu přímými akcemi a frakcí zastoupenou vysokými důstojníky hodlajícími změnit stát prostřednictvím stávajícího systému se táhlo až do roku 1936.

Politické strany mezitím dále vyklízely své pozice. Ekonomická situace, skandály a rozhádanost je připravily o podporu veřejnosti. Vlna politicky motivovaných atentátů je připravila o klíčové osobnosti z jejich řad a invaze do Mandžuska demonstrovala jejich neschopnost kontrolovat chování armády, ke které se část lidí upínala, jako k jedné z mála institucí, která měla moc a autoritu vést Japonsko.

Zavedené politické strany i nadále držely většinu křesel v Dolní komoře, ale tvorba vlád a politiky již pevně přešla do rukou armády, s ní spojené byrokracie a lidí z dvorních kruhů. Z politických stran se tak stal pouze nástroj vlády pro prosazování vládní politiky ve sněmovně, která politické strany dále oslabovala. Odstavení od moci pak mělo dopad na postavení politických stran jako mocenského prostředku pro bývalé byrokraty, vojáky a průmyslníky, kteří do stran vstupovali ve stále menším počtu. Politické strany si udržely volební převahu až do roku 1940, kdy se samy rozpustily a spojily v jedinou organizaci zvanou Asociace na podporu trůnu (*Taisei Jokusankai*, 大政翼賛会), nicméně události kolem invaze do Mandžuska a vyhlášení státu Mandžukuo ukázaly, že politické strany ztratily kontrolu nad armádou, která sama začala určovat směr zahraniční politiky.

Vztahy politických stran a vojenských složek nebyly vždy vztahem konfrontace. Vojenské složky potřebovaly politické strany pro zajištění finanční podpory svých resortů a komunikaci s ostatními elitami. Politické strany potřebovaly vojenské složky pro zajištění obrany země a morální kredit, který v očích veřejnosti na rozdíl od stran měly. Například jmenování Tanaky do čela Seijūkai bylo právě snahou využít morální kredit armády. Neochota či nemožnost změny stávajícího systému se ukázala jako rozhodující, když se část armády, nespokojená s politikou prováděnou stranickými kabinetem, rozhodla tvořit politiku vlastní, na vládách nezávislou.

Velkou část viny za vývoj ve 30. letech je třeba přiřknout samotným politickým stranám. Zaměřením se na své soukromé problémy, jako byl boj o moc, shánění peněz na nákladné volby, neochotou pokusit se změnit systém Ústavy Meidži, který je ponechával v nejasném a zranitelném postavení a v neposlední řadě i nejednotností postupu vůči nevoleným orgánům na politické scéně, si samy svou pozici podkopávaly. Strany byly obětí svých vlastních omezených úspěchů, jelikož metody, kterými si získávaly a udržovaly moc,

jim zabránily v konsolidování jejich pozice.¹⁵⁹ Dosažené úspěchy se pak ukázaly jako nedostatečné, když zemi zasáhla atmosféra krize na začátku 30. let.

Po atentátu na premiéra Inukaie politické strany vyklidily své pozice ve vládě a za vlády premiérů z řad vojenských kruhů a byrokracie již byly pouhým nástrojem podpory kabinetu v Dolní komoře. Těžiště rozhodování o podobě budoucího japonského státu se přesunulo do armády a jejího vnitřního soupeření mezi frakcemi Kódóha a Tóseiha.

¹⁵⁹ op. cit. Duus s. 251

7. Literatura

- Beasley, W., G.: *Japanese Imperialism 1894 – 1945* (Clarendon Press, 1987)
- Borton, Hugh: *Japan since 1931, Its Political and Social Developments* (New York, 1940)
- Bix, Herbert, P.: *Hirohito a vznik moderního Japonska* (BB art, 2002)
- Colegrove, Kenneth, W.: *Militarism in Japan* (Boston, 1936)
- Duus, Peter: *Party Rivalry and Political Change in Taishó Japan* (Harvard University Press, 1968)
- Edgerton, Robert, B.: *Válečníci vycházejícího slunce* (BB art, 2002)
- Fletcher III, William, M.: *The Japanese Business Community and National Trade Policy 1920 – 1942* (University of North Carolina Press, 1989)
- Gordon, Andrew: *A Modern history of Japan* (Oxford University Press, 2003)
- Gow, Ian: *Military intervention in pre-war japanese politics: Admiral Kato Kanji and the “Washington system”* (RoutledgeCurzon, 2004)
- Green, Michael, J.; Cronin, Patrick, M.: *U.S.-Japan Alliance, past, present and future* (Council of Foreign Relations Press, 1999)
- Harries, Meirion; Harries, Susie: *Soldiers of the Sun: The Rise and Fall of the Imperial Japanese Army* (Random House, 1992)
- Hikomatsu, Kamikawa: *Japan-American Diplomatic Relations in the Meiji-Taisho Era* (Pan-Pacific Press, 1958)
- Hirota, Kóki: *Gaikóhen* (Chūōkōronsha, 1934)
- Hoyt, Edwin, P.: *Tři vojevůdci: Tógó, Jamamoto, Jamašita* (Naše vojsko, 1996)
- Humphreys, Leonard, A.: *The way of the heavenly sword: The japanese army in the 1920's* (Stanford University Press, 1995)
- Inoue, Yasushi; Suzuki Masashi: *Nihon kindaiishi vol. 2* (Gōdō shuppansha, 1956)
- Kawada, Minoru: *Hara Kei to Aritomo Yamagata* (Chūōkōronsha, Tokio 1998)
- Kawakami, K., K.: *Japan Speaks on the Sino-Japanese Crisis* (New York, 1932)
- Kitaoka, Shinichi: *Nihon no kindai 5: Seiji kara Gunbu he, 1924 – 1941* (Chūōkōron Shinsha, 1999)
- Kolektiv autorů: *The Cambridge History of Japan volume 6* (Cambridge University Press, 1988)
- Large, Stephen, S.: *Emperor Hirohito and Showa Japan: A Political Biography* (Routledge, 1992)

MacNair, Harley, F.; Lach, Donald, F.: *Modern Far Eastern International Relations* (New York, 1950)

ed. Myers, Ramon, H.; Peattie, Mark, R.: *The Japanese Colonial Empire, 1895 – 1945* (Princeton University Press, 1984)

Najita, Tetsuo: *The intellectual foundations of modern Japanese politics* (The University of Chicago Press, 1974)

Nish, Ian: *Japanese foreign policy in the interwar period* (Praeger, 2002)

Quigley, Harold, S.: *Japanese government and politics* (Century, 1932, reprint 2007)

Reischauer, Robert, K.: *Japan, Government – Politics* (New York, 1939)

Reischauer, Edwin, O.; Craig, Albert, M.: *Dějiny Japonska* (Nakladatelství Lidové Noviny, 2003)

Samuels, Richard, S.: *Securing Japan: Tokyo's grand strategy and the future of East Asia* (Cornell University Press, 2007)

Scalapino, Robert, A.: *Democracy and the party movement in prewar Japan: The Failure of the First Attempt* (California UP, 1975)

Shibahara, Takuji; Ikai, Takaaki; Ikeda, Masahiro: *Nihon kindai shisō taikei 12: Taigaikan* (Iwanami shoten, 2000)

Shigemitsu, Mamoru: *Japan and Her Destiny: My Struggle for Peace* (Dutton, 1958)

Shinobu, Seizaburō: *Taishō seiji shi* (Kawade Shobō, 1955)

Schencking, J., Charles: *Making waves: Politics, propaganda and the emergence of the Imperial Japanese Navy 1868-1922* (Stanford University Press, 2005)

Skřivan, Aleš: *Japonská válka 1931 – 1945* (Libri, 1997)

Takeuchi Tatsuji: *War and Diplomacy in the Japanese Empire* (Doubleday, Doran, 1935)

Titus, David, Anson: *Palace and politics in prewar Japan* (Columbia UP, 1974)

Wilson, Sandra: *The Manchurian crisis and Japanese society 1931 – 33* (Routledge, 2002)

Yoshihashi, Takehiko: *Conspiracy at Mukden: The Rise of the Japanese Military* (Yale University Press, 1963)

Yoshitake, Oka: *Five political leaders of modern Japan* (University of Tokyo Press, 1986)

Yui, Masaomi; Yoshida, Yutaka; Fujiwara Akira. *Nihon kindai shisō taikei 4: Guntai, heishi* (Iwanami shoten, 2000)